

#11 (39), 2018 część 3

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w

Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze

wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo

publikowane jest w języku polskim, angielskim,

niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego
miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz
czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej

czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet
Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet
Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet
Jagielloński)

Kolub Frennen (University of
Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

#11 (39), 2018 part 3

East European Scientific Journal

(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland. The
journal is registered and published in Poland.

Articles in all spheres of sciences are published in the

journal. Journal is published in **English, German, Polish**

and Russian.

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the
journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet
Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet
Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet
Jagielloński)

Kolub Frennen (University of
Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
**Peter Clarkwood(University College
London)**
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**
**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**
**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**
**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

**Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie
85/21, 02-001 Warszawa, Polska»**

**Wschodnioeuropejskie Czasopismo
Naukowe**

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
**Peter Clarkwood(University College
London)**
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**
**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**
**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**
**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

**Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-
001 Warsaw, Poland»**

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Po-
land

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Кузнецова Е.А., Михина Т.В., РЕЙТИНГ СУБЪЕКТОВ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ПО УРОВНЮ СОБЛЮДЕНИЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА.....	4
Куцаб Пйотр КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	10
Мушинський Б.М. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ.....	16
Нікіфорова В.А. ПЕРЕВИРОБНИЦТВО ЯК ВИКЛИК ДЛЯ РОЗВИТКУ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	21
Полякова С.В. ІНФРАСТРУКТУРНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ.....	29
Улицкая Н.Ю., Акимова М.С., Улицкая М.В. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПЛОЩАДКИ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЛЯХ	36

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ващук М.М., ПРО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНА В УКРАЇНІ.....	40
Дралюк І.М. ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ФБР США З ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ СПЕЦСЛУЖБИ	44
Ivantsov V.A. PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE LAW AS THE BASIS OF THE FORMATION OF THE FOUNDATIONS OF PREVENTING AND COMBATING CORRUPTION IN UKRAINE	48
Леонтьев Р.Г. АКТУАЛЬНОСТЬ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ С КИТАЙСКОЙ СПЕЦИФИКОЙ (УРОКИ ЭКСПЕРТИЗЫ).....	54
Коринтели А.М., Положенкова Е.Ю. НАУЧНОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ-ВОЗМОЖНОСТИ И ГРАНИЦЫ	58
Щоголев Д.С. ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ВІСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН.....	62

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Kuznetsova E. A.

Candidate of sociological sciences

Head of Division of All Russia Labour scientific and Research Institute of the Ministry of Labour and Social Protection of Russian Federation

Mikhina T. V.

Candidate of technical sciences

Leading researcher of All Russia Labour scientific and Research Institute of the Ministry of Labour and Social Protection of Russian Federation Russia, Federal Labor Scientific and Research Institute

Кузнецова Е.А.,

начальник отдела экономического анализа и мониторинга условий и охраны труда,

канд. социол. наук,

Михина Т.В.,

ведущий научный сотрудник, канд. техн. наук

RUSSIA REGIONS RATING OF LABOUR LEGISLATION CONFORMITY

РЕЙТИНГ СУБЪЕКТОВ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ПО УРОВНЮ СОБЛЮДЕНИЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

SUMMARY: The annual rating of the regions of Russian Federation by the level of compliance with labor legislation as one of the mechanisms for increasing the efficiency of state administration in this area has been conducted since 2017. The basis of the rating is the methodology developed by the authors of this article. The purpose of the study was to prepare proposals for improving the methodology for forming the annual rating of subjects of the Russian Federation in terms of compliance with labor legislation. The article presents an analysis of the results of the ranking of the constituent entities of the Russian Federation by the level of compliance with labor legislation for 2017. The authors hope that the annual ranking will help to identify problem areas in the field of compliance with labor laws and improve the efficiency of public administration in this area.

Key words: labour legislation, rating of the Regions of Russian Federation, rating methodology.

АННОТАЦИЯ: Формирование ежегодного рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства (далее рейтинг), как один из механизмов повышения эффективности государственного администрирования в этой области, проводится с 2017 года. В основе построения рейтинга лежит методика, разработанная авторами данной статьи. Целью проведенного исследования являлась подготовка предложений по совершенствованию методики формирования ежегодного рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства. В статье представлен анализ результатов построения рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства за 2017 год. Авторы надеются, что ежегодное построение рейтинга будет способствовать выявлению проблемных мест в сфере соблюдения трудового законодательства и повышению эффективности государственного администрирования в этой области.

Ключевые слова: трудовое законодательство, рейтинг субъектов Российской Федерации, методология построения рейтинга.

Постановка проблемы. В соответствии с п. 31 Плана мероприятий по реализации «Концепции повышения эффективности обеспечения соблюдения трудового законодательства и иных нормативных правовых актов, содержащих нормы трудового права, на 2015 – 2020 годы»¹, утвержденного Заместителем Председателя Правительства Российской Федерации О. Голодец 26.10.2015 № 7011п-П12, начиная с декабря 2017 года, предусмотрено формирование ежегодного рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню со-

блюдения трудового законодательства и базы образцов лучших практик.

Концептуальная проработка предложений по формированию рейтинга субъектов Российской Федерации, а также разработка и согласование проекта методики осуществлена в рамках научно-исследовательской работы, проведенной ФГБУ «ВНИИ труда» [1]. По скорректированной методике был сформирован рейтинг за 2016 год.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Формирование ежегодного рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства (далее рейтинг), как один из механизмов повышения эф-

¹ Концепция повышения эффективности обеспечения соблюдения трудового законодательства и иных нормативных правовых актов, содержащих нормы трудового права (на 2015 – 2020 годы), утвержденная Распоряжением Правительства РФ от 05.06.2015 № 1028-р,

фактивности государственного администрирования в этой области, проводится с 2017 года².

В основе построения рейтинга лежит методика, разработанная ФГБУ «ВНИИ труда» Минтруда России в рамках научно-исследовательской работы [1-2] и получившая одобрение со стороны представителей Министерства труда и социального развития Российской Федерации и Федеральной службы по труду и занятости [3]. Описание методики и блок-схема построения рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства представлена в работе [4].

Целью проведенного исследования являлась подготовка предложений по совершенствованию методики формирования ежегодного рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства и формированию базы образцов лучших практик.

Для этого решались следующие задачи:

- провести анализ результатов построения рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства за 2016 год;

- разработать предложения по совершенствованию методики формирования ежегодного рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства;

- разработать вопросник для органов исполнительной власти субъектов Российской Федерации для обеспечения сбора образцов лучших практик;

- разработать критерии отбора образцов лучших управленческих практик повышения эффективности обеспечения соблюдения трудового законодательства;

- осуществить сбор, обобщение и анализ данных о соблюдении трудового законодательства и образцов лучших практик в субъектах Российской Федерации;

- формировать рейтинг субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства;

- разработать предложения по формированию базы образцов лучших практик по повышению уровня соблюдения трудового законодательства

Проведение исследования

Учитывая предшествующий опыт [4-5], в блоки методики «Уровень легализации трудовых отношений» и «Уровень ведомственного контроля» были внесены корректировки.

Так, в первоначальном варианте методики в рейтинговый балл по блоку «Уровень легализации

трудовых отношений» рассчитывался по двум показателям:

– наличие в субъекте Российской Федерации комиссии по легализации трудовых отношений;

– количество оформленных трудовых договоров взамен гражданско-правовых договоров (либо при отсутствии таковых) при выявлении наличия факта трудовых отношений на 1000 занятых в экономике.

Если первый показатель вопросов не вызывал, то второй – мог иметь неоднозначную трактовку с точки зрения, что лучше, большее или меньшее значение показателя³.

Для адекватной оценки уровня легализации трудовых отношений хорошо было бы иметь данные об общем количестве трудовых договоров и отнести его к численности занятых. Тогда бы показатель четко отражал состояние дел с соблюдением одного из положений ст. 15 Трудового кодекса Российской Федерации о недопустимости заключения гражданско-правовых договоров для регулирования трудовых отношений между работником и работодателем. К сожалению, такая информация отсутствует, и можно оценивать это только косвенным путем.

Ежегодно⁴ Минтрудом России каждому региону устанавливается контрольный показатель по снижению неформальной занятости. На 2016 год это 3,9 миллиона человек по стране в целом. По нашему мнению, для оценки работы комиссий по легализации трудовых отношений целесообразно использовать показатель «Уровень достижения контрольного показателя по снижению неформальной занятости» (отношение количества официально оформленных трудовых отношений к контрольному показателю, установленному Минтрудом России). Исходя из этого, в скорректированной методике второй показатель (количество оформленных трудовых договоров взамен гражданско-правовых договоров (либо при отсутствии таковых) при выявлении наличия факта трудовых отношений на 1000 занятых в экономике) был заменен на «Уровень достижения контрольного показателя по снижению неформальной занятости».

Скорректирован был также блок «Уровень ведомственного контроля». Два показателя этого блока:

– «наличие нормативного правового акта по осуществлению ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства на муниципальном уровне» и

– «наличие нормативного правового акта по делегированию полномочий по осуществлению ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства на муниципальный уровень (или

² Основанием для формирования рейтинга является План мероприятий по реализации «Концепции повышения эффективности обеспечения соблюдения трудового законодательства и иных нормативных правовых актов, содержащих нормы трудового права, на 2015 – 2020 годы, утвержденный Заместителем Председателя Правительства Российской Федерации Голодец О. (26.10.2015 № 7011п-П12. Концепция утверждена Распоряжением Правительства РФ от 05.06.2015 № 1028-р.

³ Большое значение этого показателя может свидетельствовать, с одной стороны, как о большом количестве нарушений трудового законодательства по этому вопросу, так, с другой стороны, и о хорошей работе контролирующих органов.

⁴ Работа по снижению неформальной занятости ведется в России с 2015 года.

раздела нормативного правового акта о наделении органов местного самоуправления отдельными полномочиями в области государственного управления охраной труда»

объединены в один с формулировкой «наличие нормативного правового акта по осуществлению ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства на муниципальном уровне либо по делегированию полномочий по осуществлению ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства на муниципальный уровень».

Это позволило сократить количество показателей в данном блоке до шести, увеличив значимость оставшихся.

Помимо корректировки рассмотренных выше блоков, в актуализированной методике формирования рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства был удален блок 2.7 «Уровень производственного риска хозяйствующих субъектов, расположенных на территории субъекта Российской Федерации».

Связано это с тем, что в соответствии с критериями отнесения хозяйствующих субъектов к определенной категории (высокого, значительного, среднего и умеренного риска) основными факторами попадания в ту или иную категорию явля-

ется принадлежность хозяйствующего субъекта к определенному виду деятельности и среднесписочная численность работников. При этом, даже при отсутствии несчастных случаев, наличия задолженностей по заработной плате и наказаний за нарушение обязательных требований в сфере труда, только по факту принадлежности предприятия к таким видам экономической деятельности как, например, добыча полезных ископаемых, обрабатывающие производства, и численности работников от 500 человек, предприятие попадает в категорию высокого и значительного риска. И наоборот, малые предприятия, не занимающиеся добычей полезных ископаемых, при отсутствии нарушений автоматически попадают в категорию умеренного или низкого риска.

Это приводит к тому, что субъекты Российской Федерации с большой долей крупных предприятий, особенно добывающих, заведомо набирают меньшее количество баллов по блоку «Уровень производственного риска хозяйствующих субъектов, расположенных на территории субъекта Российской Федерации».

Перечень используемых для построения рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства показателей, с учетом введенных в методику изменений, представлен в таблице 1.

Таблица 1.

Перечень показателей для построения рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства

п/п	Показатели
1. Уровень соблюдения трудового законодательства	
1.1	Удельный вес проверок, по итогам которых выявлены нарушения
1.2	Количество выявленных нарушений на 1 проверку, в ходе которых выявлены нарушения
1.3	Количество выявленных нарушений на 1000 занятых в экономике
1.4	Количество обращений граждан в государственные инспекции труда на 1000 занятых в экономике
2. Уровень соблюдения прав работников по вопросам оплаты труда	
2.1	Количество хозяйствующих субъектов, в которых были выявлены случаи задержки заработной платы, приходящееся на 100 проверок
2.2	Количество работников, в отношении которых были выявлены допущенные случаи задержки заработной платы, приходящееся на один хозяйствующий субъект, на котором выявлено это нарушение)
2.3	Количество хозяйствующих субъектов, в которых были выявлены случаи выплаты заработной платы ниже прожиточного минимума, установленного в регионе и минимального размера оплаты труда, приходящееся на 100 проверок
2.4	Количество работников, в отношении которых были выявлены допущенные случаи выплаты заработной платы ниже прожиточного минимума, установленного в регионе и минимального размера оплаты труда, приходящееся на один хозяйствующий субъект, на котором выявлено это нарушение
3. Уровень соблюдения прав работников в области охраны труда	
3.1	Количество работников, отстраненных от работы по требованию госинспекторов труда в связи с непрохождением подготовки по охране труда (человек) на 1000 проверок
3.2	Количество запрещенных к использованию единиц средств индивидуальной защиты работников на 1000 проверок
4. Уровень легализации трудовых отношений	
4.1	Наличие в субъекте Российской Федерации комиссии по легализации трудовых отношений
4.2	Уровень достижения контрольного показателя по снижению неформальной занятости
5. Уровень ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства	
5.1	Наличие нормативного правового акта по осуществлению ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства в субъекте Российской Федерации

5.2	Наличие нормативного правового акта по осуществлению ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства на муниципальном уровне или по делегированию полномочий по осуществлению ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства на муниципальный уровень (или раздела нормативного правового акта о наделении органов местного самоуправления отдельными полномочиями в области государственного управления охраной труда)
5.3	Наличие в органе исполнительной власти субъекта Российской Федерации отдела (сотрудников), осуществляющего ведомственный контроль за соблюдением трудового законодательства
5.4	Наличие в органах исполнительной власти муниципальных образований субъекта Российской Федерации отдела (сотрудников), осуществляющего ведомственный контроль за соблюдением трудового законодательства
5.5	Удельный вес проверок, проведенных в рамках ведомственного контроля, в ходе проведения которых выявлены нарушения трудового законодательства, в общем количестве проведенных проверок в рамках ведомственного контроля
5.6	Количество выявленных нарушений трудового законодательства на 1 проверку, проведенную в рамках ведомственного контроля, в ходе которых выявлены нарушения
6. Уровень производственного травматизма и профессиональной заболеваемости	
6.1	Численность пострадавших в результате несчастных случаев на производстве с потерей трудоспособности на 1 рабочий день и более и со смертельным исходом в расчете на 1 000 работающих
6.2	Численность пострадавших в результате несчастных случаев на производстве со смертельным исходом в расчете на 1 000 работающих
6.3	Численность лиц с установленным в текущем году профессиональным заболеванием на 10 000 работающих
6.4	Удельный вес сокрытых несчастных случаев в общем количестве расследованных несчастных случаев

По каждому показателю рассчитывался рейтинговый балл, наибольшее значение которого (100 баллов) присваивалось субъекту Российской Федерации с наилучшим (возможным либо фактическим) значением показателя, наименьший (1 балл) – с наихудшим значением. Балл по группе показателей рассчитывается как среднее арифметическое значение баллов по каждому частному показателю, входящему в блок, итоговый рейтинговый балл по всем группам рассчитывается как среднее геометрическое баллов по группам. Рей-

тинг формировался по убыванию итогового рейтингового балла [4].

Анализ результатов формирования рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства за 2017 год показал, что количество набранных баллов варьируется от 34,6 до 89,6, среднее значение набранных баллов – 71,6, у половины субъектов Российской Федерации оно превышает 76,4.

Большинство субъектов Российской Федерации (72) набрали от 60 до 90 баллов (Диаграмма 1).

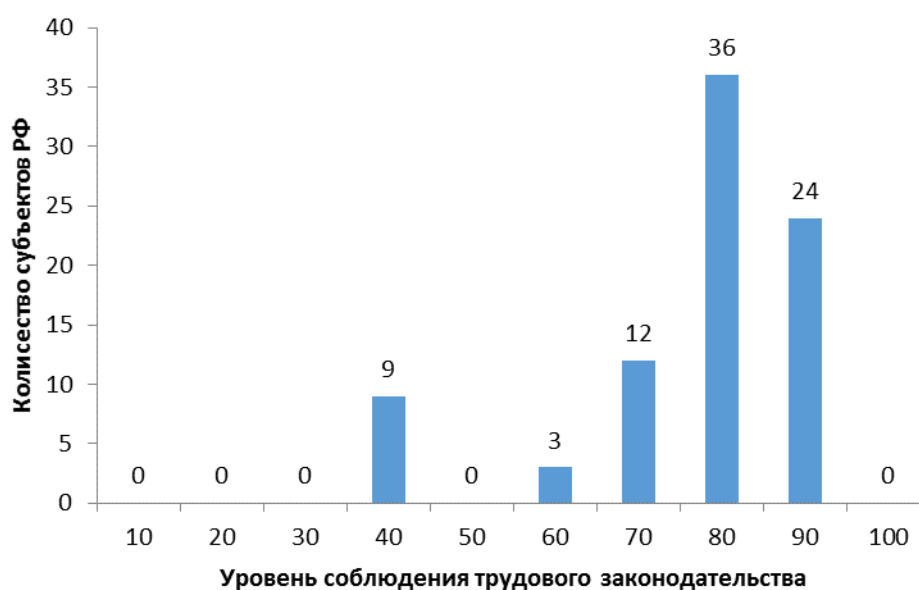

Диаграмма 1. Распределение количества субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства

У девяти субъектов Российской Федерации – более 82 (табл. 2).
количество набранных баллов менее 40, и у девяти

Таблица 2.

Фрагмент рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства в 2017 году

№	Субъекты Российской Федерации	балл	№	Субъекты Российской Федерации	балл
1	Республика Татарстан	89,6	75	г. Санкт-Петербург	58,0
2	г. Севастополь	86,1	76	Курская область	39,1
3	Республика Крым	85,8	77	Владимирская область	38,5
4	Ставропольский край	84,6	78	Кировская область	37,9
5	Калужская область	83,9	79	Смоленская область	37,9
6	Ханты-Мансийский АО	82,6	80	Пермский край	37,9
7	Волгоградская область	82,6	81	Республика Мордовия	37,0
8	Хабаровский край	82,1	82	Республика Коми	35,7
9	Костромская область	82,0	83	Карачаево-Черкесская Республика	35,3
10	Алтайский край	67,7	84	Челябинская область	34,6

По сравнению с 2016 годом, когда разброс значений баллов, как у субъектов Российской Федерации, занявших первые места, так последние места в рейтинге был незначительным (3 балла для первых 10 мест, 4 – для последних), в 2017 году он увеличился почти до 21,9 и 23,4, соответственно.

Сохранили места в десятке лучших Республика Татарстан, Ставропольский край, Волгоградская и Костромская области.

В десятке занявших последние места в рейтинге остались республики Коми и Мордовия, Пермский край, Кировская, Смоленская, Челябинская область. Камчатскому краю, Астраханская, Псковской и Тульской областям удалось занять более высокие места в результате принятия нормативных правовых актов о ведомственном контроле и (или) в результате его проведения.

Из 10 субъектов Российской Федерации, набравших минимальное количество баллов все, за исключением г. Санкт-Петербург, получили столь низкие значения итогового балла по причине отсутствия данных о наличии в регионах нормативных правовых актов о ведомственном контроле, а также по его проведению. Еще три субъекта Российской Федерации (г. Москва, г. Санкт-Петербург и Томская область) данных о проведении ведомственного контроля не предоставили.

Так же как и при формировании рейтинга за 2016 год разброс значений баллов по группам показателей оказался наибольшим для блока «Уровень ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства» (табл. 3) – от 1 балла до 100, при этом у половины субъектов Российской Федерации он превысил 78,9.

Таблица 3.

Статистические показатели распределения баллов, набранных субъектами Российской Федерации по группам показателей, характеризующих уровень соблюдения трудового законодательства

Показатель	Баллы по группам показателей						
	Уровень соблюдения трудового законодательства	Уровень соблюдения прав работников по вопросам оплаты труда	Уровень соблюдения прав работников в области охраны труда	Уровень легитимности трудовых отношений	Уровень ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства	Уровень производственного травматизма и профессиональной заболеваемости	Итоговый балл
	Б1	Б2	Б3	Б4	Б5	Б6	Бн
максимум	82,7	98,2	100,0	100,0	100,0	97,3	89,6
минимум	25,0	56,1	28,7	50,5	1,0	37,6	34,6
среднее значение	69,2	87,5	94,8	67,4	65,4	72,9	71,6
медиана	71,3	89,3	98,3	69,1	78,9	74,8	76,4

Минимальный балл (1 балл) по блоку показателей⁵ «Уровень ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства» показали

⁵ Органы исполнительной власти субъектов Российской Федерации по труду предоставили данные об отсутствии нормативных документов, регламентирующих проведение ведомственного контроля за соблюдением трудового законодательства на территории субъекта, а также отделов или сотрудников его осуществляющих.

9 субъектов Российской Федерации⁶, которые и попали в конец рейтинга, даже имея при этом достаточно высокие баллы по остальным блокам показателей. Например, Курская область, занявшая 76 место в рейтинге по итоговому баллу, по остальным блокам имеет баллы от 71,5 до 98,6 и занимает места от 41 до 19.

⁶ На 10 меньше, чем в 2016 году

Так же как и при формировании рейтинга за 2016 год, определяющим место в итоговом рейтинге фактором явился уровень ведомственного контроля за соблюдений трудового законодатель-

ства (табл. 4). Связано это, прежде всего, с наибольшим диапазоном значений рейтинговых баллов по этому блоку.

Таблица 4.

Корреляционная матрица рядов баллов по группам показателей, характеризующих уровень соблюдения трудового законодательства в субъектах Российской Федерации

Блок	Б1	Б2	Б3	Б4	Б5	Б6	Би
Б1	1						
Б2	0,15	1					
Б3	0,20	-0,06	1				
Б4	0,29	-0,03	0,05	1			
Б5	-0,03	-0,07	-0,06	0,06	1		
Б6	0,00	-0,02	-0,03	0,07	0,05	1	
Би	0,20	-0,03	0,14	0,26	0,87	0,28	1

Таким образом, проблему попадания в конец рейтинга по уровню соблюдения трудового законодательства, по крайней мере, 9 субъектов Российской Федерации могут решить путем принятия нормативных правовых актов о ведомственном контроле.

Выводы и перспективы

Авторы надеются, что ежегодное построение рейтинга будет способствовать выявлению проблемных мест в сфере соблюдения трудового законодательства и повышению эффективности государственного администрирования в этой области.

Список литературы

1. Концептуальная проработка и подготовка предложений по формированию ежегодного рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства: Отчет о НИР. Кол. Авторы: Е.А. Кузнецова, Т.В. Михина, О.В. Кутуева и др. – ФГБУ ВНИИ труда, 2017. – 53 с.

2. Кузнецова Е.А., Михина Т.В. Методологические подходы к формированию рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства // Ежемесячный научный журнал Евразийского союза ученых. – 2017. - № 10 (43), 2 часть, стр. 41-48

3. Методика формирования рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства.

– <http://eisot.rosmintrud.ru/index.php/novosti/308-formirovanie-rejtinga-subektov-rossijskoj-federatsii-po-urovnyu-soblyudeniya-trudovogo-zakonodatelstva-i-bazy-obraztsov-luchshej-praktiki>.

4. Кузнецова Е. А., Михина Т. В. К вопросу формирования рейтинга субъектов Российской Федерации по уровню соблюдения трудового законодательства // Science: discoveries and progress: Proceedings of articles the III International scientific conference. Czech Republic, Karlovy Vary - Russia, Moscow, 2018, April, 28-29 [Electronic resource] / Editors prof. A.V.Belinskaya. – стр. 90-103

5. Концептуальная проработка и разработка предложений по формированию ежегодного рейтинга субъектов российской федерации по уровню соблюдения трудового законодательства и базы образцов лучших практик: Отчет о НИР. Кол. Авторы: Е.А. Кузнецова, Т.В. Михина, О.В. Кутуева и др. – ФГБУ ВНИИ труда, 2018. – 108 с.

Kutsab P.postgraduate student of Institute of Regional Research
named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine**Куцаб Пйотр**здобувач ДУ "Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього" НАН України**CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF FINANCIAL SUPPORT FOR CROSS-BORDER
COOPERATION DEVELOPMENT****КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА**

SUMMARY: The conceptual provisions and the paradigm of cross-border regional development are investigated. The conceptual directions of financial support of cross-border cooperation (CBC) are substantiated and the features of the national and regional policy of the EU from the point of view of the "direction of influence-result" are given. The conceptual scheme of financial support of CBC on the basis of the system approach is proposed. The purpose, tasks, principles, objects, subjects, sources of funding, criteria for assessing the financial provision of CBC, their interconnection and interdependence are substantiated. The peculiarities of realization of conceptual foundations in CBC are highlighted. The financial instruments for activating investment policy in CBC have been developed on the basis of balancing interests and financial instruments that stimulate and regulate the investment process.

Key words: financial support, cross-border cooperation, conceptual foundations, border areas, financial results, regional policy.

АНОТАЦІЯ: У статті досліджено концептуальні положення й парадигму транскордонного регіонального розвитку. Обґрунтовано концептуальні напрями фінансового забезпечення транскордонного співробітництва (ТКС) з урахуванням особливостей національної та регіональної політики ЄС з позицій "напряму впливу-результат". Запропоновано концептуальну схему фінансового забезпечення ТКС на основі системного підходу. Обґрунтовано мету, завдання, принципи, об'єкти, суб'єкти, джерела фінансування, критерії оцінки фінансового забезпечення ТКС, їх взаємозв'язок та взаємозалежність. Висвітлено особливості реалізації концептуальних засад ТКС. Розвинуто фінансовий інструментарій активізації інвестиційної політики ТКС на основі балансування інтересів і фінансових інструментів, які стимулюють та регулюють інвестиційний процес.

Ключові слова: фінансове забезпечення, транскордонне співробітництво, концептуальні засади, прикордонні території, фінансові результати, регіональна політика.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку глобальних суспільно-економічних процесів відзначається інтенсифікацією міжнародних відносин та поглибленням взаємозв'язків й співпраці між країнами у фінансовій, соціальній, науково-технічній, культурній та інших сферах життєдіяльності суспільства. Формування спільного світового економічного простору забезпечує якісно нові можливості й для розвитку прикордонних територій на основі впровадження програмних документів та реалізації відповідних фінансових інструментів співпраці. Досвід співпраці між країнами у ретроспективі дозволив сформувати достатній арсенал засобів й набути значного досвіду у сфері реалізації транскордонних проектів і програм, однак сучасний високодинамічний інтеграційний простір зумовлює актуальність пошуку й розробки новітніх концептуальних підходів до фінансового забезпечення транскордонного співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організаційно-економічні засади, інструменти реалізації та пошук напрямів розвитку транскордонного співробітництва неодноразово слугували предметом наукових дискусій вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема таких як: В. В. Гоблик, З. С. Варналій, М. І. Долішній, І. Є. Журба, Н. А.

Мікула, В. В. Толкованов, В. Ф. Савченко, І. Я. Софіщенко, В. Б. Тропіна та ін. Їх дослідження зосереджені на науковому обґрунтуванні базових засад здійснення транскордонного співробітництва, розкритті його особливостей, етапізації програмних періодів та взаємозв'язку з регіональною політикою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на вагомий науковий доробок, додаткового обґрунтування потребують питання, пов'язані із розробкою концептуальних засад фінансового забезпечення транскордонного співробітництва на основі системного підходу, конкретизацією його складових та особливостей реалізації.

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад фінансового забезпечення транскордонного співробітництва на основі системного підходу з визначенням мети, завдань, принципів, об'єктів, суб'єктів, джерел фінансування, критеріїв оцінки, їх взаємозв'язку та взаємозалежностей.

Виклад основного матеріалу. Теоретичним фундаментом розробки концепції вважаємо основні положення та науково-теоретичні засади існуючих теорій і напрямів, які відображають економічну та фінансову складові транскордонної співпраці

й вектори її поглиблення.

Зокрема, І. Є. Журба здійснив дослідження економічних засад транскордонного співробітництва і обґрунтував модель функціонування світового господарства на засадах коопетиції – парадигмі транскордонного економічного розвитку. Згідно із концепцією коопетиції розвиток опирається на одночасній конкуренції та кооперації, у процесах якої беруть участь різні суб'єкти, наприклад, підприємства, громадські організації, наукові установи, центральна та місцева влада. Автор сформував концептуальні положення й парадигму транскордонного регіонального розвитку з констатацією таких ключових засад: 1) транскордонний регіон є основою єврорегіону та міжнародних економічних зв'язків; 2) транскордонний регіон функціонує як відкрита система із світовим економічним середовищем; 3) якісні перетворення міжгалузевих пропорцій можливі на основі зміни технологічних

устроїв; 4) відхід від галузевого погляду на економіку транскордонного регіону; 5) відповідність сучасним процесам трансформації світового господарства; 6) зростання ролі соціально-економічних пріоритетів людського капіталу; 7) стратегічне управління розвитком регіонів на основі інноваційної економіки [3, с. 103].

Проте в такому підході не враховані основні напрями нового регіоналізму й "Нової парадигми регіональної політики" [6, с. 442], яка передбачає новітні засади регіонального управління, інноваційність у фінансовому та інвестиційному забезпеченні з врахуванням існуючих територіальних потенціалів.

На нашу думку, розвиток фінансового забезпечення ТКС ґрунтується на пріоритетних стратегічних напрямках реалізації регіональної політики ЄС та національної з позицій "напряму впливу-результат" (рис. 1).

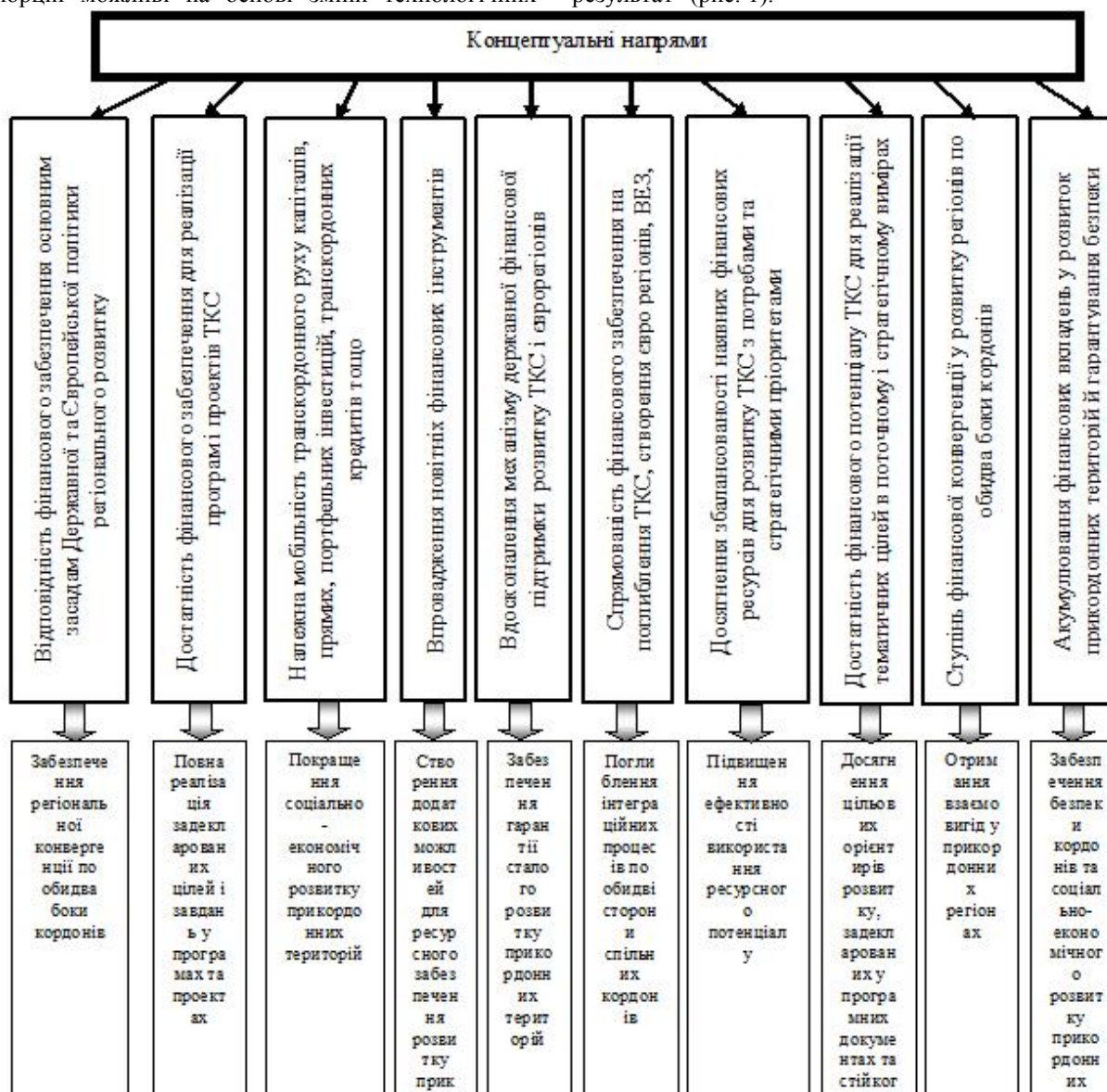

Рис. 1. Концептуальні напрями розвитку фінансового забезпечення транскордонного співробітництва
* Авторська розробка

Задекларовані напрями є базою для розробки концептуальної схеми фінансового забезпечення

ТКС на основі системного підходу з чітким обґрунтуванням мети, завдань, принципів, об'єктів, суб'

ектів, джерел фінансування, критеріїв оцінки, їх на рис. 2. взаємозв'язку та взаємозалежностей, що наведено

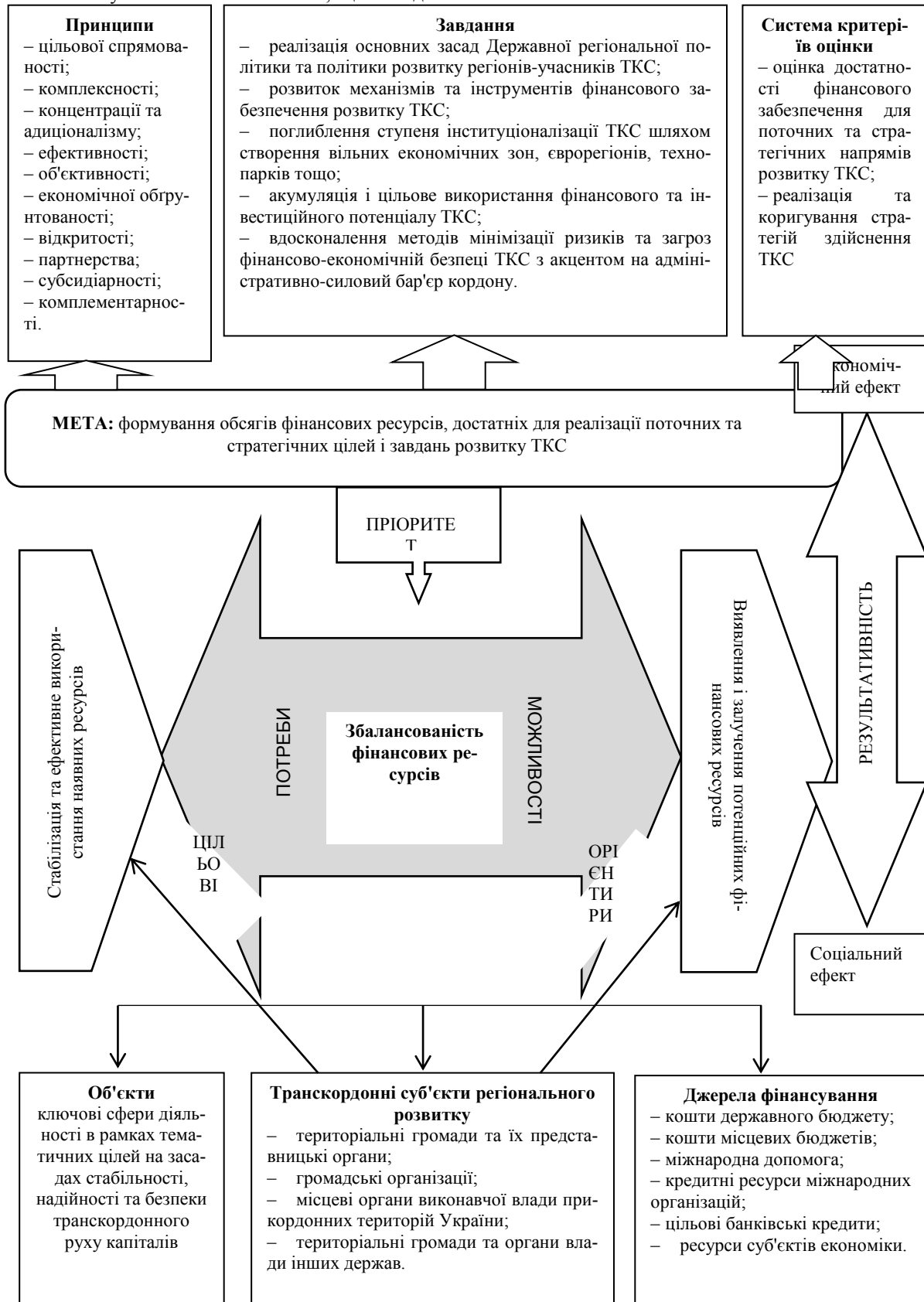

Рис. 2. Концептуальні засади розвитку фінансового забезпечення транскордонного співробітництва
Джерело: авторська розробка

Концептуалізацію фінансового забезпечення ТКС слід здійснювати в контексті реалізації чітко сформульованої мети й цільових орієнтирів а саме: формування обсягів фінансових ресурсів, достат-

ніх для реалізації поточних та стратегічних цілей і завдань розвитку ТКС. Така мета є обґрунтованою, оскільки в рамках розвитку ТКС використовується лише незначна кількість із існуючих фінансових інструментів, методів й форм реалізації співпраці. В умовах сьогодення слід використовувати дієві механізми, які забезпечать акумуляцію фінансових ресурсів, фінансування й співфінансування як поточних, так і стратегічних цілей ТКС. Слід зазначити, що фінансові можливості комерційних структур та організацій загалом не використовуються для реалізації стратегій розвитку ТКС, оскільки вони не є бенефіціарами в рамках програми ТКС "Польща-Україна-Білорусь" 2014-2020, що не дозволяє їм стати виконавцями проектів ТКС. Транскордонна політика, як і транскордонна стратегія не стали інноваційно-інвестиційними інструментами розвитку і залишаються лише механізмами фінансування регіонів розвитку шляхом міжнародної технічної допомоги.

Відповідно основними завданнями концепції визначено:

- реалізацію основних засад Державної регіональної політики та політики розвитку регіонів-учасників ТКС;
- розвиток механізмів та інструментів фінансового забезпечення ТКС;
- поглиблення ступеня інституціоналізації ТКС шляхом створення вільних економічних зон, євро регіонів, технопарків тощо;
- акумуляцію і цільове використання фінансового та інвестиційного потенціалу ТКС;
- вдосконалення методів мінімізації ризиків та загроз фінансово-економічній безпеці ТКС з акцентом на адміністративно-силовий бар'єр кордону.

Цільові орієнтири концепції – це не лише стабільне та ефективне використання наявних фінансових ресурсів, але і розроблення, виявлення та залучення потенційних фінансових інвесторів, забезпечення збалансованості фінансових ресурсів з позицій потреб, можливостей фінансування та достатності для реалізації визначеної мети й тематичних цілей.

Об'єктами фінансового забезпечення вважаємо ключові сфери діяльності в рамках тематичних цілей на засадах стабільності, надійності та безпеки транскордонного руху капіталів.

При обґрунтуванні системи фінансового забезпечення транскордонного співробітництва, на нашу думку, передусім доцільно виходити із його функціонального призначення, яке визначено нами як процес, який передбачає реалізацію фінансових відносин щодо мобілізації та ефективного використання наявних, виявлення й залучення потенційних фінансових ресурсів транскордонних регіональних суб'єктів у системі міжнародних відносин у межах компетенцій, визначених їх національним законодавством. Це зокрема, територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України та територіальні громади та відповідні органи влади інших держав. Акумуля-

ція фінансових можливостей є основою реалізації економічних процесів, запланованих соціальних програм, проектів, підтримки стабільного функціонування інфраструктури та підвищення життєвого рівня населення на відповідній прикордонній території.

Отже, основою фінансового забезпечення транскордонного співробітництва є наявні та потенційні фінансові ресурси, які достатньо диверсифіковані, залучаються із різних джерел фінансування, характеризуються різноманітними формами та принципами акумуляції, що відображає специфіку такої співпраці та особливі форми її реалізації. Це зумовлює необхідність окреслення чітких цільових орієнтирів процесу формування та використання фінансових ресурсів з базуванням на комплексному підході до фінансового забезпечення транскордонного співробітництва.

В концептуальному аспекті фінансового забезпечення вважаємо: кошти державного бюджету; кошти місцевих бюджетів; міжнародну допомогу; кредитні транскордонні ресурси міжнародних організацій; цільові банківські кредити; ресурси суб'єктів економіки, гранти та ін.

При цьому слід враховувати, що державне фінансування здійснюється згідно Закону України "Про державні цільові програми" і можливе відповідно лише в рамках Державної програми розвитку транскордонного співробітництва, а також програм, розроблених міністерствами та іншими інституціями.

Державна програма розвитку транскордонного співробітництва чітко регламентує механізм фінансового забезпечення програм і проектів, що базується на низці інструктивних матеріалів, а саме: Положення про порядок підготовки проектів (програм) транскордонного співробітництва, Положення про порядок конкурсного відбору проектів (програм) транскордонного співробітництва, Типової методики відбору проектів (програм) транскордонного співробітництва тощо. Вважаємо, що транскордонне співробітництво повинно базуватися на диференційованих інструментах та джерелах фінансування, які повинні охоплювати не лише бюджетне фінансування з боку України, але й залучення коштів через відповідні фінансові інструменти в рамках Європейського інструмента сусідства та Європейського фонду регіонального розвитку.

В даному контексті поділяємо підхід З. С. Варналія, який декларує, що новітні умови вимагають створення регіональних та місцевих мереж взаємодії, організації коаліцій місцевого та регіонального розвитку між різними групами інтересів, створення ефективних систем прийняття рішень, залучення до транскордонної діяльності або створення спеціалізованих професійних інститутів [2, с. 699].

Обсяги, механізми та інструментальне забезпечення фінансування зумовлене мотивами та інтересами учасників усіх рівнів економічної систе-

ми. З точки зору специфіки фінансування серед джерел формування фінансових ресурсів фінансування спільних проектів в євро регіонах, на думку І. Я. Софіщенко, доцільно виокремити офіційні та приватні. До офіційних необхідно зараховувати кошти державних та місцевих бюджетів, які виділяються для фінансування проектів в євро регіонах, а також фінансування, яке надається Європейським Союзом в рамках виконання програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства. Приватні кошти надходять від суб'єктів господарювання, які є учасниками спільних проектів, неурядових організацій. Нагромаджений досвід функціонування євро регіонів за участю України свідчить про активне застосування комплексного підходу до формування їх фінансового забезпечення – фінансування проектів поєднує офіційні та приватні кошти. Поступово опановуються різноманітні механізми фінансового забезпечення: бюджетне фінансування, проектно фінансування, позики, гранти [9]. Підтримуючи такий підхід автора щодо поділу джерел фінансування програм та проектів транскордонного співробітництва на державні й приватні, вважаємо за доцільне їх доповнити такими як: міжнародна допомога, кредитні ресурси міжнародних організацій, транскордонні банківські кредити, ресурси суб'єктів економіки тощо.

На думку Н. А. Мікули та В. В. Толкованова дієвим механізмом, який би забезпечив можливість синхронного співфінансування проектів транскордонного співробітництва з боку Європейського Союзу, могло б стати введення окремої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на фінансування проектів транскордонного співробітництва. Кошти згаданої державної субвенції необхідно спрямувати виключно на реалізацію інфраструктурних проектів, враховуючи такі пріоритети: забезпечення «дзеркальності» прикордонної інфраструктури; реалізація транскордонних проектів у рамках діючих євро регіонів, зокрема, шляхом забезпечення бюджетного співфінансування українською стороною проектів, які мають реалізовуватися переважно за рахунок коштів Європейського Союзу; реалізація транскордонних проектів, основне фінансування яких безпосередньо передбачене діючими спільними операційними програмами Європейського інструменту сусідства (ЄІСП) [4, с. 84].

До джерел фінансування транскордонного співробітництва Н. А. Мікула у своїй монографії віднесла і безвідсотковий банківський кредит для реалізації значимих для регіону проектів. Відсотки за такими кредитами повинні погашатися за рахунок бюджетних коштів [5, с. 117]. Таке джерело фінансування вважаємо в умовах сьогодення недостатньо прийнятним для реалізації, оскільки безвідсоткові банківські кредити практично не видаються, можуть бути виключно пільгові кредити банків, які передбачають знижену процентну ставку за їх використання й окремі умови погашення.

Для активізації соціально-економічного, нау-

ково-технічного, екологічного та культурного розвитку суб'єктів транскордонного співробітництва затверджуються регіональні програми розвитку транскордонного співробітництва. Зокрема, рішенням Львівської обласної ради № 1327 від 17 березня 2015 року було затверджено Регіональну програму з міжнародного і транскордонного співробітництва, європейської інтеграції на 2015 – 2018 роки, фінансування заходів якої здійснюється за рахунок коштів обласного бюджету. Обсяг коштів, які пропонується залучити на виконання Програми перебачено на 2015 рік у сумі 2200 тис. грн, 2016-2018 - у межах бюджетних призначень. Кошти, передбачені на реалізацію Програми, використовуються виконавцями її заходів – департаментом міжнародного співробітництва та туризму Львівської обласної державної адміністрації та Львівською обласною радою на паритетних засадах [7].

Європейський Союз сьогодні надає широку підтримку започаткуванню регіональної політики нової якості. Крім експертної допомоги, діють механізми грантової підтримки на реалізацію проектів. Започатковано лінію бюджетної підтримки регіонального розвитку, що полягає в розподілі коштів на конкурсних засадах через Державний фонд регіонального розвитку, які надходять до державного бюджету безпосередньо з бюджету ЄС.

Цікавим є підхід В. Ф. Савченко, де представлено схему суб'єктів фінансово-інвестиційної діяльності транскордонних регіонів України та поділено їх на зовнішні та внутрішні. Зовнішні суб'єкти прокласифіковано на фінансові: банки, інвестиційні фонди, інвестиційні компанії та інші фінансові посередники та економічні: корпорації, фірми, міжнародні організації та фонди, органи влади. Аналогічно розподілено і внутрішні суб'єкти на фінансові, до яких віднесено банки та економічні: фірми, підприємства, фізичні особи, регіональні органи влади [8, с. 20].

Транскордонне співробітництво здійснюється за урядово-регіональним і регіонально-локальним напрямками. У першому випадку співробітництво спрямоване на міжнародні угоди. Основою ж регіонально-локального співробітництва є особисті контакти прикордонних регіонів, викликані господарськими потребами, а також співпраця в галузі культури і науки. Але у будь-якому випадку політика фінансового забезпечення транскордонного співробітництва повинна базуватися на реалізації принципів концентрації та адиціоналізму, які входять до переліку базових принципів європейської регіональної політики. Реалізація принципів концентрації та адиціоналізму означає, що фінансові ресурси, які надає ЄС окремим державам-членам чи суб'єктам територіального, регіонального розвитку мають бути доповнені та розширені за рахунок місцевих джерел. По суті, ці два принципи мають взаємодоповнюючий характер і головною умовою ставлять кооперування та ефективне використання ініціатив, пошук та розвиток власних джерел фінансування програм регіонального роз-

виту й транскордонного співробітництва. Загальноприйнятим є те, що 50% того чи іншого проекту фінансує держава-член ЄС, а внесок депресивних регіонів становить мінімум 20% [10, с. 78].

На нашу думку, поряд із принципами концентрації та адиціоналізму система фінансового забезпечення транскордонного співробітництва повинна ґрунтуватися на таких принципах: цільовості, спрямованості, ефективності, економічній обґрунтованості, комплексності, відкритості, об'єктивності, партнерства, субсидарності, комплементарності (взаємодоповнюваності).

При здійсненні фінансового забезпечення ТКС необхідно визначати економічний ефект, який відображає результативність співпраці у чітко визначених економічних показниках ефективності та соціальний ефект, який відображає покращення низки параметрів: підвищення зайнятості населення, рівня освіти, міграційної активності й конвергенції соціальних стандартів та відповідної інфраструктури.

Основними критеріями результативності вважаємо оцінку достатності фінансового забезпечення поточних та стратегічних напрямів розвитку ТКС й відповідних стратегій.

Реалізація концепції фінансового забезпечення ТКС повинна базуватись на балансуванні інтересів в сфері регулювання прямих і портфельних інвестицій на різних рівнях управління й створення сприятливого інвестиційного клімату.

Інвестиційна політика ЄС, що відповідає Стратегії "Європа – 2020. Стратегія, розумного, стійкості та інклюзивного росту" базується на врахуванні тріади підходів: 1) глобального, який встановлює відповідність зовнішнього і внутрішнього аспектів; 2) інтегрованого, який акцентує на взаємоузгодженості соціально-економічної політики; 3) всеохоплюючого, який взаємопов'язує вирішення не лише економічних, але й соціальних проблем. Зокрема, В. В. Гоблік акцентує на тому, що інвестиційна політика ЄС виступає важливим чинником активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій України [1, с. 145].

Тому в умовах сьогодення доцільно запропонувати рекомендації щодо вдосконалення інвестиційної політики України з позицій підвищення ефективності транскордонного співробітництва. Це пов'язано з проведенням форсайтингу для визначення її пріоритетів, взаємозв'язку та взаємозалежності з обсягом транскордонних інвестицій і їх впливом не лише на економічний розвиток транскордонних регіонів, але й на соціальну складову, пов'язану із рівнем безробіття, а також з часткою прямих іноземних інвестицій у транскордонний регіон, що припадає на одного мешканця з конкретизацією їх впливу як на економічне зростання, так і на інновації в сфері культури, охорони довкілля, альтернативної енергетики тощо.

Фінансові аспекти такої політики ґрунтуються на балансуванні інтересів і фінансових інструмен-

тів, які стимулюють та регулюють інвестиційний процес. На нашу думку, основними фінансовими інструментами активізації інвестицій, в тому числі транскордонних є оподаткування, структурна політика, митне, антимонопольне, банківське регулювання, захист та гарантування іноземного інвестування.

Оподаткування залишається важливим чинником впливу на покращення інвестиційного клімату в країні та її транскордонних регіонах і базується на національному режимі щодо іноземного інвестування. Проте досвід преференцій у відношенні до іноземних компаній особливо на територіях спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку показав свою ефективність щодо створення підприємств за участю іноземного капіталу, підвищення ділової активності, стимулювання економічного розвитку й забезпечення соціально-економічного ефекту від вкладених іноземним інвестором коштів. Створення територій з пільговими режимами оподаткування та формалізованими розрахунками навантаження на бюджет, який враховує специфіку прикордонного регіону буде важливим джерелом фінансового забезпечення та активізації інвестицій у розвиток ТКС.

Структурна політика як фінансовий інструмент інвестування базується на виокремленні галузей національної економіки, які заборонені для іноземних інвестицій і є галузями, які забезпечують національну безпеку.

Митне регулювання залишається вагомим чинником впливу на транскордонний рух капіталів та тарифи щодо експорту та імпорту товарів, робіт, послуг. Як пільга для іноземних інвестицій може застосовуватися нульове мито на ввезення товарів, які забезпечують виробничу діяльність іноземного інвестора в межах транскордонного регіону.

Антимонопольне регулювання регламентує певні обмеження на лібералізацію руху капіталу, в тому числі транскордонного та обмеження щодо монополізації ринку за участю іноземного капіталу в операціях купівлі-продажу, злиття-поглинання тощо.

Банківське регулювання - важливий фінансовий інструмент активізації інвестицій й забезпечення доступу до транскордонних кредитів. Як інструмент фінансового забезпечення ТКС – це адміністративні обмеження на входження іноземного капіталу в певні сектори економічної та фінансової сфери з метою їх монополізації та негативного впливу на економічну безпеку країни, наприклад, висока частка іноземного капіталу в банківській системі, в тому числі російського.

Гарантування захисту іноземних інвесторів – це встановлення зобов'язань та гарантій держави й місцевих органів влади із захисту інвестицій від несприятливих змін в законодавстві, політичній й економічній нестабільності, військових дій тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, реалізація концепції фінансового забезпечення розвитку ТКС забезпечить подальший розвиток існуючих форм

та механізмів акумуляції й використання фінансових ресурсів регіонів по обидва боки кордонів й реалізацію визначених пріоритетів, тематичних цілей, програм, проектів співпраці, що призведе до підвищення їх конкурентоспроможності та збалансованості соціально-економічного розвитку.

Перспективні напрями розвитку й поглиблення транскордонного співробітництва повинні бути спрямовані на подальшу інтеграцію й конвергенцію суб'єктів прикордонних регіонів з акцентом на фінансовому забезпеченні не лише поточних, а й стратегічних векторів співпраці.

Список літератури:

1. Гоблик В. В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект : монографія / В. В. Гоблик ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2012. – 305 с.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
3. Журба І. Є. Науково-теоретичні засади економіки транскордонного співробітництва / І. Є. Журба // Університетські наукові записки. – 2013. - № 2(46). – С. 102–112.
4. Мікула Н. А. Транскордонне співробітництво: посібник / Н. А. Мікула, В. В. Толкованов. – К. : видавництво «Крамар», 2011. - 259 с.
5. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. – Львів: ІРД

НАН України, 2004. – 395 с.

6. Регіональна політика та механізми її реалізації: монографія / за ред. М. І. Долішнього. – К. : Наукова думка, 2003. – 504 с.

7. Регіональна програма з міжнародного і транскордонного співробітництва, європейської інтеграції на 2015 – 2018 роки: затв. рішенням Львів. обл. ради № 1327 від 17.03.2015р. – [Електронний ресурс]. — режим доступу: www.oblrada.lviv.ua/proekt/Rishennya/1327.doc.

8. Савченко В. Ф. Перспективи прикордонного співробітництва в умовах політичної та економічної нестабільності в Україні / В. Ф. Савченко // Міжрегіональний науково-практичний семінар. Архітектоніка транскордонної безпеки в контексті формування нової регіональної політики (25-26 черв. 2014 р. м. Чернігів). - Чернігів, 2014. - С. 13-21.

9. Софіщенко І. Я. Проблеми фінансового забезпечення транскордонного співробітництва в євро регіоні / І. Я. Софіщенко // [Електронний ресурс]. - режим доступу http://euroregion2013.blogspot.com/2013/04/blog-post_807.html

10. Тропіна В. Б. Фінансове забезпечення транскордонного співробітництва в Україні / В. Б. Тропіна // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2014. - № 2 (22). - С. 75-80.

Mushynskyi V.M.

Graduate student

Lviv University of Trade and Economics

Мушинський Богдан Михайлович

Аспірант

Львівський торговельно-економічний університет

ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF FINANCIAL RISKS GOVERNANCE IN THE BANK AND INSTRUMENTS FOR ITS IMPLEMENTATION

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ

SUMMARY. The aim of this article is to determine a system to assess the effectiveness of financial risk governance system in banks. In addition, the article has a research on the elements of the assessment that can be used in the process and principles of their implementation. This will help to build a proper system of financial risk governance in any financial-credit organization.

The research showed that after assessment of effectiveness of financial risk management, bank have to understand how much residual risk for each risk type bank can accept. This indicator should have a quantitative nature and to be an easy for understanding for internal management bodies as well as for regulatory bodies or audit. If risk appetite is handled on the acceptable level, then financial risk management is considered as effective.

Besides that, results of this research confirmed that risk management system has to be created in a way to let a senior management take quick decisions, supported by results of the risk profile. It is advised to use recommendations of international organizations and national banking supervisory bodies.

Key words: risk governance, risk-management, financial risk, Basel, risk appetite, residual risk.

АНОТАЦІЯ. Метою даної статті є визначення системи оцінки ефективності управління фінансовими ризиками банків. Також у статті досліджено які елементи оцінки можуть бути використані у процесі та принципи їх впровадження. Це допоможе побудувати правильну систему управління фінансовими ризиками будь-якої фінансово-кредитної організації.

Дослідження показало, що при проведеній оцінці ефективності управління фінансовими ризиками, банк повинен розуміти який залишковий ризик за конкретним типом він готовий прийняти. Даний пока-

зник повинен мати кількісне вираження та повинен бути досить простим для розуміння як внутрішнім органам управління банку так і для регулятора або аудиту. При втриманні апетиту до ризику на прийнятному рівні, управління фінансовими ризиками вважається ефективним.

Також результатом дослідження доведено, що система ризик-менеджменту повинна бути побудована таким чином, щоб дозволити вищому керівництву швидко прийняти необхідні управлінські рішення, опираючись на результати профілів ризику. Для цього необхідно використовувати рекомендації міжнародних організацій та організацій із банківського нагляду.

Ключові слова: ризик-менеджмент, фінансові ризики, Базель, апетит до ризику, залишковий ризик.

Постановка проблеми. Сучасна банківська установа не може функціонувати без системи управління ризиками. По-перше, це обов'язкова вимога регулюючих органів для надання банківської ліцензії. По-друге, така банківська установа не має майбутнього, оскільки не зможе ні розробити правильну стратегію роботи із клієнтами, ні власної кредитної політики. Навіть якщо банк буде спеціалізований, наприклад у інвестиціях – ризик-менеджмент тут навіть критичніший.

Тому постає питання як таку систему організувати та які фактори потрібно враховувати. Для цього можна вивчити безліч літератури та йти за прикладом найкращих банків на ринку. Проте, чи буде такий підхід ефективний з точки зору часу на його впровадження, ресурсів як людських так і капіталу?

Тому для початку потрібно зрозуміти коли ризик-менеджмент у банку вважається ефективним. Таким чином можна сфокусувати увагу на основних, критичних, елементах системи управління ризиком і отримати очікуваний результат швидше та із значно меншими затратами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для аналізу теми оцінки ефективності управління ризиками найчастіше використовуються міжнародні стандарти, такі як ISO 31000:2018, ISO/IEC 73:2009, ERM Understanding and Communicating Risk Appetite [2,3,7]. Також дослідженням фінансових ризиків займалися такі спеціалісти та вчені як: Michael Booth (Australian Prudential Regulation Authority), Jos Meuleman (National Bank of Belgium), James Dennison, Aina Liepins (Office of the Superintendent of Financial Institutions, Canada), Marcus Haas (Deutsche Bundesbank, Germany), Tsuyoshi Nagafuji (Financial Services Agency, Japan), Amarendra Mohan (Financial Stability Institute) та багато інших.

Поряд з цим, пропонована тема залишається **неповністю розкритою**. Питання оцінки ефективності управління фінансовими ризиками має не достатньо повне розкриття у існуючих наукових

працях, а також є занадто складно описано для практичного використання. Додатково інструментарій використання такої оцінки не описаний із точки зору покрокового процесу.

Метою даної статті є визначення системи оцінки ефективності управління фінансовими ризиками банків. Також у статті досліджено які елементи оцінки можуть бути використані у процесі та принципи їх впровадження. Це допоможе побудувати правильну систему управління фінансовими ризиками будь-якій фінансово-кредитній організації.

Виклад основного матеріалу. Для правильної побудови системи ризик-менеджменту, потрібно розуміти її основоположні принципи, базові поняття. Управління ризиками - це ідентифікація, оцінка та визначення пріоритетів ризиків або невизначеностей, що супроводжуються мінімізацією, моніторингом та контролем впливу невизначених реалій або збільшенням потенціалу можливостей шляхом застосування скоординованих та економічно правильних ресурсів [1].

Управління ризиками є важливим у будь-якому бізнесі. Насправді це набагато глобальніше поняття, яке приміняють не лише у банках. Воно допомагає сформулювати прогноз усіх можливих негараздів для майбутніх доходів від інвестицій та проектів компанії, які можуть зіткнутися. Оцінка ризиків є елементом усіх проектів, оскільки не розуміючи що вас чекає попереду, досить важко сформулювати збалансований бюджет та витримати усі передбачені терміни, виконати поставлені цілі.

Перш ніж визначити найефективнішу стратегію управління ризиками для конкретної організації, існує кілька кроків для початкової оцінки ризику та знаходження найкращого рішення. Основними такими кроками є: ідентифікація ризику, аналіз ризику, його оцінка, фаза роботи з ризиком (його мінімізація) та моніторинг ризику.

*Рис. 1. Процес оцінки ризику.
Джерело: авторська розробка.*

Ризики включають будь-які події, які призводять до проблем або надають перевагу. Ідентифікація ризику починається з джерел внутрішніх проблем та переваг, або з джерел проблем чи переваг конкурентів. Ризики можуть бути внутрішніми або зовнішніми, тому хорошим рішенням буде використання програмного забезпечення, яке може застосовуватися для визначення широкого спектру варіацій ризику [2].

Метою ідентифікації ризиків є раннє та безперервне виявлення подій, які, у разі їх виникнення, матимуть негативні наслідки для здатності проекту чи організації досягти цілей. Ця фаза є, напевно, найважчою та найважливішою. На етапі ідентифікації, ризик-менеджер виявляє зони ризику та конкретні його сценарії, які актуальні у даному середовищі та при умовах, в яких діє організація. Даний ризик називається природним або початковим (inherent risk) [3].

Ідентифікація ризику є ітераційним процесом. По мірі того, як проект чи організація прогресує, отримуватиметься додаткова інформація про програму (наприклад новий ринок присутності), а звіт про ризики буде скоректований, щоб відобразити поточне розуміння ситуації. Нові ризики будуть ідентифіковані в процесі реалізації проекту або роботи компанії, протягом всього життєвого циклу.

Вибір методу ідентифікації ризиків може залежати від культури, практики галузі та відповідності. Методи ідентифікації формуються за допомогою розробки шаблонів для визначення джерела, проблеми або події.

Коли джерело або проблема відомі, можуть бути досліджені події, які може викликати джерело, або події, які можуть призвести до проблеми. Наприклад: залучення зацікавлених сторін під час проекту може загрожувати фінансуванню проекту; конфіденційна інформація може бути викрадена співробітниками навіть у закритій мережі; відсутність системи гасіння полум'я може мати наслідок

того, що критична інформація буде знищена під час пожежі.

Коли ризики ідентифіковано, ризик-менеджер може ретельно аналізувати потенційні ефекти, які будуть впливати на поведінку споживачів, роботу компанії, фінансовий вплив, вплив на довкілля, вплив на ресурси компанії, операційний вплив, вплив на конкурентів та інші матеріальні та нематеріальні результати реалізації сценаріїв ризику.

Існує декілька типів аналізу ризиків, включаючи оцінку ризиків програми, оцінку ризиків для підтримки інвестиційного рішення, аналіз альтернатив та оцінку операційних витрат або невизначених витрат. Ідентифікація ризику повинна відповідати типу аналізу ризику, необхідній для підтримки прийняття рішень з обізнаності про ризик. Це дає контекст і обмежує сферу визначення та оцінки ризиків [4].

Основна складність оцінки ризику полягає у визначенні ймовірності його настання, оскільки статистична інформація не доступна для всіх видів минулих інцидентів і особливо нестабільна в разі катастрофічних подій, просто через їх рідкість. Крім того, для нематеріальних активів досить складно оцінити ступінь тяжкості наслідків (впливу). Оцінка вартості активів є ще одним питанням, яке потребує вирішення. Таким чином, найкращі авторитетні судження та наявна статистика є основними джерелами інформації. Тим не менш, оцінка ризиків має скласти таку інформацію для керівників організації, за допомогою якої легко зрозуміти основні ризики та рішення щодо управління ризиками, які повинні бути пріоритетними по відношенню до загальних цілей банку. Таким чином, існує кілька теорій та спроб кількісно оцінити ризики. Є численні різні формули ризику, але, мабуть, найбільш прийнятною формулою для кількісного визначення ризику є: оцінка (або ймовірність) виникнення помножена на вплив події. Результатом такої простої формули буде матриця ризику.

Ймовірність

		1	2	3
Вплив	1	Низький	Низький	Середній
	2	Низький	Середній	Високий
	3	Середній	Високий	Високий

Рис. 2. Матриця ризику.
Джерело: авторська розробка.

Після стадії оцінки ризику, менеджмент можете почати вживати дії для мінімізації найвищих ризиків, в першу чергу. Спочатку потрібно зрозуміти як можна зменшити ймовірність негативного

ризиків, а потім, як збільшити ймовірність отримання позитивного результату впливу ризику. Основними та переважаючими повинні бути превен-

тивні заходи та заходи спрямовані на підтримку безперервної діяльності.

Після виконання плану заходів по мінімізації ризику не слід вважати роботу зробленою, навпаки дуже важливо налаштувати правильну систему моніторингу ризику. Це допоможе зрозуміти чи правильні заходи були прийняті, чи якісно вони були виконані, чи зовнішнє середовище не змінилося (чи прийняті заходи все ще актуальні).

Для моніторингу ризику варто застосовувати ключові індикатори ризику (KRIs або EWIs). Вони представляють собою метрики, які можуть вказати на зони підвищеної уваги або сповістити про реалізацію відповідного профілю ризику. Такі індикатори не повинні бути дуже складними у своїй структурі побудови, оскільки вони повинні легко агрегуватися та співставлятися між собою або між аналогічними показниками на ринку. Для прикладу, таким індикатором може бути плінність кадрів, яка, при підвищенні, потенційно може збільшити операційний ризик.

Паралельно із моніторингом ризику потрібно звернути увагу на роботу внутрішнього середовища контролів, які були впроваджені банком на етапі мінімізації ризику. Система внутрішнього контролю (СВК) включає в себе низку операційних та управлінських контролів, які повинні попередити настання інцидентів та забезпечити безперервну роботу організації.

Коли уся ця система у банку впроваджена та використовується разом із комплексним звітуванням вищому керівництву, органам внутрішнього та зовнішнього нагляду, така організація ризик-менеджменту вважається зрілою. Проте, кожна система ризик-менеджменту також потребує оцінки та перегляду чи оновлення. Найкращі практики показують, що такий процес найкраще проводити на щорічній основі та у розрізі усіх груп ризиків, які банк визначив для себе як властиві. Якщо банк не має власного розподілу ризиків за типами, рекомендується використовувати загальні типи ризиків із відповідною деталізацією сценаріїв, запропоновані Базельським комітетом [5].

Перед початком оцінки ефективності системи управління ризиком потрібно визначити обсяг оцінки. Оскільки ризики не властиві для конкретного банку, вони не потребують теоретичної оцінки, так як це лише розпорить ресурси та увагу на процеси, які не принесуть для організації ніякої користі. Власне процес оцінки ефективності часто є складовою більш комплексного процесу – внутрішньої оцінки адекватності капіталу (ІСААР), який впроваджують банки у відповідності до другої опори Базелю II [5].

Фактично для розуміння ефективності системи ризик-менеджменту до оцінки піддається СВК, оскільки основною її метою якраз і є запобігання реалізації ризику. Тому використовується троїста система оцінки, в основі якої лежать 3 елементи: початковий ризик, СВК та залишковий ризик. Взаємозв'язок між ними можна описати простою фо-

рмулою: залишковий ризик є результатом контр-заходів СВК на початковий ризик.

Рис. 3. Формування залишкового ризику.

Джерело: авторська розробка.

Прикладом залишкового ризику може бути використання пасків безпеки в автомобілі. Встановлення та використання пасків значно зменшує частоту та можливість ушкоджень пасажирів як результат автомобільної катастрофи; проте можливість ушкоджень все ж існує навіть при умові їх використання – це і є залишковим ризиком після впровадження заходів контролю [6].

Коли банку відомо його залишкові ризики по різних категоріях фінансового ризику (кредитний, ринковий, операційний, інші), постає питання: чи цей ризик є прийнятним для установи чи навпаки – критичним? Для відповіді на нього застосовується інакший незалежний процес оцінки апетиту до ризику.

Згідно рекомендацій Комітету спонсорських організацій Комісії Торгівлі (COSO), для побудови системи управління ризиками необхідно застосовувати регулярну процедуру визначення апетиту до ризику та подальшої його оцінки [7]. Переважна більшість банків здійснює процес визначення рівня апетиту до ризику (толерантність до ризику) на щорічній основі, а уже сам моніторинг або оцінку апетиту на щоквартальній основі. Для аналізу можуть використовуватися найрізноманітніші дані чи моделі, що використовуються у організації, в тому числі про фінансові збитки чи інциденти ІТ. В результаті банк повинен зрозуміти, який рівень ризику він готовий прийняти для своєї успішної комерційної діяльності. Переважно, цей показник визначається у грошовому еквіваленті та може інтерпретуватися як сума, яку банк готовий втратити у процесі здійснення своєї нормальної діяльності.

Для регулярної оцінки апетиту до ризику використовують показник залишкового ризику та співставляють його із лімітом показника апетиту до ризику. У випадках коли залишковий ризик є більшим від апетиту – ризик потрібно негайно зменшувати, вживаючи необхідних для того заходів. Ці заходи можна поділити на кілька вичерпних груп: заходи із зменшення ризику (активні дії для приведення показника апетиту у відповідну прийнятну зону), заходи уникнення ризику (тут може застосовуватися зміна стратегії, ринків присутності, відмова від послуг, які несуть ризик, зміна цільової аудиторії, інше), заходи із передачі ризику (страхування, розподіл відповідальності, злиття та поглинання), прийняття ризику (менеджмент приймає рішення прийняти показник підвищеного апетиту до ризику та встановити новий показник граничного апетиту).

Даний цикл процесів аналізу ефективності системи ризик-менеджменту у комбінації із процесом аналізу апетиту до ризику повинен надати менеджменту банку чіткий та зрозумілий матеріал для прийняття управлінських рішень. Система управління ризиками, побудована за даними прин-

ципами та правилами, використовується як найкращі практики у ризик-менеджменті фінансовими організаціями в усьому світі.

Для підтримки та якісного виконання усіх заходів, які супроводжують процес управління ризиками, необхідно дотримуватися основних принципів незалежного нагляду та залученості вищого керівництва до побудови стратегії та політики ризик-менеджменту. Банк повинен використовувати рекомендації міжнародних організацій при побудові власного підходу до створення системи управління ризиками.

Прикладом таких рекомендацій можуть бути 11 основних принципів при управлінні операційним ризиком, запропоновані Базельським комітетом:

1. Рада директорів повинна взяти на себе ініціативу у створенні міцної культури управління ризиками.

2. Банки повинні розробляти, впроваджувати та підтримувати систему управління операційним ризиком (Operational risk framework), повністю інтегровану у загальні процеси управління ризиком банку (Enterprise risk management – ERM).

3. Рада директорів повинна впроваджувати, затверджувати та періодично переглядати систему управління операційним ризиком.

4. Рада директорів повинна затверджувати та переглядати апетит до ризику та рівень толерантності до операційного ризику, який формулює природу, типи та рівні операційного ризику, що банк готовий взяти на себе.

5. Вище керівництво має розробити для схвалення радою директорів чітку, ефективну та надійну структуру управління з чітко визначеними, прозорими та послідовними лініями відповідальності.

6. Вище керівництво повинно забезпечити ідентифікацію та оцінку операційного ризику, притаманну всім матеріальним продуктам, діяльностям, процесам та системам, щоб переконатись, що усі початкові ризики добре зрозумілі.

7. Вище керівництво повинне забезпечити процес погодження усіх нових продуктів, діяльностей, процесів та систем, які повністю оцінені з точки зору операційного ризику.

8. Вище керівництво повинно впровадити процес регулярного моніторингу профілів операційного ризику та схильності до матеріальних збитків.

9. Банки повинні мати ефективне середовище контролю, яке використовує відповідні політики, процеси та системи; відповідні внутрішні контролю; та відповідні стратегії пом'якшення та / або перенесення ризиків.

10. Банки повинні мати плани безперервності, щоб забезпечити можливість роботи на постійній основі та обмежити втрати у разі серйозного зриву бізнесу.

11. Публічне розкриття інформації банком повинно дозволити зацікавленим сторонам оціни-

ти його підхід до управління операційним ризиком [8].

Цей перелік є звичайно не вичерпним, а лише мінімальними принципами, за якими банк повинен створити власний підхід до управління фінансовими ризиками, оскільки він повинен відображати індивідуальний профіль конкретного банку.

Висновок. Як результат аналізу ефективності, банк повинен розуміти який залишковий ризик за конкретним типом фінансових ризиків він готовий прийняти. Даний показник повинен мати кількісне вираження та повинен бути досить простим для розуміння як внутрішнім органам управління банку так і для регулятора або аудиту. При втриманні апетиту до ризику на прийнятному рівні, управління фінансовими ризиками вважається ефективним.

Рада директорів банку повинна брати участь у розробці та затвердженні стратегії управління ризиками та її перегляді. Система також повинна бути побудована таким чином, щоб дозволити вищому керівництву швидко прийняти необхідні управлінські рішення, опираючись на результати профілів ризику. Для цього необхідно використовувати рекомендації міжнародних організацій та організацій із банківського нагляду.

Список використаних джерел

1.9 Types of Effective Risk Management Strategies// QUANTUMFBI [URL]. – Режим доступу: <https://quantumfbi.com/effective-risk-management-strategies/>

2. ISO/IEC Guide 73:2009 “Risk management — Vocabulary”// International Organization for Standardization [URL]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/44651.html>

3. ISO 31000:2018 “Risk management – Guidelines”// International Organization for Standardization [URL]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/65694.html>

4. Risk Identification// The MITRE Institute [URL]. – Режим доступу: <https://www.mitre.org/publications/systems-engineering-guide/acquisition-systems-engineering/risk-management/risk-identification>

5. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework // Basel Committee on Banking Supervision, Bank for International Settlements [URL]. – Режим доступу: <https://www.bis.org/publ/bcbs118.pdf>

6. Residual risk // Wikipedia [URL]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Residual_risk

7. ERM Understanding and Communicating Risk Appetite // COSO [URL]. – Режим доступу: <https://www.coso.org/Documents/ERM-Understanding-and-Communicating-Risk-Appetite.pdf>

8. Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk // Basel Committee on Banking Supervision, Bank for International Settlements [URL]. – Режим доступу: <https://www.bis.org/publ/bcbs195.pdf>

Нікіфорова Віра Анатоліївна

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
докторант

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна

Nikiforova V.

Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher

Doctoral student

Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ПЕРЕВИРОБНИЦТВО ЯК ВИКЛИК ДЛЯ РОЗВИТКУ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

OVERPRODUCTION AS A CHALLENGE FOR DEVELOPMENT OF THE STEEL INDUSTRY OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ: На основі аналізу виробництва та споживання металопродукції в Україні за двадцятирічний період визначено рівень та динаміку профіциту металу у країні. Виявлено, що перевиробництво є однією з найсерйозніших проблем розвитку галузі, наслідком чого виступає критична залежність від зовнішньої кон'юнктури. Доведено, що головною причиною перевиробництва металу в Україні є наднизьке споживання металопродукції на внутрішньому ринку, а не наявність надлишкових виробничих потужностей, як у більшості зарубіжних металовиробників. У контексті впроваджуваних зарубіжними країнами заходів щодо обмеження обсягу сталеплавильних потужностей та посилення функціонування металоринку визначено напрямки розвитку металургійної промисловості України з урахуванням практики надання галузі прямої державної підтримки та її місця і ролі на світовому металоринку.

Ключові слова: металургійна галузь, перевиробництво металу, споживання металопродукції, сталеплавильні потужності, державна підтримка.

SUMMARY: Based on the analysis of production and consumption of steel products in Ukraine for a twenty year period the level and dynamics of surplus metal in the country are determined. Revealed that overproduction is one of the most serious problems of steel industry development, resulting in serving critical dependence on external conditions. It is proved that the main reason of steel overproduction in Ukraine is the extremely low consumption of steel products in the domestic market, rather than the existence of excess capacity, as in most foreign steel producers. In the context of measures implemented by foreign countries to restrict steelmaking capacities and to strengthen the functioning of the metal market the directions of development of the steel industry of Ukraine are defined, taking into account industry practice of direct state support and place and role of metallurgy on the global steel market.

Key words: steel industry, steel overproduction, steel consumption, steelmaking capacity, state support.

Постановка проблеми. Металургійна промисловість є базовою для української економіки та активним учасником глобального металоринку. Проте за підсумками 2017 р. галузь втратила місце у десятці найбільших виробників та експортерів сталі, зберігши однак лідируючі позиції як нетто-експортер металопродукції, що ускладнює реалізацію вітчизняного металу на зовнішньому ринку та посилює невизначеність конкурентної позиції України. Однією з причин цього виступає перевиробництво металу у країні, тобто різниця між його виробництвом та споживанням. Дана проблема характерна не тільки для України, а й для більшості традиційних металовиробників, які зіткнулися зі зростанням пропозиції сталевих продукції в умовах скорочення попиту на неї на тлі розширення світового обсягу сталеплавильних потужностей, що призвело до нової хвилі протекціоністських заходів. Для визначення актуальних та ефективних напрямів подальшого розвитку української металургії виникає необхідність дослідження рівня та причин виникнення надлишкових обсягів сталевих продукції у країні у контексті істотних змін на глобальному металоринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій та виділення невирішених раніше частин зага-

льної проблеми. У світовому масштабі проблемі перевиробництва металу присвячено чимало досліджень таких міжнародних організацій, як Комітет за сталі Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСП) (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Steel Committee) [1], Світова організація виробників сталі (**World Steel Association – Worldsteel**) [2], Глобальний форум з надлишкових сталеплавильних потужностей (Global Forum on Steel Excess Capacity – GFSEC) [3].

Зарубіжні експерти відмічають глобальний характер цієї проблеми [4-5], звертаючи увагу на безпечієне лідерство Китаю у процесі створення надлишків металу на світовому металоринку [6-7]. Найбільше занепокоєння спеціалістів у цьому контексті викликає посилення протекціонізму та обмеження вільної торгівлі з боку усе більшої кількості країн, де головним та найбільш обговорюваним прикладом виступають США [8-9].

В Україні проблема профіциту металу знаходила дуже широке відображення у науковій літературі та аналітичних матеріалах як в останні два три роки [10-12], так і у більш ранній період [13-15] внаслідок серйозного наголосу на цьому питанні з боку бізнесу, держави та науки. Проте бі-

льшість робіт було присвячено розгляду досить конкретного аспекта або наслідка перевиробництва – експортоорієнтованості галузі, її місця та конкурентній позиції на зовнішніх ринках, антидемпінговим розслідуванням, фінансовим результатам діяльності в залежності від цінової кон'юнктури, державній підтримці експортерів металопродукції, необхідності впровадження інноваційних рішень з метою відповідності вимогам зарубіжних клієнтів тощо, тоді як вивчення власне надлишкового виробництва не було у центрі уваги.

Внаслідок цього більш глибокого дослідження потребує визначення основних причин, наслідків та рівня перевиробництва металу в Україні у контексті впровадження загальносвітових заходів зі скорочення надлишкових сталеплавильних по-

тужностей та посилення функціонування металоринку, що і є метою статті.

Виклад основного матеріалу. Для України, яка, за даними Worldsteel, у 2017 р. посідала 12 місце у світі серед країн-виробників сталі, 11 місце за загальними обсягами експорту металопродукції та 4 місце як нетто-експортер [16, с. 27], проблема перевиробництва металу є вкрай актуальною. Особливо це видно при порівнянні обсягів виробництва та споживання металопродукції у країні (рис. 1). Слід зазначити, що у статті аналізується видиме споживання (Apparent steel use – ASU) готової металопродукції, яке є найбільш використовуваним показником та розраховується Worldsteel як сума обсягів виробництва та прямого імпорту готової металопродукції за вирахуванням обсягу прямого експорту готової металопродукції [17, с. 2-3].

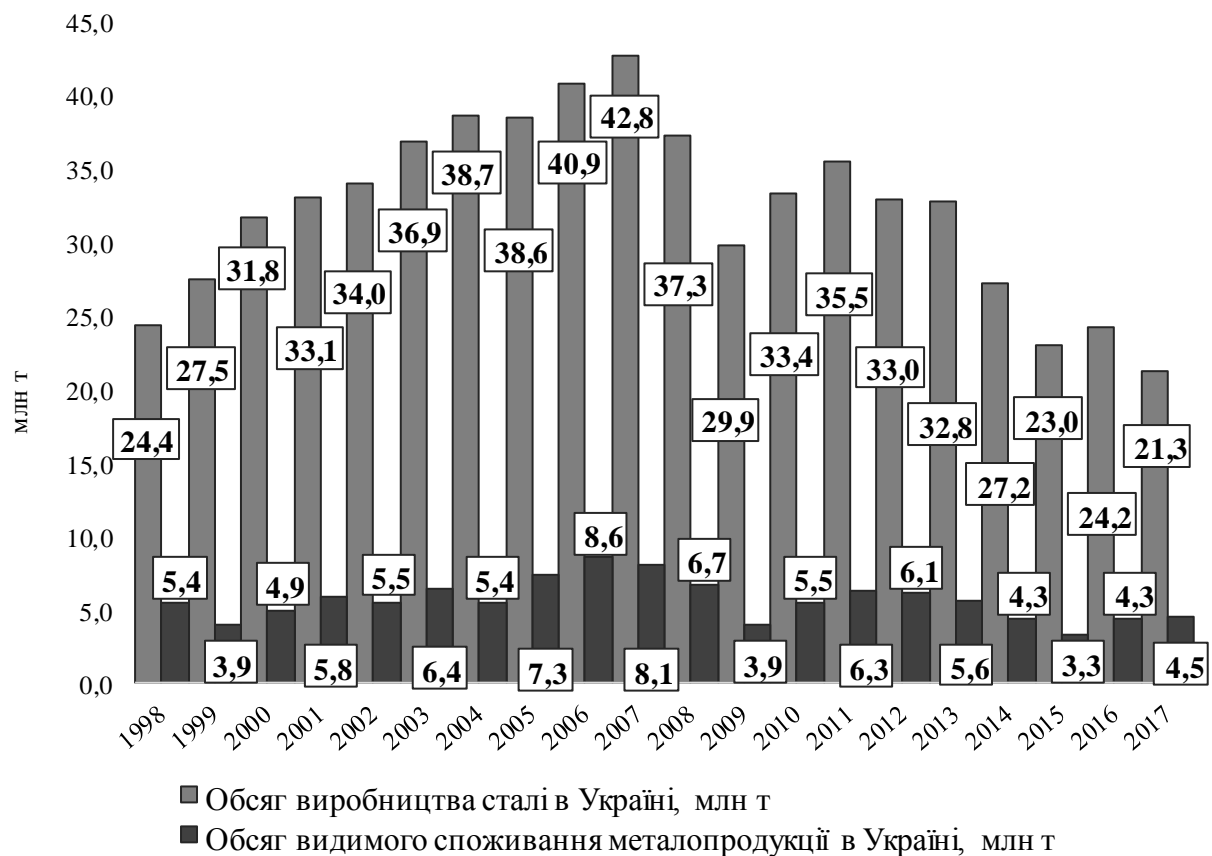

Рис. 1 – Динаміка обсягів виробництва та видимого споживання металу в Україні [складено та розраховано за даними 16, с. 9, 16; 18, с. 1, 85; 19, с. 10, 83]

За останнє двадцятиріччя динаміка виплавки сталі в Україні була досить неоднорідною. Якщо до світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. виробництво демонструвало в основному позитивну тенденцію, то друга половина аналізованого періоду характеризувалася його серйозним спадом, і протягом 2008-2017 рр. так і не змогло досягти докризового рівня. Найсерйознішим випробуванням для галузі стали військові дії у Донецькій та Луганській областях, починаючи з 2014 р. Призупинення діяльності або зниження ділової активності металургійних підприємств на тимчасово непідконтрольній Україні території з пода-

льшою втратою над ними контролю та неможливістю включити результати їх роботи в офіційну українську статистику призвело до негативної динаміки виплавки сталі у країні у 2014-2017 рр.

Проте скорочення виплавки сталі саме по собі не є найбільшою проблемою, адже деякою мірою збігається із загальносвітовими трендами розвитку металургійної промисловості, де в останні роки спостерігалася стагнація [20, с. 93-95]. Значно гіршою була й залишається ситуація з обсягами та динамікою споживання готової металопродукції, особливо у порівнянні зі світовими показниками.

Так, профіцит металу у світі в цілому за останнє двадцятиріччя не перевищував 10%, тоді як в Україні споживання металу критично відстає від його виробництва – розрив між виплавою сталі та її використанням на внутрішньому ринку становив у середньому 82,7%. Це свідчить про наявність колосального обсягу перевиробництва металу, наслідком чого є життєва необхідність для метпідприємств експортувати свою продукцію, що ставить галузь у залежність від зовнішніх ринків збуту.

Динаміку профіциту металу в Україні представлено на рис. 2, який показує, що протягом 1998-2017 рр. його обсяг підвищувався відповідно

до зростання виробництва і у ті самі періоди, а питома вага у загальному обсязі виплавки металу була не менше 75%, збільшившись під час та після світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. до понад 80%. Деяке зменшення частки профіциту у загальному обсязі виплавки металу у 2017 р. пов'язано в основному зі скороченням майже на 2 млн т виробництва сталі у країні на тлі практично незмінного обсягу споживання металопродукції. Це свідчить про те, що навіть під час підйому та в умовах сприятливої кон'юнктури вітчизняна металургійна продукція не була затребуваною на внутрішньому ринку.

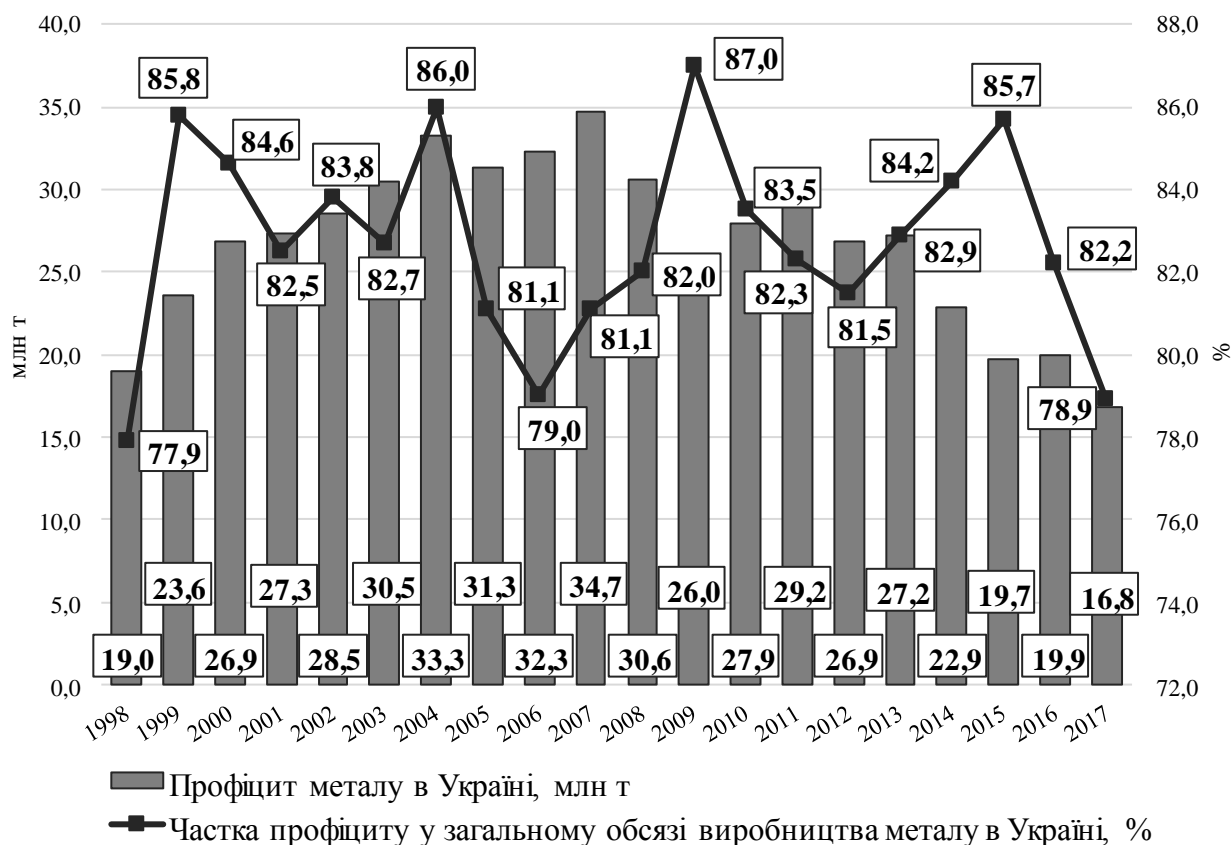

Рис. 2

Динаміка профіциту металу в Україні [розраховано за даними 16, с. 9, 16; 18, с. 1, 85; 19, с. 10, 83]

Проаналізувавши дані Worldsteel, було виявлено, що за період з 1998 по 2017 рр. середні щорічні темпи зростання виробництва сталі, споживання готової металопродукції та зростання профіциту металу в Україні були майже на одному рівні та становили 99,6%, 100,8% та 99,9% відповідно, частка профіциту у загальному обсязі виплавки металу складала у середньому 82,7%, або 26,7 млн т.

Порівняно з аналогічними загальносвітовими показниками [20, с. 95], в Україні в аналізованому періоді темпи зростання виробництва, споживання та профіциту металу були нижчими, однак середній за двадцять років обсяг українського профіциту металу був одним з найвищих у світі внаслідок надто низького рівня споживання металопродукції у країні. Крім того, у світовому масштабі частка

профіциту у загальному обсязі виплавки сталі мала понижувальну тенденцію, особливо у післякризовому періоді, тоді як в Україні вона була на стабільно високому рівні.

Збереження великих обсягів перевиробництва металопродукції в Україні відбувається на тлі наявності у галузі надлишкових виробничих потужностей (у статті надлишкові сталеплавильні потужності представляють собою різницю між номінальними виробничими потужностями та фактичними обсягами виробництва сталі [21, с. 1]). Їх динаміка хоч і була досить неоднорідною, однак мала чітко виражену тенденцію до зростання в умовах серйозних коливань обсягів сталевиробництва під впливом несприятливої зовнішньої кон'юнктури на фоні більш стабільного рівня галузевих виробничих потужностей (рис. 3, 4).

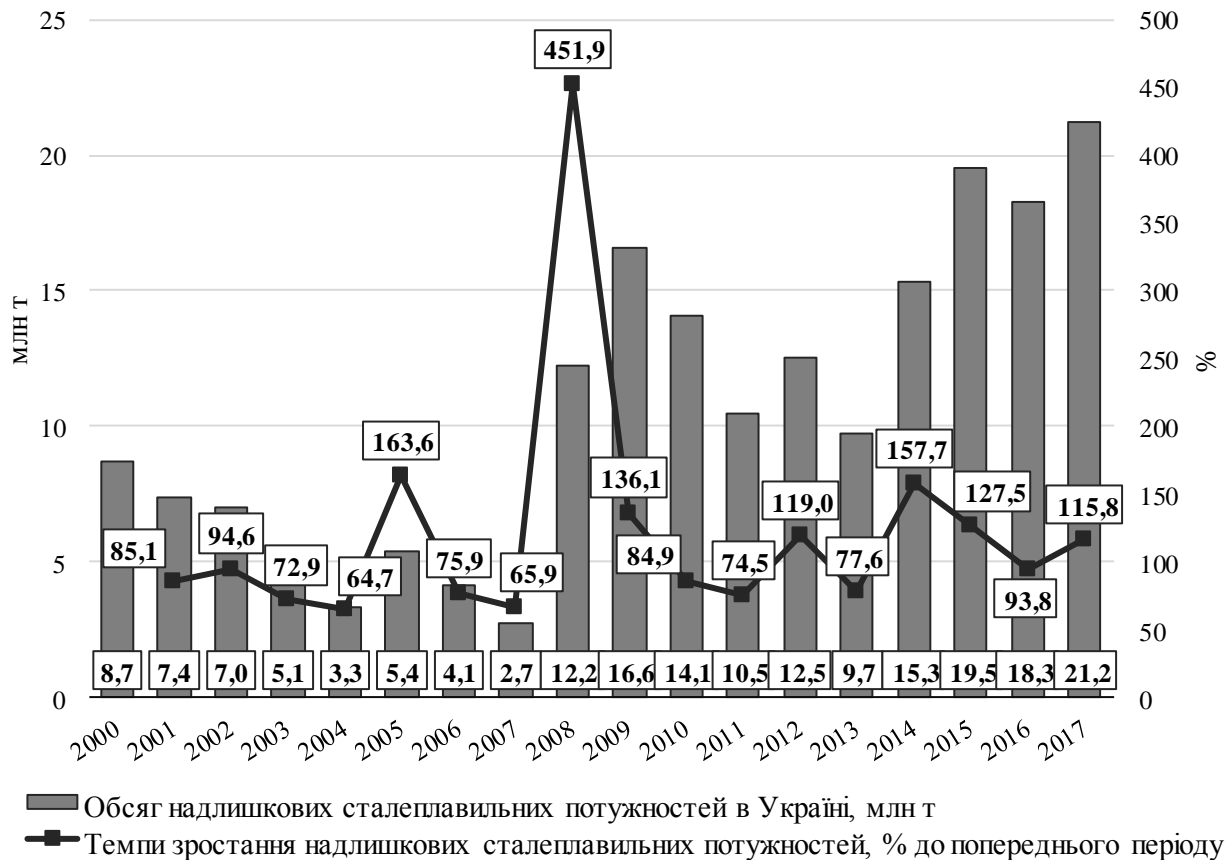

Рис. 3 – Динаміка надлишкових сталеплавильних потужностей в Україні [Розраховано за даними 16, с. 9; 18, с. 1; 19, с. 10; 22]

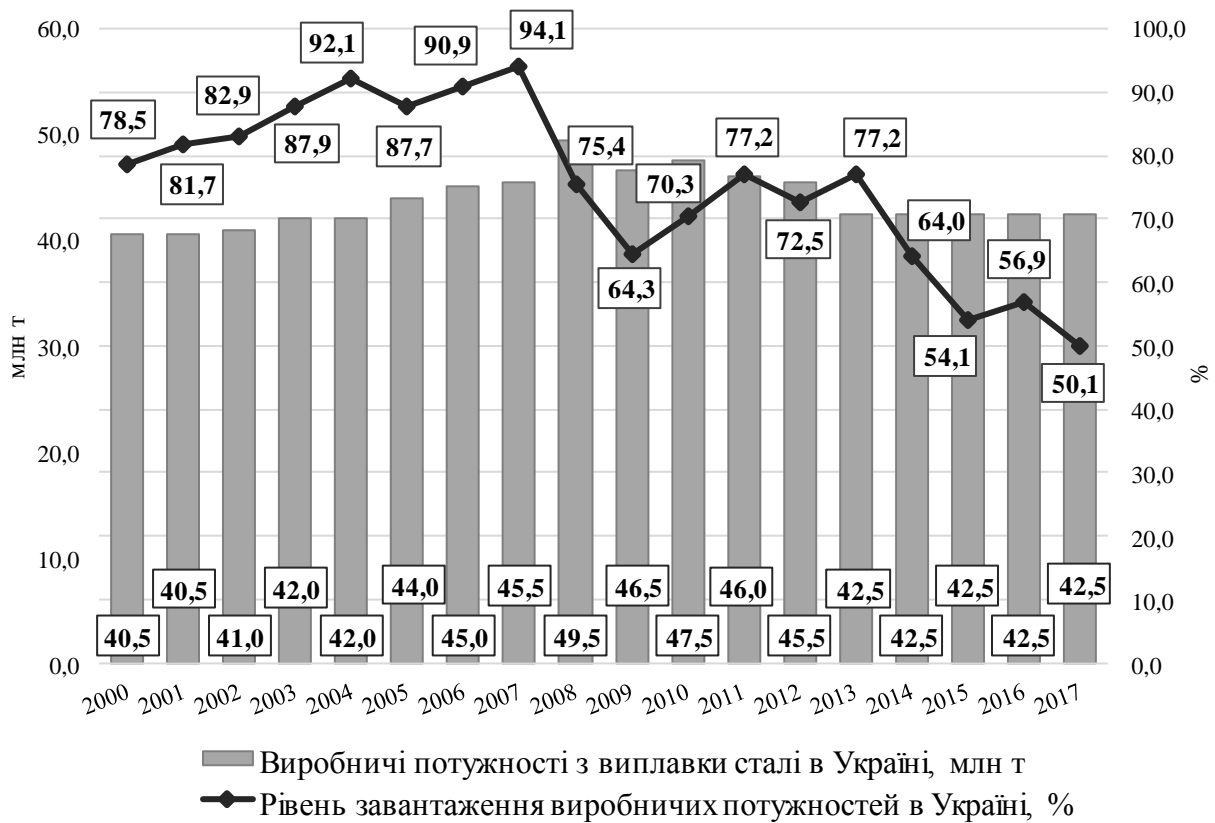

Рис. 4 – Динаміка виробничих потужностей з виплавки сталі та рівня їх завантаження в українській металургії [Складено та розраховано за даними 16, с. 9; 18, с. 1; 19, с. 10; 22]

У сприятливий для галузі період 2000-2007 рр. металургійні потужності в Україні поступово зростали, досягли свого максимуму у 2008 р., проте згубний вплив світової фінансово-економічної кризи на металургійну промисловість призвів до їх подальшого зменшення майже на 16%, або на 7 млн т у 2017 р. порівняно з 2008 р.

Рівень завантаження сталеплавильних потужностей у країні протягом аналізованого періоду також був досить неоднорідним. Можна виділити три основні періоди:

2000-2007 рр. – галузь знаходилася на підйомі внаслідок сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури, металургійні потужності використовувалися майже повністю, їх завантаження постійно підвищувалося, досягли історичного максимуму у 2007 р.;

2008-2013 рр. – падіння виробництва внаслідок світової кризи призвело як до скорочення обсягу сталеплавильних потужностей у натуральному виразі, так і до зменшення на 20-30% рівня їх завантаження, котрий, однак, мав позитивну тенденцію до зростання;

2014-2017 рр. – подальше суттєве падіння обсягів та рівня використання металургійних потужностей (на 27% порівняно з 2013 р. та на 44% порівняно з 2007 р.), зокрема, через військові дії на Сході країни.

Порівняння зі світовими показниками щодо розвитку сталеплавильних потужностей показало, що тенденція до зменшення рівня їх завантаження є схожою як для України, так і для світової металургії, хоча у вітчизняній економіці падіння було більш істотним (різниця приблизно у 5-25%), особливо з 2014 р. При цьому обсяг металургійних потужностей в Україні, починаючи з 2009 р. знижувався або залишався незмінним, тоді як у світовій галузі протягом останніх двадцяти років він здебільшого зростав навіть у кризові періоди. Виключенням стали лише 2016-2017 рр. внаслідок впровадження світовою металургійною спільнотою серйозних заходів з виведення надлишкових потужностей.

При визначенні подальшого курсу розвитку вітчизняної металургії у контексті впровадження зарубіжним країнами заходів щодо обмеження обсягу сталеплавильних потужностей та захисту власного виробництва на тлі закликів до дотримання учасниками металоринку принципів вільної торгівлі та уніфікації «ігрового поля» [3; 20, с. 95-99] необхідно брати до уваги кілька чинників.

По-перше, в українській металургії немає підприємств державної форми власності, тоді як у світі у 2016 р. не менше 32% сталі було вироблено саме державними метпідприємствами, розташованими в основному у Китаї, Індії, Південно-Східній Азії, Арабських країнах. На думку Комітету зі сталі ОЕСР, ці компанії можуть користуватися різними формами пільгового режиму та пов'язані з більш низькими економічними показниками і більш високими рівнями заборгованості у порівнянні з приватними підприємствами [23]. Вітчиз-

няні ж металурги апріорі та в принципі захищені від будь-яких питань з приводу урядової підтримки саме державних підприємств з боку як міжнародних металургійних організацій, так і окремих виробників-конкурентів.

По-друге, незважаючи на те, що усі метпідприємства знаходяться у приватній власності, в Україні на особливу увагу заслуговує питання надання металургійній промисловості прямої державної підтримки. Прикладами серйозної урядової підтримки галузі можна назвати, зокрема, дію у 1999-2002 рр. Закону України «Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України» № 934-XIV від 14.07.1999 р. та прийняття низки нормативних актів, направлених на стабілізацію ситуації та подолання негативних для металургії наслідків світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. (Постанова Кабінету Міністрів України «Про першочергові заходи щодо стабілізації ситуації, яка склалася в гірничо-металургійному і хімічному комплексі» № 925 від 14 жовтня 2008 р.; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану негайних заходів щодо подолання негативних явищ у металургійній промисловості» № 1427-р від 10 листопада 2008 р.; Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо подолання фінансової кризи в Україні» № 1046/2008 від 17 листопада 2008 р.; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України для мінімізації впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості» № 694-VI від 18 грудня 2008 р.).

Наразі діє Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення дефіциту брухту чорних металів на внутрішньому ринку» [24], положення якого щодо підвищення ставки вивізного (експортного) мита на відходи та брухт чорних металів до 42 євро за 1 тону строком на три календарні роки є заходом державної підтримки галузі та цілком може розглядатися іншими країнами як такий, що суперечить міжнародним зобов'язанням України.

Подібна підтримка металургійної промисловості з боку держави може бути приводом для проведення розслідувань з боку зарубіжних країн з наступним запровадженням відповідних санкційних заходів та значних репутаційних втрат для України, однак у кризових умовах або для здійснення якісного «прориву» у розвитку галузі така політика може бути життєво необхідною. Питання доцільності й ефективності надання прямої урядової підтримки металургії потребує окремого дослідження, а у даному випадку важливо те, що в Україні ця практика є доволі поширеною і впливає на будь-який аспект діяльності металургійної промисловості, включаючи перевиробництво металу та боротьбу з надлишковими сталеплавильними потужностями.

По-третє, необхідно враховувати місце та роль нашої країни на світовому металоринку. До 2016 р. включно Україна входила у десятку найбі-

льших виробників та експортерів металопродукції, «здавши» позиції лише у 2017 р., проте її частка у глобальному обсязі як виплавки сталі, так і сталеплавильних потужностей за останні вісімнадцять

років не перевищувала 4% навіть у найсприятливіші періоди та мала стабільно понижувальну тенденцію (рис. 5).

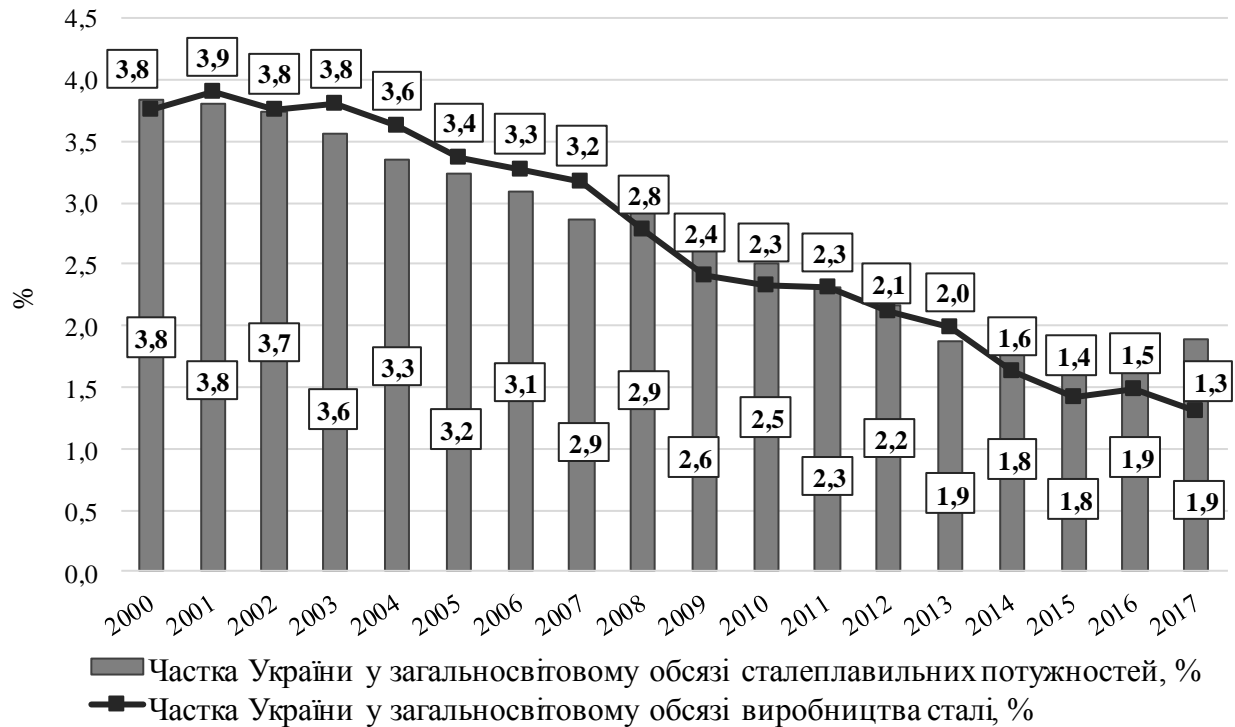

Рис. 5 – Динаміка питомої ваги України у загальносвітовому обсязі сталеплавильних потужностей та виробництва сталі [Розраховано за даними 16, с. 9; 18, с. 1-2; 19, с. 10, 12; 22]

У випадку надлишкових виробничих потужностей (рис. 6) динаміка питомої ваги вітчизняної металургії була більш неоднорідною, становивши менше 2% під час зростання виробництва та підвищуючись у кризові періоди 2008-2010 та 2014-

2017 рр. на тлі значного скорочення обсягів виплавки металу, однак у світовому вимірі не є визначальною.

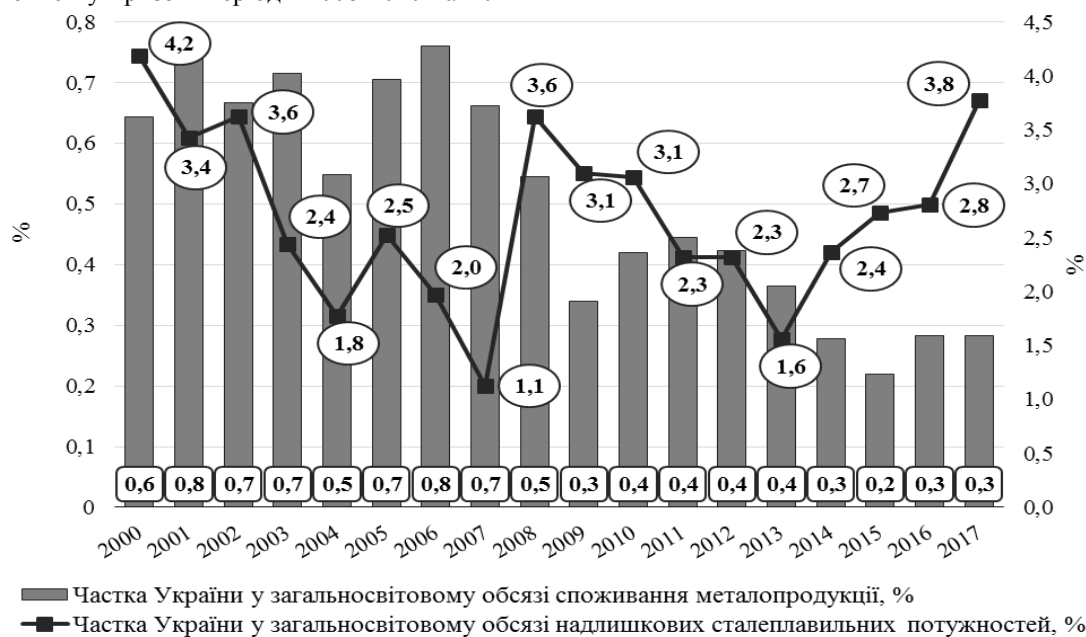

Рис. 6 – Місце України у загальносвітовому обсязі надлишкових сталеплавильних потужностей у 2000-2016 рр. [Розраховано за даними 16, с. 9, 16; 18, с. 1-2, 85, 87; 19, с. 10, 12, 83, 85; 22]

Для вітчизняної галузі це виступає позитивним моментом, адже будь-які заходи щодо виве-

дення надлишкових сталеплавильних потужностей, прийняті Україною в рамках міжнародних

зобов'язань, матимуть менш серйозні соціально-економічні наслідки, ніж для країн з більшим обсягом надлишкових потужностей.

Аналіз частки української металургійної промисловості у світовому обсязі споживання готової металопродукції показав її наднизький рівень навіть у порівнянні з виробництвом та сталеплавильними потужностями. В аналізованому періоді він не перевищував 1% та постійно знижувався, зменшившись майже у три рази у 2017 р. порівняно з докризовим періодом 2000-2007 рр. і сягнувши лише 0,3% (рис. 6). Це свідчить про катастрофічну нерозвиненість внутрішнього металоринку в Україні, що не тільки робить галузь критично залежною від зовнішнього ринку, а й заважає розвитку металоспоживаючих галузей, які виробляють готову продукцію з більшою доданою вартістю.

Таким чином, у глобальному вимірі вітчизняна металургія, незважаючи на лідируючі позиції у рейтингу світових виробників сталі, не відіграє істотної ролі з точки зору наявних обсягів сталеплавильних потужностей та виробництва металу і практично не бере участі у споживанні металопродукції.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи викладене, слід відмітити, що перевиробництво металу в Україні мало місце протягом двох десятиліть і представляє одну з найсерйозніших проблем розвитку галузі, значно погіршуючи її конкурентні позиції на зовнішньому металоринку. В аналізованому періоді профіцит сталевих продукцій був чи не найвищим у світі, становивши у середньому понад 80% та демонструючи тенденцію до зростання у сприятливі періоди збільшення обсягів виробництва та дещо знижуючись під час падіння виплавки сталі у країні.

Основною причиною перевиробництва металу в Україні є не наявність великого обсягу надлишкових сталеплавильних потужностей, як у більшості зарубіжних країн, а наднизький рівень споживання металопродукції на внутрішньому ринку, який до того ж мав понижувальну тенденцію протягом 1998-2017 рр. Саме тому деяке зниження обсягів сталевих продукцій в Україні, починаючи з 2014 р., було зумовлене лише скороченням обсягів виробництва сталі на тлі критично низького рівня споживання металопродукції та відносно постійного обсягу металургійних потужностей. Це призвело до серйозної залежності галузі від зовнішньоекономічної кон'юнктури, критичної недорозвиненості внутрішнього металоринку, що заважає діяльності металоспоживаючих виробництв, та втрати деяких ринків збуту внаслідок посилення конкуренції на світовому ринку.

У контексті проведеного дослідження для вирішення проблеми перевиробництва металу подальший розвиток металургії України доцільно спрямувати на розширення ємності та всебічний розвиток внутрішнього ринку металопродукції та підвищення інноваційності галузі. Перше дозволить перенаправити більшу частину обсягів виробленої сталі для споживання всередині країни, за-

безпечивши тим самим металургів стабільним ринком збуту, де зможуть пройти апробацію інноваційні технології, техніка та продукція; друге сприятиме завоюванню нових, більш стійких ніш на зовнішньому ринку та виведенню застарілих металургійних потужностей.

Список літератури:

1. Mabashi D. Recent developments in steelmaking capacity / OECD Steel Committee. DSTI/SC(2018)2/FINAL. Paris, 2018. 31 p. URL: <http://www.oecd.org/industry/ind/recent-developments-steelmaking-capacity-2018.pdf>.

2. Global steel demand continues to show resilience. worldsteel Short Range Outlook 2018-2019 / World Steel Association. Tokyo, Japan. 16 Oct., 2018. 5 p. URL: <https://www.worldsteel.org/en/dam/jcr:e41c7f63-43f0-4430-9af0-229a945c16dd/worldsteel%2520Short%2520Range%2520Outlook%2520October%25202018.pdf>.

3. Global Forum on Steel Excess Capacity. Report / Global Forum on Steel Excess Capacity. OECD. Federal Ministry for Economic Affairs and Energy. Berlin 30 Nov., 2017. 51 p. URL: <http://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Downloads/global-forum-on-steel-excess-capacity-report.pdf?blob=publicationFile>.

4. Buxbaum P. The Problem With Steel No One Is Talking About. It's Necessary to Address Overcapacity and Overproduction. *Global Trade Magazine*. March 14th, 2018. URL: <http://www.globaltrademag.com/in-the-news/the-problem-with-steel-no-one-is-talking-about>.

5. Why the world has too much steel. *The Economist*. May 5th, 2016. URL: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2016/05/05/why-the-world-has-too-much-steel>.

6. All countries must stop overproduction of steel, Chinese leader tells May. *MailOnline*. 7 July, 2017. URL: <https://www.dailymail.co.uk/wires/pa/article-4675906/All-countries-stop-overproduction-steel-Chinese-leader-tells-May.html>.

7. China Cuts Overproduction Dramatically. *Asia Sentinel*. December 4, 2017. URL: <https://www.asiasentinel.com/econ-business/china-cuts-overproduction-dramatically/>.

8. Evenett S.J., Fritz J. Going Spare: Steel, Excess Capacity, and Protectionism. The 22nd Global Trade Alert Report / Centre for Economic Policy. London: CEPR Press, 2018. 101 p. URL: <https://www.globaltradealert.org/reports/download/44>. <https://www.globaltradealert.org/reports/44>.

9. Olson S. The Problem With U.S. Tariffs On Steel And Aluminum That No One Is Talking About. *Forbes*. March 5, 2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/insideasia/2018/03/05/the-problem-with-u-s-tariffs-on-steel-and-aluminum-that-no-one-is-talking-about/#fbb3b8379396>.

10. Венгер В.В. Науково-технологічна складова інноваційних перетворень в металургійній

галузі України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 24(1). С. 43-47.

11. Фурдичко Л.С., Скварко Ю.В. Сучасний стан та перспективи металургійної галузі України: фінансові показники розвитку, експорт-імпорт продукції. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. праць*. 2016. Вип. 3 (119). С. 102-106.

12. Власюк Т.О. Металургійна галузь України на світовому ринку: проблеми та пріоритетну. *Науковий вісник національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. праць*. 2016. № 3. С. 91-103.

13. Оболенська Т., Довгань Д. Україна на світовому ринку чорних металів. *Вісник Львівського політехнічного університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2015. № 36 (3). С. 169-176.

14. Украинская металлургия: современные вызовы и перспективы развития: монография / [А.И. Амоша, В.И. Большаков, А.А. Минаев и др.]. Донецк: Ин-т экономики пром-сти, 2013. 114 с.

15. Мазур В.Л., Тимошенко М.В. **Актуальні економічні питання в металургійній галузі України**. *Економіка України*. 2013. № 8. С. 22-32.

16. World Steel in Figures 2018 / World Steel Association. 2018. 32 p. URL: <https://www.worldsteel.org/en/dam/jcr:f9359dff-9546-4d6b-bed0-996201185b12/World+Steel+in+Figures+2018.pdf>

17. Indirect trade in steel / World Steel Association. March 2015. 40 p. URL: https://www.worldsteel.org/en/dam/jcr:f9813c9b-d38e-4ea4-9368-447a1333c101/2015_Report_Indirect%2520Trade%2520in%2520Steel_March%25202015_vf.pdf.

18. Steel statistical yearbook 2017 / World Steel Association. 2017. 124 p. URL:

<https://www.worldsteel.org/en/dam/jcr:3e275c73-6f11-4e7f-a5d8-23d9bc5c508f/Steel+Statistical+Yearbook+2017.pdf>.

19. Steel statistical yearbook 2007 / World Steel Association. 2007. 104 p. URL: <https://www.worldsteel.org/en/dam/jcr:5a3cd3bc-79f9-44e5-ac54-ed231832cb21/Steel+statistical+yearbook+2007.pdf>.

20. Нікіфорова В.А. Металургійна промисловість світу: сучасні виклики та тенденції розвитку (аналітичний огляд). *Економіка промисловості*. 2018. № 1. С. 86-114.

21. Kawabata N. Where is the Excess Capacity in the World Iron and Steel Industry? A focus on East Asia and China / The Research Institute of Economy, Trade and Industry. RIETI Discussion Paper Series 17-E-026. March 2017. 36 p. URL: <https://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/17e026.pdf>.

22. OECD Steelmaking Capacity Database. 2000-2017 Steelmaking capacity. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=STI_STEEL_MAKINGCAPACITY.

23. Mattera G., Silva F. State enterprises in the steel sector / OECD Science, Technology and Industry. Policy Papers No. 53. Paris, 9 Sept. 2018. 47 p. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/2a8ad9cd-en.pdf?expires=1543070261&id=id&accname=guest&checksum=F8E03C8458E8BFC59E8262B40607DD>

24. Про внесення змін до розділу II "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення дефіциту брухту чорних металів на внутрішньому ринку": Закон України від 17.05.2018 р. № 2434-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2434-19>.

Poliakova S.V.

*PhD (Economics), Leading Researcher
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine,*

Полякова С.В.

*канд. екон. наук, пров. наук. співр.
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М.В.Птухи НАН України*

ІНФРАСТРУКТУРНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

INFRASTRUCTURAL PROBLEMS IN DEVELOPMENT OF RURAL REGIONS OF UKRAINE

SUMMARY: The infrastructural problems of development of rural regions of Ukraine were investigated in the context of their impact on the population living conditions. It was grounded that there is a permanent decrease in investments in construction of social infrastructure objects in rural settlements and a decline in the scope of financing of their current activities, while the indicators of social services providing have been also declining, as well as the quality of the services. The priority directions of resolving the problems of development of social infrastructure of rural areas were determined. Specific mechanisms for attracting specialists to work in the rural regions were offered. The ways of expanding the scope of participation of private business in solving infrastructure problems of rural territories were determined.

Key words: infrastructure, rural region, rural community, living conditions, quality of life, standard of living.

АНОТАЦІЯ: В статті досліджено інфраструктурні проблеми розвитку сільських територій України в контексті їх впливу на умови проживання населення. Доведено, що на фоні зниження показників забезпеченості населення соціально-побутовими послугами, погіршення їх якості відбувається постійне зменшення обсягів інвестицій в будівництво об'єктів соціальної інфраструктури сільських поселень, скорочення фінансування їх поточної діяльності. Визначено пріоритетні шляхи розв'язання проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Запропоновано конкретні механізми залучення фахівців на роботу у сільську місцевість. Визначено шляхи розширення рамок участі приватного бізнесу у вирішенні інфраструктурних проблем сільських територій.

Ключові слова: інфраструктура, сільська територія, сільська громада, умови проживання, якість життя, рівень життя.

Постановка проблеми. Розвиток соціальної інфраструктури країни є необхідною передумовою підвищення якості життя, забезпечення високого рівня задоволення потреб населення. Об'єкти соціальної інфраструктури розміщені по всій території країни, з їх функціонуванням пов'язана вся життєдіяльність людини. Основними складовими соціальної інфраструктури є житлове і комунальне господарство, охорона здоров'я, освіта, культура, транспорт, зв'язок, торгівля, громадське харчування, служба побуту, мистецтво, фізична культура, соціальне забезпечення, інші галузі, кожна з яких має власний механізм функціонування, а отже, і специфічні проблеми розвитку. Разом з тим, є низка проблем, які є спільними для всіх інфраструктурних галузей: недостатність фінансування для ефективного функціонування та розвитку, відсутність дієвих стимулів та механізмів залучення позабюджетних коштів; невпорядкованість відносин власності на об'єкти соціальної інфраструктури; недостатній рівень кадрового забезпечення; низька кваліфікація кадрів, і, як наслідок, – низька якість послуг, що надаються населенню.

Як показали результати проведених досліджень, соціальна інфраструктура саме сільських населених пунктів нині перебуває у стані занепаду: на фоні зниження показників забезпеченості населення соціально-побутовими послугами, по-

гіршення якості послуг, що надаються населенню, погіршення матеріально-технічної бази об'єктів соціально-культурного призначення відбувається постійне зменшення обсягів інвестицій в будівництво об'єктів соціальної інфраструктури сільських поселень, скорочення фінансування їх поточної діяльності. Тому питання інфраструктурних проблем розвитку сільських територій та їх впливу на умови проживання населення не втрачають актуальності та потребують подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних з функціонуванням галузей інфраструктури, присвячено низку праць як науковців-теоретиків, так і практиків. Так, у роботах Новікова В.М. [1,2] досліджено інституційні механізми функціонування соціальної сфери, фінансові питання діяльності установ освіти, охорони здоров'я, культури, рекреації та туризму, житлово-комунального господарства в умовах реформи децентралізації влади в Україні. У працях Авчукової А.М. та Комаровської О.О. [3] подано окремі показники стану соціальної сфери сільських територій, розглядаються причини занепаду українського села. Проблеми комплексного розвитку сільських територій висвітлено в публікаціях О.В.Заставецької [4]. Сучасні тенденції розвитку сільських населених пунктів в контексті динамічних змін їх основних

просторових характеристик є предметом дослідження Л.В.Головки [5] та інших дослідників.

Виокремлення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених інфраструктурним питанням розвитку сільських територій, їх вплив на умови проживання населення потребує постійного моніторингу та оцінки, особливо в умовах децентралізації влади та створення територіальних громад.

Мета статті. Метою написання статті є виокремлення інфраструктурних проблем розвитку сільських територій в контексті їх впливу на умови проживання населення.

Виклад основного матеріалу. В Україні існує істотна диференціація населення за житловими умовами як на індивідуальному рівні, так і на рівні громад: чим менше розмір населеного пункту, тим менше можливостей у населення до задоволення базових потреб та потреб вищих рівнів. Сільські населені пункти поступаються міським і за доступністю інфраструктурних об'єктів, і за якістю послуг, що надаються. Так, за даними Державної служби статистики України, станом на 1 жовтня 2015 року більше половини сільських домогосподарств (51,5%) потерпали від відсутності у населеному пункті закладів, що надають побутові послуги, майже 40% - від незабезпеченості насе-

леного пункту своєчасними послугами екстреної (швидкої) медичної допомоги, 26,3% - від відсутності поблизу житла медичної установи, аптеки, 22,7% - регулярного транспортного сполучення з населеним пунктом з більш розвинутою інфраструктурою, 13,7% - поблизу житла об'єктів роздрібною торгівлі, 4,6% - дитячих дошкільних закладів (рис.1). Порівняно із 2007 роком ситуація дещо покращилась (за винятком наявності закладів, що надають побутові послуги), проте показники забезпеченості сільських громад закладами соціальної інфраструктури залишаються незадовільними.

Найбільш гострою у сільській місцевості є проблема із медичними послугами. Так, дві третини домогосподарств фактично позбавлені можливості отримати екстрену медичну допомогу або терміново, за необхідності, купити ліки, навіть при наявності коштів. Медична реформа, що проводиться нині в рамках децентралізації влади, не вирішує, принаймні, на нинішньому етапі цих проблем, а лише поглиблює наявні.

Недостатня забезпеченість сільських населених пунктів медичними закладами та проблеми з фінансуванням діючих медичних установ стали причиною низької самооцінки сільським населенням рівня доступності окремих видів медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя.

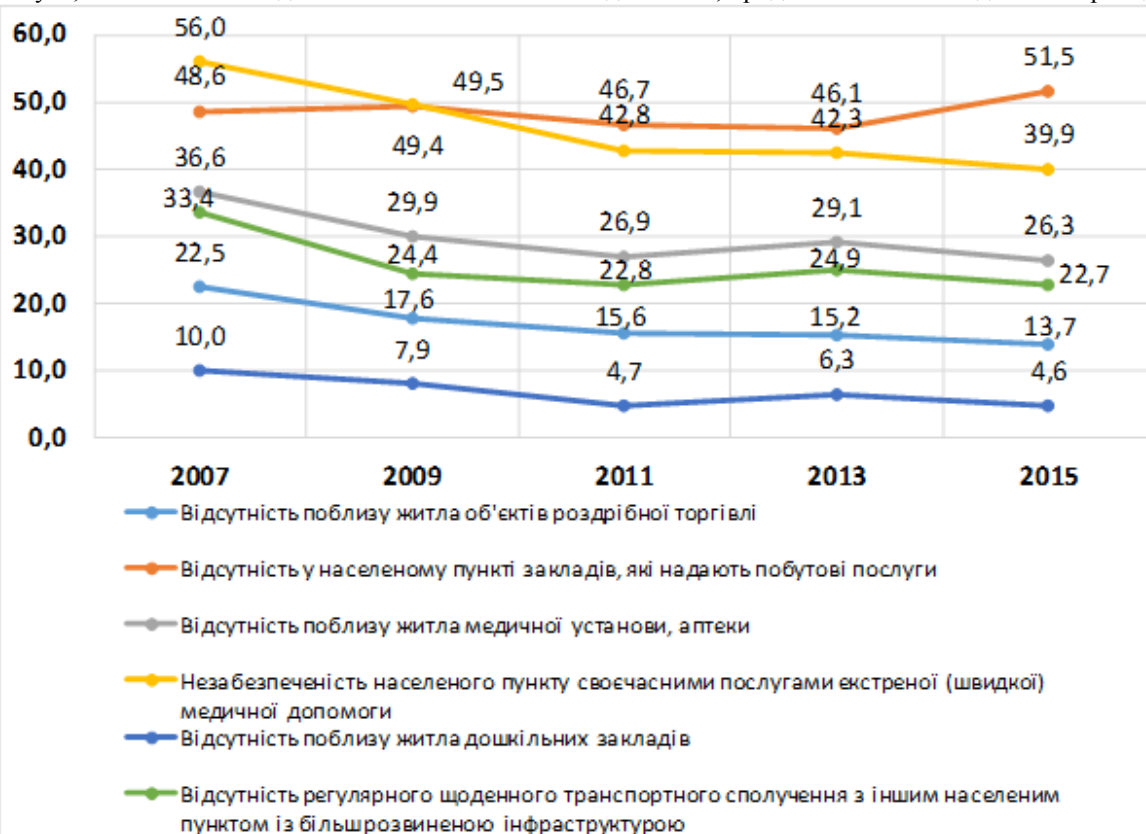

Рис.1. Позбавлення сільських домогосподарств доступу до соціальної інфраструктури [6]

Так, серед причин, через які хто-небудь з членів сільського домогосподарства при потребі не зміг отримати кваліфіковану медичну допомогу або придбати ліки та приладдя, провести медичні обстеження, на першому місці – занадто висока

вартість ліків, медичних товарів та послуг (більше 90% випадків), а на другому – відсутність медичного спеціаліста або відділення потрібного профілю.

Порівняно з містами ситуація в сільській місцевості є значно гіршою. Так, у кожному п'ятому сільському домогосподарстві є особа, яка при потребі не змогла відвідати лікаря через відсутність потрібного спеціаліста; у містах частка таких домогосподарств була 5,9% у 2015 році та

7,8% у 2016 році (табл.1). У кожному десятому домогосподарстві не змогли з цієї причини провести при потребі медичні обстеження (у містах частка таких домогосподарств не перевищувала 3%).

Таблиця 1

Розподіл домогосподарств за причинами неотримання окремих видів медичної допомоги в залежності від місцевості проживання, у % до загальної кількості [7]

	Міські домогосподарства		Сільські домогосподарства	
	2015	2016	2015	2016
<i>Питома вага домогосподарств, в яких хто-небудь з членів через відсутність медичного спеціаліста чи відділення потрібного профілю при потребі не зміг:</i>				
- відвідати лікаря	5,9	7,8	24,8	24,7
- відвідати стоматолога	-	2,4	5,0	2,6
- зробити протезування	0,2	0,5	2,0	3,6
- провести медичні обстеження	2,1	2,6	9,6	10,4
- отримати лікувальні процедури	0,2	1,5	8,4	9,2
- отримати лікування у стаціонарі	0,5	2,7	3,0	7,3
<i>Питома вага домогосподарств, в яких хто-небудь з членів через неможливість знайти при потребі не зміг:</i>				
- придбати ліки	1,3	2,1	2,1	3,5
- придбати медичне обладнання	2,7	1,3	1,8	0,3

Питома вага сільських домогосподарств, члени яких при потребі не змогли придбати ліки через неможливість їх знайти, була майже у 2 рази більшою, ніж серед міських домогосподарств. Отже, незалежно від рівня поточних доходів та належності до певного соціального прошарку, частина населення, особливо в сільській місцевості, позбавлена можливості вчасно отримати належну медичну допомогу, пройти необхідні обстеження, що загрожує не лише здоров'ю, а й життю людини.

Реформа медицини, що проводиться нині в Україні, накладається на зміну системи державного управління регіонами в цілому, створення нових одиниць – об'єднаних територіальних громад, що ще більше ускладнює обидва процеси через політичне та фейкове звання безкоштовної. Декларативні рівні можливості доступу до якісних медичних послуг. Очевидно, що медичні послуги не можуть бути безкоштовними повністю і на рівні громад. Мова може йти лише про базовий набір таких послуг, що гарантуватиметься та фінансуватиметься державою. За решту послуг має сплачувати або громада у межах власних можливостей, або пацієнт.

Додає проблем і зміна принципів надання швидкої медичної допомоги. Викликати та дочекатись у сільському населеному пункті карету швидкої допомоги і до реформи було проблематичним, а нині, коли механізми ще не налагоджено, непоодинокі випадки, коли селяни взагалі не отримують допомоги, їм доводиться самотужки доїжджати до медичного закладу, що часто загрожує не лише здоров'ю, а й життю людини.

Відсутні механізми фінансування послуг за проголошеним принципом «гроші ходять за пацієнтом». На рівні громад необхідно розробляти перелік послуг, що надаватимуться громадою, та їх граничну вартість. Відкритим залишається питання фінансування послуг, що надаватимуться за межами громади, їх перелік та вартість.

Упродовж усього періоду проголошення незалежності України постійно знижується загальний рівень забезпеченості сільських поселень медичними закладами. Зокрема, дані обстежень соціально-економічного становища сільських населених пунктів засвідчують, що відбувається постійне скорочення мережі дільничних лікарень та фельдшерсько-акушерських пунктів (табл.2).

Забезпеченість сільських населених пунктів діючими за призначенням об'єктами охорони здоров'я станом на 1 січня відповідного року [8]

Роки	Кількість населених, пунктів одиниць	Сільські населені пункти, в яких розміщені:					
		дільничні лікарні		амбулаторно-поліклінічні заклади		фельдшерсько-акушерські пункти	
		одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості
1991	28564	1641	5,7	1864	6,5	16137	56,5
1996	28608	1550	5,4	2091	7,3	16119	56,3
2001	28497	1042	3,7	2476	8,7	15624	54,8
2005	28347	752	2,7	3064	10,8	15117	53,3
2014	27385	221	0,8	3801	13,9	13511	49,3

Зростання кількості амбулаторно-поліклінічних закладів відбувається в основному за рахунок того, що переважній більшості дільничних лікарень (в основному через відсутність фінансування) надається нижчий статус і вони починають класифікуватися як амбулаторно-поліклінічні заклади. Така ситуація негативно впливає як на спектр медичних послуг, що ними надаються, так і на їх якість. Ліквідовано усі положові будинки, що раніше були на балансі сільсько-господарських підприємств.

Внаслідок закриття медичних установ погіршується і територіальна доступність діючих закладів. Станом на 1 січня 2014 року, серед 27,4 тис. Сільських населених пунктів, що нарахову-

ються в Україні, 9,7 тис. (35,4%) взагалі не мали ніяких медичних закладів. Порівняно з попереднім обстеженням 2005 року кількість таких сіл зросла на 1,7%, якщо врахувати ще скорочення сільської поселенської мережі, то можна сказати, що у сільській місцевості відбулось ще істотніше погіршення ситуації з медичними закладами. Кожне шосте село, в якому немає медичної установи, знаходиться на відстані більше 10 км від найближчого медичного закладу, 30% сіл – від 5 до 10 км, 29,1% – від 3 до 5 км і лише в 23,1% сільських поселень найближчий медичний заклад знаходиться на відстані менше трьох кілометрів (3).

Таблиця 3

Розподіл сільських населених пунктів, що не мають лікувальних закладів, за їх відстанню до найближчих населених пунктів, де такі установи є, 2001, 2005 та 2014 рр. [8]

Показники	Роки		
	2001	2005	2014
Кількість сільських населених пунктів, що не мають лікарняних закладів, одиниць	9661	9539	9741
Кількість сільських населених пунктів, що знаходяться до найближчого лікарняного закладу на відстані:			
3-х кілометрів	3686	2241	2254
3-5 кілометрів	1946	2809	2831
5-10 кілометрів	1951	2699	2902
10 кілометрів і більше	2078	1790	1754

У багатьох сільських громадах немає ані власних лікарів, ані можливостей залучити з інших населених пунктів. А потреба у фахівцях на селі не зменшується, а із проведенням широкомасштабних реформ у медичній сфері лише зростатиме. З року в рік у системі МОЗ близько 5000 лікарських посад залишаються вільними, із них половина — на селі.

Випускники медичних університетів не хочуть їхати працювати у сільську місцевість через низку причин, основними з яких є: відсутність у житлових фондах майже 100% сільських громад сучасного житла для молодих спеціалістів; загальна низька забезпеченість сільського житла елементарними зручностями; низький рівень забезпеченості сільських населених пунктів закладами соціально-культурного призначення; низький рівень оплати праці; хронічна нестача коштів у місцевих бюджетах для забезпечення нормального

функціонування сільських медичних закладів; необхідність виконувати функції фактично сімейного лікаря (причому це стосується не лише персоналу з вищою, а й середньою медичною освітою), а тому й високий ступінь відповідальності та ризику в роботі; неprestижність професії сільського лікаря чи фельдшера; надмірне робоче навантаження на сільських лікарів, ненормований робочий день тощо.

Відтак заповнити вакантні місця видається реальним за рахунок молодих фахівців, які проживають у селі та виїхали у місто тимчасово, на навчання. Проте вже найближчим часом вищі навчальні заклади медичного профілю планують підняти мінімальний прохідний бал для вступу до 150. Зрозуміло, що метою нововведення є відбір на навчання випускників з високим рівнем знань, але для цього слід забезпечити учням рівні можливості доступу до якісної освіти, а це є ще однією про-

блемою у сільській місцевості. За рівнем освіти сільські школярі поступаються міським; одна із основних причин цього – відсутність у багатьох школах вчителів-предметників, здатних донести до учнів нові знання, із використанням нових методик та технологій навчання. Проте випускники педагогічних вишів не хочуть їхати у сільську місцевість працювати, перш за все, через неможливість сільських громад забезпечити належні житлові умови, низьку доступність медичних послуг, відсутність у багатьох населених пунктах транспортного сполучення із поселеннями із більш розвинутою інфраструктурою тощо, тобто того, що створює комфортні житлові умови у кожному окремому населеному пункті.

Якщо великі і малі міста мають, хоч і у поганому стані, дороги з твердим покриттям, то для сільських поселень проблема наявності таких доріг є вкрай актуальною. Основним засобом транспортного обслуговування сільського населення традиційно є приміське автобусне сполучення. Однак економічна криза призвела до суттєвого скорочення маршрутів та пасажиропотоку, відтак і погіршення якості транспортних послуг, що надаються сільським мешканцям. Досі є сільські населені пункти, куди автобус/маршрутне таксі їде один або два рази на тиждень. Зважаючи на низькі показники забезпеченості сільського населення приватними автомобілями (за даними 2016 року – 25 автомобілів на 100 домогосподарств [9]), можна говорити про непривабливість таких населених пунктів для проживання.

Не в кращому становищі перебуває і дошкільна освіта, на яку, відповідно до законодавства України, покладено завдання забезпечення соціальної адаптації і готовності продовжувати освіту, тобто підготовки до навчання в загальноосвітній школі. За даними суцільного обстеження сільських населених пунктів станом на 1 січня 2014 року дві третини сільських населених пунктів (66%), у яких проживають діти до 6 років, не мали дошкільних закладів. Кожний шостий сільський населений пункт з числа незабезпечених дошкільними закладами віддалений від найближчих дитячих садків більш, як на десять кілометрів, кожен четвертий – на 5-10 кілометрів, 16% - на 3-5 кілометрів, і лише

9,2% - до 3-х кілометрів. Серед 17,8 тис. сіл, що не мають дошкільних навчальних закладів, понад 13,5 тис. (75,8%) – села з чисельністю дітей у віці до шести років 20 та менше осіб і лише 1,2 тис. (6,7%) – з чисельністю 50 та більше осіб [8]. Таким чином, відбувається подальше погіршення ситуації щодо можливості доступу сільського населення до системи дошкільної та підготовки до шкільної освіти.

Найгірше у сільській місцевості розвинута система служби побуту, мережа закладів якої практично зруйнована. Якщо у містах на зміну комплексним будинкам побуту прийшли невеликі приватні спеціалізовані заклади, то у сільській місцевості через низьку рентабельність послуг та низьку платоспроможність населення мережа приватних закладів розвивається дуже повільно.

Так, за період 1996-2014 років загальна кількість діючих підприємств та установ служб побуту скоротилась із 10063 одиниць до 1788 одиниць, тобто більше, ніж в 5 разів. За таких умов сільські жителі порівняно із жителями міст знаходяться у значно гіршому становищі щодо отримання відповідних послуг, а забезпеченість ними на порядок нижча, ніж у містах. Так, лише 0,7% сільських населених пунктів мають розташовані в них будинки побуту та комплексні приймальні пункти, 1,8% - лазні, 2% - інші підприємства служби побуту. Ситуація суттєво погіршується і тим, що навіть у тих небагатьох селах, де є підприємства служби побуту, досить часто їх функціонування абсолютно не пов'язане із профільним.

Не менш гостра ситуація складається і з забезпеченістю сільських населених пунктів об'єктами культурного призначення. Зокрема, якщо на початку 1991 року майже у двох третин сіл були діючі бібліотеки і у 70,8% – клуби, будинки культури та кіноустановки, то у 2014 році лише половина сільських населених пунктів мають бібліотеки, трохи більше половини – клуби та будинки культури. За період з 1991 по 2014 рік кількість сільських населених пунктів, у яких є клуби та будинки культури, бібліотеки та кіноустановки скоротилась на 5120, 4487 та 19395 одиниць відповідно (табл. 4).

Таблиця 4

Забезпеченість сільських населених пунктів діючими за призначенням об'єктами культурного призначення станом на 1 січня відповідного року [8]

Роки	Кількість населених пунктів, одиниць	Сільські населені пункти, в яких розміщені:					
		клуби, будинки культури		бібліотеки		кіноустановки	
		одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості
1991	28564	20227	70,8	18126	63,5	19789	69,3
1996	28608	19253	67,3	17606	61,5	14060	49,1
2001	28497	16825	59,0	14840	52,1	4227	14,8
2005	28347	15820	55,8	14550	51,3	1424	5,0
2014	27385	15107	55,2	13639	49,8	394	1,4

Протилежна ситуація спостерігається щодо загальної мережі торгівельних закладів. Так, за період 1996-2014 років загальна кількість діючих закладів торгівлі, які розташовані у сільських населених пунктах, збільшилась із 51406 од. У 1996 році до 66527 од. У 2014 році, тобто на 29,4%. В цілому 69,9% сільських населених пунктів мають торгівельні заклади [8]. При цьому у відносно великих селах – з чисельністю мешканців 1000 та більше осіб – є по декілька торгівельних закладів. Проте чим менше жителів, тим більше сіл не мають таких закладів.

Проблема полягає у тому, що у малолюдних селах проживають переважно літні люди, яким важко дістатись до іншого населеного пункту, щоб придбати найнеобхідніше: продукти харчування, ліки, засоби гігієни, побутові товари тощо. Як правило, у такі села раз або двічі на тиждень приїздить пересувний торгівельний заклад, однак це ускладнює умови проживання для населення, створює додаткові незручності та примушує селян купувати «про запас». Часто куплені продукти та ліки псуються, а якщо врахувати, що якість привезених товарів у частині випадків є відразу сумнівною, то можна стверджувати, що селяни втрачають частину і так невеликих коштів, які могли б спрямувати на інші потреби, у тому числі і на поліпшення житлових умов.

Важливо додати, що збільшення кількості офіційних закладів роздрібної торгівлі, а відповідно, і рівня забезпеченості сільських мешканців тими чи іншими видами продукції, відбувається на фоні зростання і офіційно незареєстрованих „точок” торгівлі. За відсутності ефективного державного контролю, власники таких об'єктів без дотримання жодних відповідних норм та правил здійснюють торгівлю, маючи від цього незадекларовані доходи і не сплачуючи жодних податків.

Іншим негативом є те, що, за відсутності клубів, будинків культури, спортзалів та інших аналогічних закладів, такі об'єкти часто-густо стають їх альтернативою, суттєво погіршуючи стан соціального середовища на селі.

У сільській місцевості гостро постала проблема матеріальної бази об'єктів соціально-культурного призначення. Йдеться про надзвичайну зношеність будівель цих об'єктів. Зокрема, за даними останнього обстеження капітального ремонту потребує 20,5 % шкільних приміщень, 18,1% дошкільних закладів, 40,2% клубів, 22,9% бібліотек, 22,2% ФАПів, 18,8% лікарень. Аналогічна ситуація спостерігається і в мережі закладів громадського харчування та побутового обслуговування. Безумовно, що така ситуація справляє негативний вплив на умови проживання у сільських населених пунктах.

Висновки і пропозиції. Створення умов для економічного розвитку населених пунктів як основи для забезпечення комфортних умов проживання населення передбачає розширення їх соціально-побутової інфраструктури. Перш за все, необхідно модернізувати матеріально-технічну базу діючих

закладів охорони здоров'я, освіти, культури, побутового обслуговування, забезпечити установи сучасною технікою та сприяти запровадженню сучасних технологій надання послуг, підвищити рівень забезпечення медичних установ спеціалізованими транспортними засобами для надання швидкої та невідкладної допомоги населенню.

Для вирішення проблеми кадрового забезпечення необхідно мотивувати молодих спеціалістів до роботи в сільських населених пунктах. Практично всі складові соціальної інфраструктури потерпають від нестачі кваліфікованих працівників. Разом з тим, у житлових фондах місцевих громад майже немає вільного сучасного житла, яке могло б надаватись для працюючих як на тимчасовій, так і на постійній основі. Особливо це актуально для сільської місцевості через загальну низьку забезпеченість сільського житла в цілому по Україні елементарними зручностями. Якщо врахувати, що сьгодні можливості самостійно забезпечити себе окремим житлом або покращити свої житлові умови має невелика частина населення, можна сподіватись, що перспектива отримати сучасне комфортне житло разом із достойною заробітною платою і стануть стимулами, здатними мотивувати фахівців, особливо молодих спеціалістів, до переїзду на постійне місце проживання у сільську місцевість.

Доцільно було б запровадити механізми залучення фахівців для роботи на контрактній основі. Це дало б змогу планувати рух кадрів: вирішити на певний час проблему з кадровим забезпеченням та завчасно залучати потрібних спеціалістів, укладаючи трудові контракти на визначений термін.

Одним із шляхів забезпечення установ сільської місцевості кваліфікованими кадрами видається їх цільова підготовка за державним замовленням. При цьому увагу слід акцентувати не на дітях, які проживають у сім'ях, а на вихованцях інтернатних установ, які мають здібності до навчання, бажання навчатись за відповідними спеціальностями та згодні на проживання і працевлаштування у сільській місцевості протягом тривалого періоду часу (наприклад, 5 років).

В сфері побутового обслуговування необхідно наблизити об'єкти до споживачів шляхом відновлення роботи комплексних приймальних пунктів та розвитку виїзних форм надання послуг; організації пунктів з прийому замовлень від селян безпосередньо за місцем їх проживання: при закладах громадського харчування, магазинах, установах культури тощо, надання елементарних послуг в межах цих пунктів, залучення приватних фахівців до організованого побутового обслуговування сільського населення.

Для забезпечення прийняттого культурного обслуговування сільського населення доцільно створити умови для розвитку мобільних форм надання цих послуг, особливо у селах з населенням до 200 осіб, та акцентувати увагу на реалізації інформаційної та реабілітаційної функцій закладів культури.

Розбудова системи обслуговування та підвищення якості соціальних послуг передбачає також сприяння підприємницькій діяльності через приватизацію державних об'єктів соціальної інфраструктури без зміни їх призначення та розширення мережі за рахунок створення комерційних і безприбуткових закладів освіти, охорони здоров'я, побутового обслуговування селян. Реалізація такої політики дасть населенню можливість вибору при задоволенні своїх потреб та зменшить тиск на державний і місцеві бюджети.

Крім того, доцільним видається коригування існуючих нормативів інфраструктурного забезпечення селян об'єктами соціальної сфери села з урахуванням специфіки окремих районів.

Вагомим джерелом фінансування соціальних програм на рівні місцевих громад можуть бути кошти приватних підприємств, осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність на території певних населених пунктів. В Україні, на відміну від західних країн, соціально відповідальний бізнес є швидше виключенням, аніж правилом. Нині вся соціальна відповідальність бізнес-структур зводиться до своєчасного та повного сплачування податків, якщо вони і беруть участь у розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів, то у випадках, коли їх бізнес залежить від рішення територіальних громад щодо надання в оренду земельних ділянок, різного роду дозволів тощо, лише поодинокі підприємства зберегли власні заклади соціальної інфраструктури (дитячі садки, санаторії, профілакторії), ідальні функціонують на окремих великих підприємствах. В той же час, в розвинених країнах корпоративна соціальна відповідальність є доволі поширеним явищем, а складання та оприлюднення соціального звіту підприємства – необхідною умовою успішного ведення бізнесу.

Вважаємо, що запровадження в практику господарюючих суб'єктів складання соціального звіту дасть змогу суттєво розширити рамки участі бізнес-структур у підтримці та розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів, де вони розміщені. Крім того, при прийнятті рішення щодо надання в оренду земельних ділянок, дозволів на видобуток на території громади будівельної сировини (як-то глини, каменю, піску, вапна), розміщення виробничих потужностей має враховуватись позиція підприємства/приватної особи щодо участі в розвитку соціальної інфраструктури поселень, а у договорі оренди обов'язковим пунктом має стати конкретний перелік послуг, робіт чи обсягів фінансування, який орендар має виконати або надати.

Список літератури:

1.Новіков В. М. Інституціональні механізми реалізації соціального потенціалу децентралізації / В. М. Новіков // Демографія та соціальна економіка. – 2016. - № 3. – С. 70-82. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2016_3_8. – Назва з екрана.

2.Новіков В.М. Бюджетний ризик: зміст та регулювання у соціальній інфраструктурі / В. М. Новіков // Демографія та соціальна економіка. – 2018. - № 1. – С. 73-86. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_1_7– Назва з екрана.

3.Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів». Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. Електронний ресурс. – Режим доступу:

<http://www.niss.gov.ua/articles/1132>– Назва з екрана.

4.Заставецька О.В. . Шляхи оптимізації розвитку сільських територій в Україні / О.В. Заставецька, Л.Б. Заставецька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія. – 2014. – № 2. – С. 45–48.

5.Головко Л.В. Сільські поселення України: трансформаційні зміни просторових характеристик / Л.В.Головко // Демографія та соціальна економіка. – 2017. - № 1. – С. 93-108. – Режим доступу:

<https://dse.org.ua/archive/29/7.pdf>– Назва з екрана.

6.Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг (за матеріалами вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2015 року). Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>– Назва з екрана.

7.Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2016 році. Електронний ресурс. Режим доступу:

http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publdomogosp_u.htm– Назва з екрана.

8.Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України: Статистичний збірник. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Назва з екрана.

9.Наявність у домогосподарствах товарів тривалого користування. Статистичний збірник. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>– Назва з екрана.

Ulitskaya N.Y.

Ph. D. professor of the Penza state University of architecture and construction, Russia

Akimova M.S.

Ph. D. professor of the Penza state University of architecture and construction, Russia

Ulitskaya M.V.

Postgraduate and master's degree of the Penza state University of architecture and construction, Russia

Улицкая Наталья Юрьевна

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры кадастра недвижимости и права, Пензенский государственный университет архитектуры и строительства, Россия

Акимова Мария Сергеевна

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры кадастра недвижимости и права, Пензенский государственный университет архитектуры и строительства, Россия

Улицкая Марина Вячеславовна

аспирант кафедры кадастра недвижимости и права, магистрант направления подготовки 21.04.02 «Землеустройство и кадастры», Пензенский государственный университет архитектуры и строительства, Россия

ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF FORMING THE INVESTMENT SITES ON AGRICULTURAL LANDS

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПЛОЩАДКИ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЛЯХ

SUMMARY: Theoretical, legal and methodical bases of involvement of unused agricultural lands in economic turnover are investigated. The main provisions of the organizational and economic mechanism of land involvement in the turnover through the promotion and provision of investment sites to residents in the framework of the investment policy are formulated.

Key words: investment policy, land use, formation of organizational and economic mechanism, introduction of agricultural land into circulation.

АННОТАЦИЯ: Исследованы теоретические, правовые и методические основы вовлечения неиспользуемых сельскохозяйственных земель в экономический оборот. Сформулированы основные положения организационно-экономического механизма вовлечения земель в оборот посредством продвижения и предоставления инвестиционных площадок резидентам в рамках реализации инвестиционной политики.

Ключевые слова: инвестиционная политика, землепользование, формирование организационно-экономического механизма, введение сельскохозяйственных земель в оборот.

Постановка проблемы. Социальная ориентированность землепользования в России в 1990-х годов привела к тому, что у собственников земли отсутствуют побудительные стимулы к ее сохранению, а государственное управление земельными ресурсами недостаточно эффективно.

В настоящее же время наблюдается переход к инвестиционному ориентированию государственного воздействия на систему землепользования, который реализуется в рамках инновационной парадигмы национальной политики, уходящей от сырьевой модели развития государства. При этом, результативное управление земельными ресурсами и развитие системы землепользования в контексте инвестиционной политики страны невозможны без спектра государственных инструментов: работ по формированию различных государственных и ведомственных кадастров, оценки земель, создания правового механизма по формированию земельных правоотношений, землеустройства, работ по защите и охране земель от деградации и нерационального использования; формирования соответствующих государственных, ведомственных и муниципальных организационных структур и механизмов их функционирования и финансирования, системы кадрового и научного обеспечения. Для решения этой проблемы необходимо усовершен-

ствовать организационно-экономический механизм формирования инвестиционного земельного фонда в муниципальных образованиях, ориентированный на развитие инфраструктуры инвестиционного развития территории и потребности бизнеса. Особую актуальность в контексте инвестиционной политики в сфере землепользования вызывает активизация оборота и рациональное использование земель сельскохозяйственного назначения [6].

Следовательно, протекающие процессы в аграрном секторе экономики обуславливают необходимость решения вопросов, касающихся целевого перераспределения сельскохозяйственных угодий, совершенствования инфраструктуры рынка земли, выявления и вовлечения невостребованных земельных долей в хозяйственный оборот [10].

Анализ последних исследований и публикаций. Управлению инвестиционным потенциалом и климатом территорий, в т.ч. за счет активизации землепользования, посвящены исследования Л.Х. Абазовой, Н.С. Денисовой и др. Необходимость рационального использования земель сельскохозяйственного назначения, а также развития комплекса мер, связанных с повышением эффективности использования земельных ресурсов, обоснована в работах таких современных ученых,

как А.А. Варламов, С.Н. Волков, С.А. Гальченко, С.А. Липски, П.Ф. Лойко, О.Б. Мезенина, А.Э. Сагайдак, В.Н. Хлыстун. Проблемам введения в оборот сельскохозяйственных земель посвящены работы: Н.В. Комова, В.В. Косинского, Н.А. Кузнецова, К.В. Новиковой (Пьянковой), Д.Э. Сетуридзе и др. ученых.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Создание инвестиционной платформы (совокупности инвестиционных площадок в муниципальном районе) для развития агробизнеса будет способствовать росту производства за счет вовлечения в оборот невостребованных земельных долей, а так же повысит эффективное применение земельных ресурсов.

Цель статьи – формирование основных положений организационно-экономического механизма создания инвестиционной площадки как муниципального инструмента по повышению инвестиционной привлекательности территории.

Изложение основного материала. В России по сей день наблюдается сокращение площадей, участвующих в сельскохозяйственном производстве. Существует парадоксальная ситуация, заключающаяся в том, что Россия, располагая 9 % площадей сельскохозяйственных угодий мира, производит чуть больше 1 % сельскохозяйственной продукции в мировом отношении [8]. Данный факт связан с неиспользованием большого процента сельскохозяйственных земель. Данная проблема отягощается тем, что долевые земли, в настоящее время не в состоянии осуществить целевое перераспределение сельскохозяйственных угодий на более плодотворное их эффективное использование, что связано с их юридической несостоятельностью [6].

Важной задачей государственной власти и органов местного самоуправления является привлечение инвесторов для реализации бизнес проектов в целях расширения агробизнеса и введения земель в эксплуатацию [7]. Однако, инвесторы достаточно неохотно приобретают существующие инвестиционные площадки для агробизнеса. Можно выделить ряд причин, негативно влияющих на привлекательность для инвесторов существующих инвестиционных площадок:

- отсутствие структурирования по составу угодий и территориальному пространству инвестиционных площадок;
- отсутствие четкой организации создания и продвижения инвестиционных площадок;
- наличие неоднозначности правового регулирования процесса создания и реализации резидентам инвестиционных площадок [1-4].

Поэтому, на сегодняшний день остро стоит вопрос в создании мотивации для инвесторов, вызывающий интерес к реализации инвестиционных проектов. Основным мероприятием на пути мотивирования инвесторов можно выделить следующее: муниципальным органам власти необходимо провести ряд землеустроительных мероприятий, с целью образования земельных участков для землепользования, соответствующих наиболее оптимальным размерам и качеству для привлечения потенциальных инвесторов [6, 8].

Для ведения инвестиционной деятельности в сфере землепользования необходимо провести оценку инвестиционной привлекательности земель сельскохозяйственного назначения, с целью выявления наиболее привлекательных земель для введения их в оборот. Многочисленные сформированные площадки простаивают и не пользуются спросом у инвесторов, в связи с тем, что не соответствуют качественным характеристикам в интересах инвесторов [9]. Соответственно, оценивая инвестиционную привлекательность земель, следует отметить различия, возникающие в ходе оценки. Так, необходимые критерии оценки земель, подходящих для реализации инвестиционных проектов:

- анализ существующих земель в разрезе муниципальных районов и сельских поселений, для создания на них инвестиционных площадок;
- учет качества сельскохозяйственных земель, удаленность участка, наличие подведенных коммуникаций;
- определение четко сформулированных факторов, позволяющих судить о развитии сельскохозяйственного производства на данной территории.
- группирование муниципальных районов по наибольшему наличию инвестиционно-привлекательных земель [9].

В ходе данного анализа и учета земель необходимо учитывать рыночные условия, позволяющие спрогнозировать эффективное функционирование и максимизацию дохода от предполагаемого сельскохозяйственного предприятия. Данный факт позволит предоставить более полную картину для инвесторов. А так же заинтересовать собственников земельных долей перспективным развитием сельскохозяйственного предприятия для их возможного распоряжения своими земельными участками. Целесообразно, выявление земельных участков в счет невостребованных земельных долей, ориентируясь на нахождение их в диапазоне сельскохозяйственного предприятия, которые ранее выделяли земельные доли [5].

Создание инвестиционной площадки осуществляется путем выделения земельных участков из неиспользуемых земельных долей, путем компоновки отдельных земельных площадей оптимальной величины. После осуществления формирования площадок, исключив недостатки, проведя кадастровый учет данных земель, инвестиционная платформа будет способствовать формированию спроса у потенциальных инвесторов [5, 8].

Успех в реализации инвестиционных проектов заключается в грамотном спланированных решениях для реализации экономической деятельности, эффективное использование земельного фонда, улучшения социальных показателей населения. Наиболее актуальные аспекты для выполнения в данных условиях вызывают:

- 1) активная политика по привлечению инвесторов на созданные инвестиционные площадки;
- 2) решение проблемы подвода коммуникаций и энергообеспечение вводимых объектов;
- 3) актуализация транспортного сообщения;
- 4) обратная связь органов местного самоуправления с предпринимателями в реализации их бизнес проектов;

5) государственная поддержка сельского хозяйства.

Важным фактором в реализации инвестиционных проектов является и координация действий по реализации стратегических программ, удовлетворяющих целям в развитии муниципального района.

Из выше приведенного следует, что необходимо усовершенствовать существующий организационно-экономический механизм инвестиционной политики в сфере землепользования. На рис. 1 нами предложен соответствующий механизм, который позволит увеличить эффективность реализации инвестиционных проектов, будет способ-

ствовать привлечению большего числа инвесторов.

Таким образом, под организационно-экономическим механизмом создания инвестиционной площадки на землях сельскохозяйственного назначения следует понимать процесс воздействия системы инструментов и мер государственного и муниципального регулирования в совокупности с рыночной инфраструктурой и информационным, финансовым и нормативно-правовым сопровождением, на использование ресурсов агропромышленного комплекса, направленный на успешную реализацию инвестиционных проектов на данной платформе.

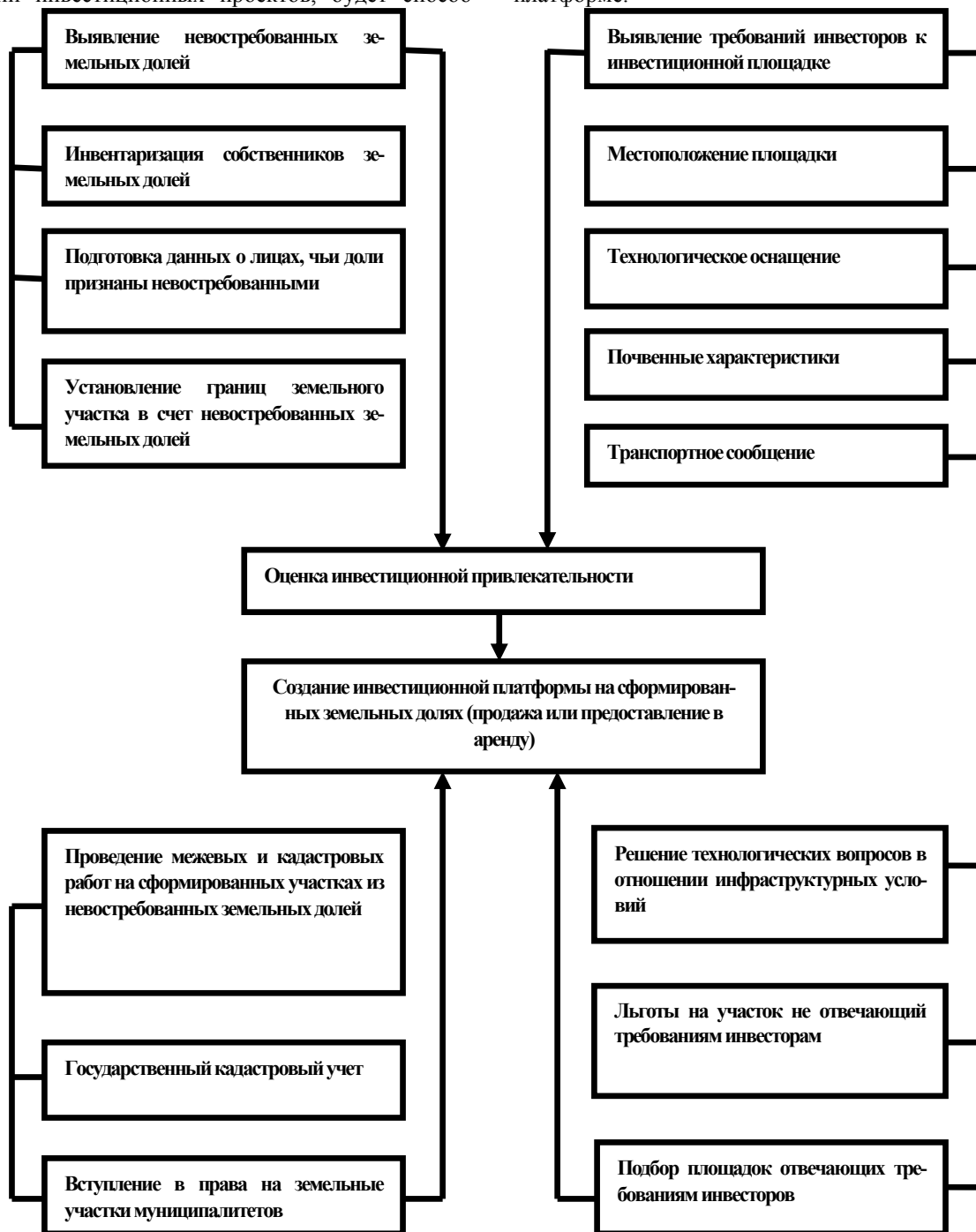

Рисунок 1. Организационно-экономический механизм формирования инвестиционных площадок на землях сельскохозяйственного назначения муниципального района

Выводы и предложения. Основной целью организационно-экономического механизма создания инвестиционной площадки является эффективное использование сельскохозяйственных угодий в интересах хозяйствующих субъектов и государства. Организационно-экономический механизм регулирования использования сельскохозяйственных угодий призван решить следующие задачи:

- во-первых, обеспечить эффективность использования сельскохозяйственных угодий;
- во-вторых, создать условия для вовлечения невостребованных земельных угодий в рыночный оборот;
- в третьих, обеспечить получение экономической выгоды от реализации предпринимательской деятельности [10].

В основу приведенного механизма, на наш взгляд, могут быть положены следующие принципы:

- оптимальное соотношение интересов органов власти и инвесторов;
- материальное стимулирование инвесторов к реализации бизнес проектов на существующих инвестиционных платформах;
- контроль со стороны органов власти за подготовкой и соответствия заявленным требованиям качества инвестиционных площадок;
- сбалансированность функционирования рычагов прямого и косвенного воздействия;
- обеспечение ответственности инвесторов за состояние используемых земель;
- обеспечение государственной поддержки сельскохозяйственных производителей [1-4].

В целом, развитие организационно-экономического механизма инвестиционной политики в сфере землепользования предполагает, с одной стороны, эффективное развитие инвестиционной деятельности в муниципальных районах, с другой, - побуждает муниципальные районы приспособляться к изменяющимся условиям внешней среды.

Таким образом, развитие организационно-экономического механизма формирования инвестиционных площадок нацелено на масштабные, динамичные инвестиционные проекты в области агробизнеса, что позволит вовлечь сельскохозяйственные земельные участки в оборот, тем самым будет способствовать улучшению социальной составляющей сельской местности (увеличение численности населения за счет мотивации жителей в получении рабочих мест; рост сельскохозяйственной продукции) [7].

Список литературы:

1. Федеральный закон от 24.07.2002 N 101-ФЗ (ред. От 03.08.2018) «Об обороте земель сельскохозяйственного назначения». – URL: <http://www.consultant.ru/> (дата обращения: 01.12.2018).
2. Распоряжение Правительства РФ от 31.01.2017 N 147-р (ред. От 16.06.2018) «О целевых моделях упрощения процедур ведения бизнеса и повышения инвестиционной привлекательности субъектов Российской Федерации». – URL: <http://www.consultant.ru/> (дата обращения: 01.12.2018).
3. «Рекомендации по разработке программ развития сельскохозяйственной кооперации в субъектах Российской Федерации». – URL: <http://www.consultant.ru/> (дата обращения: 01.12.2018).
4. «Рекомендации по подготовке стратегий инвестиционного развития муниципальных образований и паспортов инвестиционной привлекательности». – URL: <http://www.consultant.ru/> (дата обращения: 01.12.2018).
5. Абазова Л.Х. Разработка механизма повышения инвестиционной привлекательности региона // Стратегия устойчивого развития регионов России. 2014. № 22. – С. 15-18.
6. Волков С.Н. Основные направления развития землеустройства в Российской Федерации (2007–2011 годы) // Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. 2007. № 1. – С. 4-32.
7. Денисова Н.С. Формирование землепользований и условий инвестиционной привлекательности на землях сельскохозяйственного назначения в муниципальном районе (на примере муниципальных районов Пермского края): автореф. Диссер.... К.э.н. Москва, 2011. – 24 с.
8. Домчева Е. В Российской Федерации увеличат штраф за неиспользование сельскохозяйственных земель // Российская газета. 2013. [Электронный ресурс] – URL: <http://www.rg.ru/2013/08/02/shtrafi-site.html> (дата обращения: 28.11.2018).
9. Пьянкова К., Мырзина М. Роль маркетинга при вовлечении залежных земель в сельскохозяйственный оборот // Международный сельскохозяйственный журнал. 2011. № 6. – С. 53-55.
10. Сетуридзе Д.Э. Землеустроительное обеспечение вовлечения в оборот неиспользуемых сельскохозяйственных угодий (на примере Пермского края) / автореф. Диссер... к.э.н. Москва, 2017. – 24 с.

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 35.072/349

Вашук М.М.,
аспіранткафедра державно-правових дисциплін юридичного факультету
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,

ПРО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНА В УКРАЇНІ

У статті висвітлюється сучасний стан українського законодавства щодо визначення правового статусу та діяльності військових капеланів, а також перспективи його розвитку. Проаналізовано низку вітчизняних нормативно-правових актів і запропоновано перспективні кроки для удосконалення визначення компетенцій і завдань військових капеланів.

Ключові слова: правовий статус, правове становище, збройні сили, церква, військовий капелан, інститут капеланства, душпастирська опіка військовослужбовців.

Vashchuk V. V.

ON THE FORMATION OF THE LEGAL STATUS OF THE MILITARY CHAPLAIN IN UKRAINE.

The article covers the current state of Ukrainian legislation regarding the definition of the legal status and activity of military chaplains, as well as the prospects for its development. A number of domestic normative legal acts are analyzed and promising steps are proposed to improve the definition of competences and tasks of military chaplains.

Keywords: legal status, legal status, armed forces, church, military chaplain, institute of chaplaincy, pastoral care of servicemen.

Постановка наукової проблеми. Безсумнівно, дієвість правового регулювання будь-якої системи суспільних відносин залежить від чіткості, прозорості, об'єктивної зумовленості потребами суспільного розвитку правових норм. Повною мірою цей висновок стосується і сфери регулювання діяльності капеланської служби в Україні.

Інститут військового капеланства належить до важливих стандартів діяльності військових у більшості країн Європейського Союзу та США і має розглядатися військовим командуванням України у контексті задекларованих євроатлантичних принципів.

Проте, вітчизняне законодавство, за допомогою якого здійснюється регулювання правового статусу військового капелана в нашій державі, є підстави вважати недосконалим. Чинні нормативно-правові акти не позбавлені колізій, помилок юридичної техніки, а також невідповідності положень наших правових норм до міжнародно-правових актів, що ратифіковані парламентом України. Особливо гостро ця проблема постала саме зараз – в умовах збройної російської агресії на Сході України, що суттєво пришвидшило запровадження інституту капеланства у всіх військових формуваннях нашої держави.

Відтак, ситуація, що склалася, об'єктивізує потребу в ретельному аналізі сучасного стану розвитку вітчизняного законодавства, яким регулюється правий статусу військового капелана та у визначенні шляхів його вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми.

Відносинами держави та церкви традиційно цікавилися чимало дослідників. Так, упродовж років незалежності України проблемам взаємодії держави та релігійних організацій у вітчизняній науковій думці присвячені праці В. Андрушенка, Ю. Бабінова, І. Бальжик, Н. Брегеда, О. Ковалюка, А. Колодного, М. Михайличенка, В. Пічі, Ф. Рудича, Ю. Тодики та інших. Питання співпраці українських релігійних та військових інституцій досліджували В. Баладинський, В. Бугаєнко, О. Боднар, В. Бондаренко, М. Васін, Л. Веремейчик, В. Дібров, В. Єленський, А. Зачепа, С. Здіорук, Ю. Кальниш, П. Костюк, Р. Коханчук, С. Лисенко, В. Марущенко, О. Мельник, А. Радченко, Ю. Решетников, С. Сьомін, С. Ярмуся та інші. Проблеми визначення правового статусу військового капелана в Україні тією чи іншою мірою торкалися такі вчені, як Д. Бурлаченко, Е. Дробко, Ю. Кривенко, Р. Сергєєв та інші.

Однак, через швидкоплинність суспільних та інших змін виникає потреба оновленого і поглибленого дослідження багатьох правових питань капеланства в лавах військових формувань України, зокрема уточнення правового статусу військового капелана.

Метою цієї статті є висвітлення проблем формування правового статусу капелана на сучасному етапі розвитку законодавства України і пропозиція шляхів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Поняття „статус” є багатоаспектним. З метою правильного розуміння змісту поняття, яке використовується од-

ночасно декількома науками, необхідно усвідомити етимологію цього терміну.

Звертаючись до лінгвістичного аналізу терміна „статус”, знаходимо таке його тлумачення: слово „статус” означає стан, становище (книжн.). Своєю чергою під поняттям „становище” розуміється як місце, роль кого-небудь в суспільному житті, в колективі, в сім’ї. За допомогою цього поняття здійснюється опис багатьох наукових категорій, що засвідчує його важливість у науковому інтерпретуванні буття [10].

Науки суспільного циклу послуговуються терміном „статус” виключно для опису характеристик суб’єктів, залучених у досліджуваному явищі. З позиції соціології досліджуваний термін розглядається як „стан особистості у системі суспільних відносин”. Соціологи підкреслюють, що статус „являє собою чинник, який досить часто зумовлює характер взаємооцінювання і особистісного бачення людьми один одного як на рівні внутрішньогрупової, так і на рівні міжгрупової взаємодії” буття [9].

У правовій науці термін „статус” використовується для характеристики різноманітних правових категорій. При цьому, необхідно відзначити, що правовий статус є різновидом соціального статусу, а, отже, йому притаманні всі істотні його характеристики:

а) дослідження статусу відбувається через призму особистості – його носіями можуть бути виключно суб’єкти суспільних відносин [5];

б) опис статусу у системі суспільних відносин відбувається за допомогою розкриття його сутності через взаємосприйняття суб’єктами їх прав і обов’язків [1].

У найзагальнішому вигляді розуміння правового статусу найчастіше зводиться до становища суб’єкта в юридичних зв’язках, у контексті встановлених державою правил поведінки відносно інших суб’єктів – учасників цих зв’язків.

Правовий статус являє собою самостійний елемент правової системи, як „специфічний феномен”, який разом з іншими її елементами утворює ореол функціонування правової системи.

Категорія „правового статусу”, як зазначає О. Гумін, слугує для позначення законодавчо закріпленої сукупності ознак суб’єктів права, якими визначається положення розглянутих суб’єктів відносно один одного в юридичних зв’язках та правовідносинах, які існують у певній державі [2].

Таким чином, під правовим статусом особистості розуміють:

- юридично закріплене становище особистості у певному суспільстві;
- цілісний комплекс прав та обов’язків особистості;
- сукупність прав і обов’язків, які закріплюються державою на законодавчому рівні в конституціях та інших нормативно-правових актах;
- правове становище особи, що позначає її фактичний стан у відносинах з суспільством або державою, тощо.

До дискусійних питань теорії права можна віднести недостатню чіткість у розмежуванні понять „правовий статус” і „правове становище”.

Вважаємо, що під правовим становищем необхідно розуміти зумовлений соціально-культурним підґрунтям життєдіяльності у суспільстві різновид суспільного становища, який є способом юридичного буття об’єктів, суб’єктів, або ж суспільних відносин у певному просторі та у певний момент часу, а також у закріпленому законом порядку. Головною ж відмінністю правового становища від правового статусу є те, що носіями першого можуть бути не лише суб’єкти права (саме це властиво для правового статусу), але й об’єкти права, процеси та відносини в суспільстві. Спільною ознакою є те, що обидві ці категорії характеризують правове становище особистості (або організації) в суспільстві, при цьому відображаючи комплекс її правових можливостей та правових зв’язків.

З початком часу незалежності України найпершим документом, яким було визначено запровадження спеціальних заходів, спрямованих на реалізацію релігійних потреб військовослужбовців, стала Директива Міністерства оборони України „Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України” №Д-25 від 21 квітня 2006 року [2]. Прийняттям цього документа було покладено початок системної діяльності у сфері співпраці українських релігійних та військових інституцій. А через два роки між Міністерством оборони України та уповноваженими представниками релігійними організаціями і церков було укладено „Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України” (далі – Меморандум), відповідно до якого головною метою запровадження інституту військового капеланства та започаткування системи душпастирської опіки в лавах Збройних сил України полягає в забезпеченні конституційного права кожної людини на свободу совісті та свободу віросповідання, об’єднання зусиль Війська і Церкви у цілеспрямованому формуванні та підтримці здорового психологічного клімату у колективах військовослужбовців та їхніх родинах, посиленні військово-патріотичного виховання, формуванні засад моральності та духовності, багатства внутрішнього світу захисника Вітчизни та створенні позитивної мотивації української молоді до військової служби.

При Міністерстві оборони України у 2009 р. було створено на той час єдиний в державі репрезентативний міжконфесійний консультативно-дорадчий орган – Раду у справах душпастирської опіки [6], що діє на громадських засадах та користується вагомим авторитетом у розв’язанні питань виконання вимог вітчизняного законодавства щодо свободи совісті та віросповідання у Збройних Силах України. До складу Ради входять представники таких провідних релігійних інституцій, як Українська православна церква, Українська право-

славна церква Київського Патріархату, Українська греко-католицька церква, єпископат Римокатолицької церкви в Україні, Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів, Українська автокефальна православна церква та Духовне управління мусульман України.

Важливим практичним результатом діяльності Ради є сформований загальний реєстр (список) священнослужителів, які сьогодні провадять душпастирське служіння серед військовослужбовців, а також представлений проект Концепції душпастирської опіки у Збройних Силах України (далі – Концепція), покликаної вдосконалити існуючий організаційно-правовий механізм задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України, розробити науково-методологічні та методичні засади цієї діяльності. Зокрема у цьому документі під душпастирською опікою військовослужбовців розуміється різновид пастирського служіння конфесії, мета якого полягає в духовній опіці та задоволенні релігійних потреб працівників Збройних Сил України та військовослужбовців, які, з огляду на специфіку військової служби зазнають обмеження у віросповіданні та мають потребу духовної опіки. Концепція була затверджена Наказом Міністра оборони України № 220 від 22.04.2011 р. (далі – Наказ) [8], проте створення самого інституту військового капеланства передбачалося тільки у майбутньому.

Відповідно до Наказу „військовий капелан (душпастир, священнослужитель) є особою, яка уповноважена своєю конфесією виконувати душпастирську опіку військовослужбовців цієї конфесії, й тих, хто прийде до нього добровільно. У Наказі визначено також перелік прав та обов'язків військового капелана. Зокрема, військовий капелан має право: у відповідному місці та у визначений час відправляти богослужіння й інші релігійні обряди та служби; перебувати на території військового підрозділу (частини) чи в іншому місці для здійснення душпастирської опіки у встановленому порядку; користуватися приміщенням та майном, призначеними для потреб душпастирської опіки; займатися організацією святкування релігійних свят у військовому підрозділі (частині); брати участь у облаштуванні спеціальних місць для проведення релігійних обрядів; звертатися до вищого командування зі скаргами з приводу порушення конституційного права військовослужбовців на свободу совісті та віросповідання; давати рекомендації та поради командирам у релігійних питаннях тощо.

У процесі своєї діяльності військовий капелан повинен дотримуватися положень Конституції України та законів України, приписів церковного права та етичних норм військового капелана; не примушувати нікого з військовослужбовців до участі в релігійних церемоніях (обрядках); толерантно ставитися до представників інших релігійних конфесій та до вибору тих військовослужбовців, які не сповідують жодної релігії; утримуватися від дій чи заяв, що можуть спровокувати ворожнечу,

неприятність, релігійну нетерпимість серед військовослужбовців; додержуватися військового розпорядку, узгоджувати час для проведення заходів душпастирської опіки; відповідно до чинного законодавства України додержуватися норм режиму збереження державної таємниці; дотримуватися правопорядку та законодавства України у процесі проведення душпастирської опіки; додержуватися встановлених правил щодо спільного використання місць для служіння та культового майна.

За свої дії військові капелани підзвітні перед Уповноваженим за душпастирську опіку військовослужбовців і водночас перебувають в ієрархічній підлеглийості регіональному керівництву своєї конфесії. Їхня діяльність координується з командуванням військових підрозділів (частин), з якими узгоджуються, зокрема, душпастирські заходи – з розпорядком дня та планом бойової підготовки підрозділу; організація проведення релігійних заходів; облаштування місць для культових богослужінь та служіння; поширення релігійної літератури та іншої друкованої продукції серед військовослужбовців.

Наступні кроки у створенні інституту капеланства в нашій державі пов'язані з початком проведення АТО на Сході України та широкомасштабної інформаційної війни в яку втягнуто населення України. У цих умовах стало зрозуміло, що важливим елементом підтримання боєздатності військ і передумовою успішного виконання бойових завдань є формування та підтримання належного морально-психологічного стану та високого морального духу військових формувань України.

У зв'язку з цим Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням від 02.07.2014 № 677-р ініціював розроблення положень про капеланську службу у Національній гвардії, Збройних Силах та Державній прикордонній службі.

Завершальним етапом у створенні інституту капеланства в Україні стало підписання Міністром оборони України Наказу від 27.01.2015 № 40 „Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України” (далі – Положення). На законодавчому рівні було визначено сутність поняття „капелан” та його правовий статус, структуру капеланської служби. Визнання вищезгаданого Кодексу військового священика є обов'язковою умовою, якій повинна відповідати особа, яка виявляє бажання стати капеланом. Юридично це оформлюється одночасним підписанням Кодексу та трудового договору при влаштуванні на посаду капелана.

Важливо акцентувати увагу на таких частинах Положення:

6. Капелан не є комбатантом, тобто не має права бійця. Згідно п. 4.12. військовому капелану заборонено мати зброю та брати участь у бойових діях. Порушення цього пункту є одночасно порушенням норм міжнародного гуманітарного приватного права і відповідно п. 5.5. веде до усунення від обов'язків.

Варто зауважити, що у міжнародному гуманітарному праві існують одиничні випадки, коли капеланові дозволяється мати та застосовувати зброю. Як слушно вважають Т. Калениченко та Р. Коханчук, саме „військове командування повинно дбати про те, щоб капелан був під озброєною охороною” [3, с. 12]. У країнах, де функціонує інститут капеланства, це завдання, зазвичай, покладається на помічника капелана. Досить часто у світовій практиці капелани є офіцерами, проте тільки у таких країнах, як Чехія та Великобританія, капелани в якості штатної зброї мають пістолети [3].

2) Відповідно до п.4.2. основним напрямком роботи є задоволення релігійних потреб військовослужбовців, релігійно-освітня робота. Інакше кажучи, релігійним організаціям забороняється використовувати військових капеланів для власних цілей, зокрема переманювати послідовників інших релігій (конфесій) у свою віру.

3) У багатьох пунктах йде мова про повагу до представників різних конфесій, а також про їх рівність. Вирішенню міжконфесійних спорів присвячено цілий розділ. Це дає змогу зробити висновок, що Україна залишається світською державою, не визнаючи жодну релігію(конфесію) державною і створює капеланську службу лише для задоволення особистих духовних потреб військовослужбовців. Цей момент є досить важливим, адже неправильне розуміння цілей і завдань служби військового духовенства призводить до вироблення в населення негативного ставлення до капеланів.

На сьогоднішній день в українському парламенті вже зареєстровано декілька законопроектів про військове капеланство, проте, як наголосив секретар Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України отець Любомир Яворський, „державі потрібен єдиний документ, який би передбачав цілісну програму капеланського служіння; під час розробки нового документа обов'язково має бути врахований досвід капеланського служіння в інших країнах світу” [4].

Наразі не існує однозначної думки про те, якою має бути модель військового капелана. Так, представники деяких релігійних конфесій вважають, він повинен бути військовим (солдатом, прапорщиком чи офіцером), у той же час військові висловлюють думку про те, що це має бути тільки цивільна особа. Можливий, також, проміжний варіант – коли капелан має не офіцерське звання, а „капеланське” (не полковник, а „капелан 1-го рангу”, підполковник – „капелан 2-го рангу”, майор – „капелан 3-го рангу”), або ж, військові звання їм присвоюються при мобілізації, коли вони є резервістами. У Швейцарії, наприклад, усі військові капелани (від батальйонного до головного армійського капелана) мають тільки одне звання – „капітан”. У цьому питанні більшість країн зрештою обирає змішаний підхід. На службі в армії зазвичай перебувають капелани-військовослужбовці, які забезпечують основну потребу в духовній опіці особового складу, та цивільні капелани – в якості

допоміжних, які укладають трудовий договір на певних умовах та на визначений термін.

З цього приводу секретар Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України отець Любомир Яворський зауважує, що, з одного боку, закон не повинен забороняти священнослужителю бути військовослужбовцем, проте загалом військовий капелан має тлумачитись як цивільна особа, але його статус має бути прирівняний до статусу військовослужбовця [4]. Капелан має підпорядковуватися своєму єпископові, а при розв'язанні питань військової дисципліни – командирі військової частини (підрозділу).

Ухвалення відповідного закону про військове капеланство є дуже актуальним сьогодні, адже з 2017 року військове капеланство функціонує в Україні на офіційному рівні, започатковано посади військового капелана у лавах Національної Гвардії та Збройних Сил України.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. На підставі вищевикладеного, робимо висновок про те, що правовий статус військового капелана безпосередньо визначається характером покладених на нього функціональних обов'язків.

Зміст його правового статусу має вдосконалюватися не тільки через законодавче закріплення загальноновизнаних, природних прав і свобод як невід'ємної частини правового статусу капелана, а й шляхом розроблення дієвого механізму забезпечення їхньої реалізації.

Відтак, правовий статус військового капелана включає комплекс прав, свобод, обов'язків, гарантій, обмежень, відповідальності військового капелана, встановлених законодавством, приписами канонічного права та гарантованих державою. Особливість його правового статусу зумовлюється специфікою та змістом повноважень військового капелана, а саме здійсненням душпастирської опіки військовослужбовців та релігійною діяльністю з повноваженнями дорадчого характеру. Інакше кажучи, особливості правового статусу військового капелана полягає в організаційно-дорадчому характері його повноважень. Його правовий статус ґрунтується на кваліфікаційному та професійному рівні капелана, а саме на належному обсязі знань та практичному досвіді, а також здатності успішно реалізовувати службові обов'язки, від чого залежить якість здійснення самої душпастирської опіки військовослужбовців.

Отже, прийняття закону України „Про військове капеланство”, в якому буде чітко визначено правовий статус капелана, надасть можливість сформулювати підстави набуття та обмеження прав, свобод і обов'язків військового капелана у процесі виконання службових повноважень.

Література

1. Бондаренко Н.О. Конституційно-правовий статус особи: теоретико-практичні засади / Н.О. Бондаренко // Форум права. – 2016. – № 4. – С. 35-40.

2. Гумін О.М. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура / О.М. Гумін, Є.В. Пряхін // Наше право. – 2014. – № 5. – С. 32-37.

3. Калениченко Т. Бути поруч. Основи військового капеланства для військових і волонтерів / Т. Калениченко, Р. Коханчук. – К. : Київське Богоявленське Ставропігійне Братство, 2016. – 43 с.

4. Капеланство в Україні. Як держава й церква забезпечують право на свободу совісті наших військовослужбовців (URL: <http://catholicnews.org.ua/kapelanstvo-v-ukrayini-yak-derzhava-y-cerkva-zabezpechuyut-pravo-na-svobodu-sovisti-nashih>).

5. Надьон В.В. Особливості прав та обов'язків, які виникають з правового статусу особи / В.В. Надьон // Вісник господарського судочинства. – 2015. – № 4. – С. 84-89.

6. Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України :

затверджене наказом Міністра оборони України № 115 від 17.03.2009 р.

7. Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України : затверджено Директивою Міністерства оборони України № Д-25 від 21.04.2006 р. (URL: <http://www.Irs.In.Ua>).

8. Про затвердження Концепції душпастирської опіки у Збройних Силах України : наказ Міністра оборони України № 220 від 22.04.2011 р. (URL: <http://www.Irs.In.Ua>).

9. Словник термінів та понять загальної соціології / Департамент гуманіт. Політики М-ва оборони України, Н.-д. центр гуманіт. Пробл. Збройних Сил України ; авт.-уклад.: Слюсаренко П. М. та ін. – К. : „Золоті Ворота”, 2010. – 99 с.

10. Тлумачний словник української мови. 20 000 слів і словосполучень / Уклад. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник. – Оновл. Вид. – Х. : Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2013. – 606 с.

Дралюк Іван Миколайович,

кандидат юридичних наук,

Національна академія Служби безпеки України,

м. Київ

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ФБР США З ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ СПЕЦСЛУЖБИ

У вказаній статті сформульовано підходи до використання досвіду ФБР США з організаційно-правового забезпечення протидії організованій злочинності під час вдосконалення діяльності вітчизняної спецслужби, у тому числі й при формулюванні завдань та напрямів її діяльності.

Ключові слова: досвід ФБР США, спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України, реформування СБУ, організована злочинність, завдання та напрями діяльності СБУ.

В указанной статье сформулированы подходы к использованию опыта ФБР США по организационно-правовому обеспечению противодействия организованной преступности при усовершенствовании деятельности отечественной спецслужбы, в том числе при формулировании задач и направлений ее деятельности.

Ключевые слова: опыт ФБР США, специальные подразделения по борьбе с коррупцией и организованной преступностью СБ Украины, реформирование СБУ, организованная преступность, задачи и направления деятельности СБУ.

Постановка проблеми. Фахівцями у галузі права, міжнародними експертами та багатьма практиками останнім часом ведеться дискусія навколо питання скасування або залишення вітчизняній спецслужбі функцій у сферах протидії корупції та організованій злочинності. З одного боку аргументовано доводиться теза про те, що необхідно позбавити спецслужбу правоохоронних функцій, а з іншого – пропонується звернути увагу на позитивний досвід спецслужб країн-членів Євросоюзу та НАТО, які ефективно ведуть боротьбу з організованою злочинністю поряд із відповідними поліцейськими підрозділами.

Зважаючи на те, що під час реформування вітчизняної спецслужби необхідно враховувати організаційно-правові підходи, які були апробовані на практиці в інших країнах світу, вбачається

за доцільне розглянути досвід низки країн, в спецслужбах яких ефективно функціонують підрозділи з протидії організованій злочинності та більш детально зупинитись на діяльності Федерального бюро розслідувань (FBI), якому вдалось забезпечити формування розгалуженої системи протидії внутрішнім загрозам національній безпеці, у тому числі такій загрозі як організована злочинність. Досвід організації роботи вказаної спецслужби, а також перелік виконуваних функцій, дозволить сформулювати певні підходи до реформування Служби безпеки України, у тому числі визначити певні вимоги до функціонального навантаження спецпідрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували питання вико-

ристання міжнародного досвіду у сфері інституційного та організаційного вдосконалення діяльності спецслужб та правоохоронних органів варто назвати: О.Бандурку, М. Грищенко, Д.Заброду, Т.Момотенко, М. Мельника, М.Камлика, Є.Невмержицького, Б. Розвадовського, Є.Скулиша, О.Сердюка, М.Стрельбицького та багатьох ін.

Аналіз наукової літератури та досліджень фахівців у галузі юриспруденції, а також праць присвяченим питанням використання міжнародного досвіду у сфері інституційного та організаційного вдосконалення діяльності спецслужб та правоохоронних органів, вказує, що на сьогодні, глибокому дослідженню досвіду діяльності ФБР США з організаційно-правового забезпечення протидії організованій злочинності, у тому числі в контексті його використання під час визначення шляхів реформування вітчизняної спецслужби, належної уваги приділено не було.

Враховуючи вказані проблемні питання, основною *метою* цієї *статті* є вироблення підходів до використання досвіду ФБР США з організаційно-правового забезпечення протидії організованій злочинності під час вдосконалення діяльності вітчизняної спецслужби, у тому числі й при формулюванні завдань та напрямів її діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз діяльності європейських спецслужб та спецслужб країн-членів НАТО вказує на той факт, що вони мають у своєму арсеналі функції з протидії організованій злочинності.

Для прикладу, слід зазначити, що за напрямом боротьби з організованою злочинністю працюють наступні спецслужби:

- **Служба внутрішньої безпеки Естонії (КАРО– КАПО).** Згідно з визначеною законодавством компетенції КАПО здійснює заходи із протидії організованій злочинності, зокрема діяльності організованих злочинних угруповань, яка: впливає на органи державної влади та збройні сили Естонії; пов'язана із контрабандною діяльністю, що загрожує національній безпеці Естонії; пов'язана з незаконним обігом зброї, тероризмом та підготовкою до вчинення вибухів;

- **Румунська служба інформації (SRI– PCI).** У складі PCI функціонує підрозділ (управління), на який покладено функції зі здобування інформації про організовану злочинну діяльність, попередження та викриття транснаціональної організованої злочинності та пов'язаної з нею нелегальної міграції, незаконного обігу наркотичних речовин, кіберзлочинності, ухилення від сплати податків у великих розмірах, а також контрабанди;

- **Агентство внутрішньої безпеки Польщі (ABW – АВВ).** До безпосередніх завдань АВВ не віднесено протидію організованій злочинності. Водночас, вказану спецслужбу наділено правом здійснювати оперативно-розшукові заходи і слідчі дії стосовно злочинних груп або організацій, які мають на меті вчинення злочинів проти державної

безпеки Польщі. В іншому випадку, викриття діяльності злочинних угруповань відноситься до компетенції поліції Республіки Польща;

- **Словацька інформаційна служба (SIS – SIC).** Спецслужба здійснює збір та систематизацію інформації щодо безпекового ризику у сфері боротьби з організованою транснаціональною злочинністю (практична діяльність із протидії організованій злочинності відноситься до компетенції Поліцейського збору Словацької Республіки);

- **Інформаційна служба безпеки (BIS – ІСБ) Чеської Республіки.** Здійснює збір та аналіз інформації, відповідне інформаційне забезпечення органів державної влади з питань, пов'язаних із протидією організованій злочинності;

- **Агенція розвідки та безпеки (SOVA – АРБ) Республіки Словенія.** Здійснює боротьбу з різноманітними проявами організованої злочинності, а саме: нелегальною міграцією, відмиванням злочинних коштів, незаконним обігом наркотичних речовин;

- **Головне управління внутрішньої безпеки (DGSI – ДЖСІ) Франції.** Є головним контролювальним органом держави. Водночас, здійснює боротьбу з організованою злочинністю в рамках захисту економічного потенціалу держави;

- **Державне агентство національної безпеки (ДАНС – ДНАБ) Республіки Болгарія.** Відповідно до визначеної законодавством компетенції в окремих випадках здійснює протидію організованій злочинності, що становить серйозну загрозу національній безпеці;

- **Національна розвідувальна служба (EYP – НРС) Грецької Республіки.** Спецслужба наділена повноваженнями у сфері боротьби з організованими формами нелегальної міграції, торгівлі людьми, відмивання злочинних коштів, контрабанди зброї та наркотичних засобів;

- **Поліція безпеки (DP – ПБ) Латвійської Республіки.** Вказана служба уповноважена здійснювати протидію організованій злочинності, яка може загрозувати національній безпеці, та провадити відповідне досудове розслідування злочинів;

- **Агентство безпеки та розвідки (SOA – АБР) Хорватії.** Спецслужба уповноважена вживати заходів із запобігання організованій злочинності, яка посягає на конституційний лад, безпеку державних органів та громадян, а також загрожує національним інтересам;

- **Федеральне відомство захисту Конституції та боротьби з тероризмом (BVT – БФТ) Республіки Австрія.** До компетенції відомства входить боротьба з організованою злочинністю, що пов'язана із терористичною діяльністю;

- **Федеральне відомство захисту Конституції (BfV – БФФ) ФРН.** До компетенції відомства відноситься протидія організованій злочинності лише у випадку, якщо вона пов'язана із екстремістською, терористичною чи іншою діяльністю, що загрожує національній безпеці Німеччини;

- **Служба національної поліції та безпеки Ірландії (Garda Síochána – СНПБ).** Є поліцейською установою Ірландії з функціями контррозвідки. До безпосередньої компетенції відомства входить боротьба з організованою злочинністю;

- У **США** головним підрозділом Міністерства юстиції, на яке безпосередньо покладена серед іншого також й функція протидії організованій злочинності є **Федеральне бюро розслідувань (ФБІ-ФБР).**

В основу побудови спецслужб країн – членів ЄС і НАТО здебільшого покладені історичні традиції та набутий власний досвід. Єдиних підходів до організації спеціальних служб у вказаних країнах, незалежно від їх членства в ЄС чи НАТО, наразі не існує. Певні узагальнення щодо організації та діяльності служб внутрішньої безпеки визначено лише на рівні рекомендацій для країн – членів Ради Європи.

Сьогодні, для України вкрай актуальною внутрішньою загрозою національній безпеці становить поширення організованої злочинності, яка негативно впливає на здатність інститутів держави ефективно виконувати покладені на них функції та завдання, вносить дезорганізацію в суспільстві, що нівелює його спроможність до розвитку та створює підґрунтя до поширення гібридної війни зі Сходу країни та інші її території. У цьому контексті варто згадати Стратегію з подолання транснаціональної організованої злочинності США, прийняту у липні 2011 року, яка визначає одним зі своїх завдань зменшення рівня організованої злочинності від рівня загроз національній безпеці до керованої проблеми у сфері громадської безпеки [1, 2].

У зв'язку з чим, пропонується більш детально зупинитись на досвіді ФБР США з організаційно-правового забезпечення протидії організованій злочинності.

Як зазначається на офіційному сайті ФБР США діяльність ФБР у сфері протидії організованій злочинності присвячена, насамперед, ліквідації транснаціональних організованих злочинних угруповань, які представляють величезну загрозу для національної та економічної безпеки США.

Фахівці з ФБР прийшли до висновку, що навіть якщо головні члени злочинної організації знешкодовані, то сила і її фінансова міць часто дозволяють їй продовжувати існувати, тому діяльність ФБР націлена на повну ліквідацію угруповань, відповідальних за різні види злочинної діяльності.

ФБР спирається на досвід, підготовку, вміння і навички своїх співробітників; партнерські відносини між розвідувальними та правоохоронними органами; і свою світову присутність, використовуючи постійні і скоординовані розслідування, кримінальні та цивільні положення Закону про організації, що діють під впливом рекету й корупції, спрямований на боротьбу з організованою злочинністю (RICO).

Зі збільшенням кількості технологій, доступ-

них у всьому світі, транснаціональні організовані злочинні угруповання найчастіше вдаються до вчинення кіберзлочинів. Новітні технології також дозволяють транснаціональним організованим злочинним угрупованням брати участь в традиційній злочинній діяльності, такій як незаконна гра в азартні ігри, але з ще більшим охопленням аудиторії завдяки використанню Інтернету і офшорних серверів, тим самим розширюючи свій глобальний вплив.

Транснаціональні організовані злочинні угруповання створюють істотну і зростаючу загрозу для національної і міжнародної безпеки з серйозними наслідками для громадської безпеки, охорони здоров'я, демократичних об'єднань і економічної стабільності в усьому світі. Ці загрози також включають проникнення криміналу на глобальні енергетичні та стратегічні ринки, які життєво важливі для інтересів національної безпеки, а також матеріально-технічна та інша підтримка терористів і іноземних розвідувальних служб.

Для боротьби з постійною загрозою, яку представляють транснаціональні організовані злочинні угруповання, ФБР має програму боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, спрямовану на ліквідацію злочинних організацій, які представляють найбільшу загрозу для США. Знищення великих міжнародних і національних організованих злочинних організацій відносяться до компетенції ФБР. Мета ФБР – знищити цілі організації, а не просто заарештувати окремих людей.

Бюро використовує зазначений закон (RICO) для розширення кримінальної відповідальності серед численних членів злочинної організації. На відміну від типових розслідувань, які націлені на один злочин, цей багаточільовий підхід дозволяє ФБР ліквідувати все угруповання.

ФБР також використовує багатогранні підходи проти транснаціонального організованого злочинного угруповання в спробі стратегічно позбавити їх доступу до незаконних доходів, відключити системи, які вони використовують для досягнення цілей, і захопити членів злочинних організацій, які часто проживають в країнах, що не підтримують екстрадиційні процедури.

Зазвичай ФБР тисне на політичні та правоохоронні інститути всередині країни і за кордоном з метою мінімізації впливу організованих злочинних груп. Бюро направляє експертів з даної тематики в міжнародні відділення для розробки стратегій з вирішення питань що стосуються транснаціональних організованих злочинних угруповань, що впливають на даний регіон, а також для визначення цілей, що становлять взаємний інтерес.

29 травня 2009 року генеральний прокурор Ерік Холдер оголосив про створення Міжнародного розвідувального оперативного центру, який займається організованою злочинністю і може мобілізувати ресурси і інформацію дев'яти американських правоохоронних органів, а також федеральних прокурорів, для колективної боротьби з

загрозами, що виходять від транснаціональних злочинних організацій.

Учасники, які входять в центр: Федеральне бюро розслідувань (FBI); Імміграційна та митна поліція США (ICE); Агентство по боротьбі з наркотиками (DEA); Служба внутрішніх доходів США (IRS); Бюро алкоголю, тютюну, вогнепальної зброї і вибухових речовин (ATF); Розвідувальна служба США (USSS); Служба поштової інспекції США (USPIS); Державний департамент США, Служба дипломатичної безпеки (DS); Управління Генерального інспектора в міністерстві праці США (DOL-OIG); Міністерство юстиції США (DOJ), Бюро карного розшуку [3].

Зазначена організаційно-правова побудова ФБР США може стати в нагоді вітчизняним фахівцям, які опікуються питаннями реформування Служби безпеки України, зокрема тих її складових, які пов'язані із забезпеченням виконання завдання боротьби з організованою злочинністю.

Пунктом 3.9. Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14.03.2016 № 92/2016, передбачено, що реформування Служби безпеки України спрямовуватиметься на посилення її спроможностей протидіяти сучасним зовнішнім і внутрішнім загрозам національній безпеці та здійснюватиметься у напрямі оновлення доктринальних і концептуальних підходів до організації діяльності Служби безпеки України, функціональної оптимізації її організаційної структури та вдосконалення матеріально-технічного забезпечення. Досягнення очікуваного результату передбачається, зокрема, шляхом:

- створення ефективної системи протидії новим загрозам національній безпеці України у сфері державної безпеки та вдосконалення механізмів своєчасного виявлення і реагування на них у рамках подальшого розвитку сектору безпеки і оборони держави;

- зміни правових, організаційних та інших засад функціонування Служби безпеки України з урахуванням сучасного досвіду діяльності спецслужб держав – членів ЄС та НАТО;

- кардинального оновлення змісту й організації інформаційно-аналітичної роботи у діяльності Служби безпеки України, упровадження новітніх інформаційних технологій у процес оброблення здобутої інформації, максимального зменшення даних правоохоронного характеру в інформаційних масивах національної спецслужби [4].

Законом України «Про національну безпеку України» внесено зміни до Закону України «Про Службу безпеки України», відповідно до яких СБ України позиціонується як державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України. При цьому, частиною 5 статті 3 вказаного Закону встановлено, що загрози національній безпеці України визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах

з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України [5].

Отже, на Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру, що визначаються у Стратегії національної безпеки України та інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються РНБО України і затверджуються указами Президента України.

Зазначене вище, дозволяє зробити висновок, що існуюча на сьогодні функціональність спецпідрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю за своїм змістом узгоджується із завданнями, які покладені на вітчизняну спецслужбу та кореспондується із завданнями, що виконують більшість спецслужб країн членів ЄС та НАТО.

Вказаний висновок також підтверджується тим, що у пункті 3.9. Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, схваленої РНБО України та затвердженої Указом Президента України від 14 березня 2016 року №92/2016 зазначено, що після трансформації Служба безпеки України зосереджуватиметься на вирішенні завдань, зокрема щодо протидії злочинам, що створюють загрози державній безпеці України, викриття і протидії транснаціональним та міжрегіональним організованим злочинним угрупованням, боротьби з проявами організованої злочинності у різних сферах [4].

Положеннями Воєнної доктрини України, схваленої РНБО України та затвердженої Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015, передбачено, що у розв'язанні завдань із забезпечення воєнної безпеки України, підготовки її до збройного захисту Служба безпеки України реалізує функції боротьби з тероризмом, контрольно-розвідки, протидії розвідувально-підривній діяльності іноземних спеціальних служб, протидії корупції та організованій злочинності [6]. Останнє, напряму детермінує і закріплює чинні функціональні завдання для спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України у сфері боротьби з організованою злочинністю та у сфері протидії корупції.

Висновки. Отже, проведений аналіз більшості функціональних завдань, що визначені на законодавчому рівні для вітчизняної спецслужби – Служби безпеки України, а також зміст її повноважень, вказує на те, що вони переважно співвідносяться з аналогічними завданням, що стоять перед ФБР США, що були вище ґрунтовно розглянуті та проаналізовані. Останнє, не спростовує, а лише підтверджує тезу про те, що позитивний досвід організаційно-правового забезпечення діяльності ФБР США у сфері протидії організованій злочинності може бути використаний для визначення,

конкретизації та деталізації українською спецслужбою, у ході її реформування, власних поточних та перспективних повноважень, їх обсягу та змісту у вказаній сфері.

Крім того, вбачається, що після завершення реформування вітчизняної спецслужби, вирішення низки соціально-політичних проблем, пов'язаних, насамперед, із військовим конфліктом на Сході країни, анексією низки територій держави та іншими факторами, спецпідрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України повинні, використовуючи притаманний спецслужбам розвинутих країн світу інструментарій, шляхом налагодження дієвої міжвідомчої та міждержавної інституційної взаємодії, сконцентрувати свої зусилля на усунення передумов, що можуть обумовити поширення організованої злочинності в державі, яка загрожує її національній безпеці.

Література:

1. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 // Урядовий кур'єр

від 29.05.2015 №95;

2. Strategy to combat transnational organized crime. July 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://obamawhitehouse.archives.gov>.

3. Federal bureau of investigation. Transnational Organized Crime [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fbi.gov/investigate/organized-crime>.

4. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 // Урядовий кур'єр від 18.03.2016 №52;

5. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року №2469-VIII // Урядовий кур'єр від 18.07.2018 №132;

6. Про рішення РНБО України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України», затверджене Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 // Урядовий кур'єр від 26.09.2015 №178.

Ivantsov V.A.

PhD in Juridical sciences, Associate Professor

Doctoral student of Kharkiv National University of Internal Affairs

PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE LAW AS THE BASIS OF THE FORMATION OF THE FOUNDATIONS OF PREVENTING AND COMBATING CORRUPTION IN UKRAINE

SUMMARY: The author justifies the position that the principles of administrative law are the basis for the formation of the foundations (principles) of preventing and combating corruption. The principles of administrative law in this case reflect the value orientations and the basics of the organization and activities of subjects of public administration, aimed at meeting the needs of the realization and protection of the rights and freedoms of citizens by preventing and suppressing corruption and corruption related offenses. As a result, the article identifies a specific list and discloses the content of the principles of preventing and combating corruption in Ukraine. Among the principles of preventing and combating corruption in Ukraine are the following: the rule of law; legality; integrated implementation of legal, political, socio-economic, informational and other activities; prioritization of precautions; inevitability of responsibility for the commission of corruption and corruption-related offenses; openness and transparency of public administration activities; public participation in activities to prevent and counter corruption, state protection of persons assisting in the implementation of such activities; ensuring the restoration of violated rights and legitimate interests, compensation for damages, harm caused by a corruption offense.

Keywords: principles of administrative law, corruption, rule of law, legality, anti-corruption.

Formulation of the problem. The obligation regarding the need to reform anti-corruption legislation was the result of Ukraine's accession to the UN Convention against Corruption [1] and the Criminal Convention against Corruption [2]. Accordingly, back in 2002, the President of Ukraine was instructed to develop a draft law on principles for preventing and combating corruption. October 14 2014 can be characterized as a new stage of reforming the anti-corruption legislation of Ukraine, because on this day the Verkhovna Rada of Ukraine adopted a new so-called "anti-corruption package of laws", namely: Laws of Ukraine "On the Basics of State Anti-Corruption Policy in Ukraine (Anti-corruption strategy) for 2014-2017" [3], "On the prevention of corruption" [4] and

"On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine" [5].

It is interesting that, unlike the law "On the principles of preventing and combating corruption", the current Law of Ukraine "On the prevention of corruption" does not define a list of principles of preventing and combating corruption. Such an approach of legislative regulation looks, to put it mildly, strange, given the modern legal technique of forming legislative acts. At the same time, we believe that any state-imperious activity is based on certain principles (foundations), regardless of whether they have a direct textual consolidation or not.

Based on the content of the object of administrative and legal regulation [6, p. 27; 7, p. 70], we can state that the state system for preventing and combat-

ing corruption is the object of administrative and legal regulation. Therefore, the definition of the foundations (principles) of preventing and combating corruption makes it necessary to refer to the list and principles of administrative law.

The state of the study. Despite the fact that the research works of leading scientists was devoted to the study of the characteristics of prevention and means of countering various types of corruption activities, the question of the principles (foundations) of preventing corruption and combating it almost did not find its proper coverage.

In turn, the principles of administrative law to one degree or another devoted their attention: V. B. Averyanova, A. F. Andriyko, A. M. Bandurka, Y. P. Bityak, I. P. Golosnichenko, L. E. Kisel, M. I. Kozyubra, I. B. Kollushko, V. K. Kolpakov, E. B. Kubko, R. A. Kuybida, R. S. Melnik, Y.S. Pedko, A. Y. Sinyavskaya, V.F. Opryshko and others. The works of these authors form the basis for determining the list and determining the content of the principles of preventing corruption and fighting it in Ukraine.

The purpose of the article. So, the purpose of this article is to determine the list and content of the principles of preventing and combating corruption based on the principles of administrative law.

Presentation of the main material. Based on the research of leading administrative scientists who drew attention to the study of the principles of administrative law, we must declare that their system is experiencing a fundamental transformation as it introduces a "people-centered" approach to understanding key state-legal phenomena, categories, which necessitates a revision of the content and key requirements, formed by Soviet science, the principles of administrative law, which actually determined the principles of the Soviet state management of social processes, organizations, people as subordinate subjects [8, p. 75]. One cannot but agree with this position. At the same time, the key point of the above is the fact that the principles of law and, accordingly, administrative law are not a permanent category, the latter are in constant transformation depending on the conditions of the development of society.

Now the issue of combating corruption is one of the pressing problems of Ukrainian society. According to research, it is corruption is one of the reasons that led to mass protests in Ukraine at the end of 2013 – at the beginning of 2014 [3]. According to the results of the "Global Corruption Barometer" from the Transparency International and the Gallup International Association, in 2013, 68% of Ukrainians were ready to protest against corruption, in particular, 36% agreed to go outside for this [9].

From the above it follows that the traditional principles of administrative law should be assessed through the prism of priority state and imperious activity in preventing and countering corruption. This is a key aspect of determining the list (in particular of specific principles) and the content of traditional principles of preventing and combating corruption.

As a result, the following principles can be attributed to the principles of preventing and combating corruption in Ukraine.

The principle of the rule of law means priority of human rights in society first and foremost. A person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social value; human rights and freedoms and their guarantees determine the content and focus of the activities of the state (article 3 of the Constitution of Ukraine). At the same time, this principle is manifested in such features of state and public life: the consolidation of fundamental human rights in the Basic Law and other laws of the state; domination in public and state life of laws, expressing the will of the majority or the entire population of the country, while embodying universal human values and ideals – above all, human rights. In addition to respect for human rights, this principle also provides for: legal certainty; prohibition of arbitrariness; prevention of discrimination and equality before the law; access to justice in independent and impartial courts, including judicial review of laws.

The court applies the principle of the rule of law, taking into account the jurisprudence of the European Court of Human Rights. Guaranteed appeal to the court to protect the rights and freedoms of man and citizen directly on the basis of the Constitution of Ukraine. At the same time, refusal to consider and settle the case for reasons of incompleteness, ambiguity, inconsistency or lack of legislation regulating the disputed relations is prohibited.

The principle of legality, which is an integral principle of the rule of law, implies that:

- legislative, executive and judicial authorities exercise their powers within the limits established by this Constitution and in accordance with the laws of Ukraine; public authorities and local governments, their officials are obliged to act only on the basis of, within the limits of authority and methods stipulated by the Constitution and laws of Ukraine (part 2 of article 6, part 2 of article 19 of the Constitution of Ukraine);

- the Constitution of Ukraine has the highest legal force. Laws and other legal acts are adopted on the basis of the Constitution of Ukraine and must comply with it. The norms of the Constitution of Ukraine are the norms of direct action. Laws and other legal acts defining the rights and obligations of citizens should be communicated to the public in the manner prescribed by law. Laws and other legal acts defining the rights and obligations of citizens that were not communicated to the public in the manner prescribed by law are invalid (article 8, parts 2 and 3, article 57 of the Constitution of Ukraine);

- the court decides cases in accordance with the Constitution and the laws of Ukraine, as well as international treaties, consent to be bound by the Verkhovna Rada of Ukraine, and applies other legal acts adopted by the relevant body on the basis, within the limits of authority and methods stipulated by the Constitution and laws of Ukraine; in the case of non-compliance of a legal act with the Constitution of

Ukraine, the law of Ukraine, and an international agreement, the consent to which is bound by the Verkhovna Rada of Ukraine, or another legal act, the court applies a legal act that has the highest legal force; if a law or other legal act contradicts the Constitution of Ukraine, the court applies the norms of the latter as norms of direct action; if the international agreement, the consent to which is necessarily provided by the Verkhovna Rada of Ukraine, establishes other rules, rather than those provided for by law, then the rules of the international treaty (Article 7 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine) apply;

- laws and other regulatory legal acts have no retroactive effect in time, unless they soften or cancel the responsibility of a person; no one can be responsible for acts that at the time they were committed were not recognized by the law as an offense; a more severe punishment cannot be imposed than that which was applicable at the time of the commission of the criminal offense; No one can be twice brought to legal responsibility of the same type for the same offense; a person is considered innocent of committing a crime and cannot be criminally punished until his guilt has been proven in law and established by a court conviction; ignorance of the law does not exempt from legal liability; only laws define the basis of civil liability; acts that are crimes, administrative or disciplinary offenses, and the responsibility for them is determined by law (article 58, 61, 62, 68, paragraph 22 part 1 of article 92 of the Constitution of Ukraine, article 7 of the Convention for the Protection of Human Rights and freedoms [11]; article 4 of Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [12]);

- no one can be subjected to a measure in connection with an administrative offense except on the grounds and in the manner prescribed by law; an administrative offense (misdemeanor) is recognized unlawful, guilty (intentional or careless) action or inaction, encroaching on public order, property, rights and freedoms of citizens, encroaching on the established procedure of management and for which the law provides for administrative liability (article 7 and article 9 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses [13]).

- the basis of criminal liability is the commission by a person of a socially dangerous act containing the elements of the crime provided for by the Criminal Code of Ukraine; a person is considered innocent of committing a crime and cannot be criminally punished until his guilt has been proven in law and established by a court conviction; no one can be prosecuted for the same crime more than once; the laws of Ukraine on criminal liability, adopted after the entry into force of this Code, are included in it after entry into force; the criminality of the act, as well as its punishability and other criminal and legal consequences are determined only by this Code; the application of the law on criminal liability by analogy is prohibited; Criminal laws of Ukraine should comply with the provisions contained in existing international treaties, the consent to which must be granted by the Verkhovna Rada of

Ukraine (articles 2, 3, 4 of the Criminal Code of Ukraine);

- the application of any law on legal liability by analogy is prohibited; in other cases, in the absence of a law regulating the relevant legal relations, the court may apply the law regulating such legal relations (analogy of the law), and in the absence of such a law, the court proceeds from the constitutional principles and general principles of law (analogy of law).

The principle of the integrated implementation of legal, political, socio-economic, informational and other activities is based on the provision of the UN Convention against Corruption, which states that the States that are parties to this Convention are convinced that a comprehensive and integrated approach is necessary to effectively prevent and combat corruption. That is why the Convention defines not only specific types of corruption offenses and responsibility for them, but also the bodies for preventing and combating corruption and specific measures to prevent it, in particular, the adoption of codes of conduct for public officials, regulation of public procurement and public financial management, government reporting, measures for the judiciary and prosecution services, public participation, measures to prevent money laundering, suspension of operations (freezing), arrest and confiscation, protection witnesses, experts and victims, protection of reporting persons, compensation for harm, cooperation with law enforcement agencies, between national authorities, as well as between national authorities and the private sector, extradition and mutual legal assistance, joint investigations, special investigative techniques, asset recovery measures, financial intelligence units, bilateral and multilateral treaties and agreements, training and technical assistance, the collection and analysis of information about corruption and the exchange of such information and etc.

The principle of prioritization of precautionary measures provides that the law itself primarily determines precautionary measures (the current key anti-corruption law is even called «On the Prevention of Corruption»), and specially authorized subjects in the sphere of combating corruption should focus their efforts primarily on precautionary measures, and not on the activities of punishment (recovery).

The principle of inevitability of responsibility for committing corruption and corruption-related offenses means that every person who commits such an offense is subject to punishment and / or other legal measures of influence; exemption from liability, punishment (recovery) or serving of a sentence, as well as replacement of punishment (recovery) with a milder one is allowed only in cases provided by law.

According to the *principle of openness and transparency* of the activities of public administration (state authorities and local governments), it is based on the following principles:

- ensuring the smooth movement of information about phenomena and processes in the state-legal and municipal spheres, as well as informing the public

about the adoption of measures to prevent and combat corruption;

- persons involved in the prevention and counteraction of corruption cannot be restricted in the right to receive information on preventing and counteracting corruption from state authorities and local self-government bodies;

- a person held accountable for a corruption offense or an offense related to corruption cannot be restricted in the right to receive oral or written information on the results of the consideration of his case in a law enforcement body and court, and anyone who is not a party to the case of the relevant offenses has the right to free access to a court decision in the manner prescribed by law; this right may be restricted in accordance with the law in the interests of non-disclosure of confidential information about a person, state or other secret protected by law;

- the consideration of cases of corruption offenses and offenses related to corruption in courts is open, except in cases established by procedural law. Participants in the trial and other persons present at the open court session may use portable audio equipment. Photographing and filming, videotaping, and also broadcasting of the court session on radio and television are allowed in the courtroom in the manner prescribed by the procedural law (article 11 of the Law on the Judicial System and Status of Judges) [14]; a court decision taken in open court is proclaimed publicly; if the trial was held in a closed court session, the operative part of the decision is publicly proclaimed.

Violation of the *principle of transparency* may be a form of violation of the right to a fair court, as provided for in Art. 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. According to part 1 of this provision, «everyone has the right to a fair and public hearing of the case by an independent and impartial court, established on the basis of a law that will establish the validity of any criminal charge against him. The court decision is announced publicly, but the press and the public may not be allowed to meet during the entire trial or part thereof for reasons of morality, public order or national security in a democratic society, if the interests of minors demand or in order to protect the private life of the parties, or to the extent that is recognized by the court as strictly necessary when, under special circumstances, the publicity of consideration may harm the interests of justice. [11].

The principle of public participation in activities to prevent and combat corruption and the principle of state protection of persons assisting in the implementation of such activities (accusers) is, in fact, two different principles. At the same time, «the public» means one or more individuals or legal entities, their associations, organizations or groups that act in accordance with national legislation or practice (article 2 of the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice on environmental issues [15]).

The first principle is to inform the public concerned about the main features of the important pro-

posed solutions to prevent and combat corruption at the initial stages of the decision-making process, while respecting the requirements for adequacy, timeliness and potential effectiveness of this information, and ensuring the participation of members of the public in the preparation and adoption of relevant decisions, taking other appropriate measures. Specific rights of associations of citizens, their members and authorized representatives, as well as individual citizens in the activities to prevent, detect and counter corruption offenses are provided for in Art. 13 of the UN Convention against Corruption and Art. 14, 21, 53 of the Title Law.

In particular, public associations, their members or authorized representatives, as well as individual citizens in the activities to prevent corruption have the right to:

- 1) to report on the revealed facts of corruption or offenses related to corruption, a real or potential conflict of interests to specially authorized subjects in the sphere of fighting corruption, the National Agency, leadership or other representatives of the body, enterprise, institution or organization in which these offenses were committed or employees who have a conflict of interest, as well as the public;

- 2) request and receive from state bodies, bodies of the Autonomous Republic of Crimea, local authorities in the manner prescribed by the Law of Ukraine “On Access to Public Information”, information on activities to prevent corruption;

- 3) carry out, order the conduct of public anti-corruption expertise of normative legal acts and draft normative legal acts, submit proposals to the relevant authorities based on the results of the examination, receive information from the relevant authorities on the accounting of submitted proposals;

- 4) to participate in parliamentary hearings and other activities to prevent corruption;

- 5) make proposals to the subjects of the right of legislative initiative to improve the legislative regulation of relations arising in the field of preventing corruption;

- 6) conduct, order research, including scientific, sociological, etc., to prevent corruption;

- 7) carry out public awareness activities on the prevention of corruption;

- 8) to exercise public control over the implementation of laws in the field of preventing corruption, while using such forms of control that do not contradict legislation;

- 9) implement other measures not prohibited by law to prevent corruption.

Cooperation with accusers of corruption» (by individuals, if they are reasonably convinced that the information is reliable, they report a violation of the requirements of the Law of Ukraine “On the Prevention of Corruption” by another person) is an extremely effective means of identifying corruption offenses. According to the current legislation, a number of guarantees of state protection of accusers are provided, namely:

1) guarantees of protection for anonymity and non-disclosure of information about accusers:

- the law provides for the possibility to report information anonymously (part 5 of article 53 of the Law of Ukraine “On the Prevention of Corruption”);

- information about the accuser may be disclosed only with his consent, except in cases established by law (par. 2 of part 3 of article 53 of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”);

2) guarantees of protection in the presence of a threat to life, housing, health and property – if, in connection with a perfect report on violation of the requirements of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”, there is a threat to life, housing, health and property of persons who provide assistance in preventing and countering corruption, or their loved ones, law enforcement agencies may apply legal, organizational, technical and other measures to protect them from unlawful encroachments provided for by the Law of Ukraine “On ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings” [16] (part 2 of article 53 of the Law of Ukraine “On the prevention of corruption”);

3) guarantees in the field of protection of labor rights:

- the following measures cannot be applied to the person who has reported on the violation of the requirements of the Law of Ukraine “On the Prevention of Corruption” or a member of his family: dismissal or coercion to dismiss; disciplinary proceedings; other negative measures (transfer, certification, change of working conditions, refusal to appoint to the highest position, reduction of salary) (par. 1 part 3 of article 53 of the Law of Ukraine “On the Prevention of Corruption”). At the same time, in the event of dismissal without a legal basis or illegal transfer to another job due to a report on violation of the requirements of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” by another person, the employee must be reinstated in his previous job by the body considering the labor dispute (part 1 of Art. 235 of the Labor Code of Ukraine [17]);

- if there are grounds for reinstatement of an employee who was dismissed due to a report by him or a family member on violation of the requirements of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” by another person, and if he refuses to reinstate, the body considering labor dispute, decides on the payment of compensation to him in the amount of six-month average earnings (part 4 of article 235 of the Labor Code of Ukraine);

4) guarantees of protection in the administrative process – the NAPC may be brought in as a third party who does not declare independent claims regarding the subject of the dispute, on the side of the claimant in cases where the manager or the employer applies negative measures to the claimant or the creation of a threat of use (Dismissal, coercion to dismissal, bringing to disciplinary responsibility, transfer, certification, change of working conditions, refusal to appoint to the highest position, salary reduction, etc.) in connection with the message by him or his family members about violation of the requirements of the Law of

Ukraine “On Prevention of Corruption” by another person (part 2 of article 49 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine);

5) protection guarantees in civil proceedings:

- the NAPC may be brought in as a third party who does not declare independent claims regarding the subject of the dispute, on the side of the claimant in cases where the manager or the employer applies negative measures to the claimant or the creation of a threat of use (Dismissal, coercion to dismissal, bringing to disciplinary responsibility, transfer, certification, change of working conditions, refusal to appoint to the highest position, salary reduction, etc.) in connection with the message by him or his family members about violation of the requirements of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” by another person (part 2 of article 53 of the Civil Procedure Code of Ukraine) [18].

- on cases where the manager or the employer applies negative measures to the claimant or the creation of a threat of use (Dismissal, coercion to dismissal, bringing to disciplinary responsibility, transfer, certification, change of working conditions, refusal to appoint to the highest position, salary reduction, etc.) in connection with the message by him or his family members about violation of the requirements of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” by another person, the duty of proving the legality of the decisions taken in this case, committed actions are assigned to the defendant (part 3 of article 81 of the Criminal Procedure Code of Ukraine).

The principle of ensuring the restoration of violated rights and legitimate interests, compensation for damages, harm caused by corruption or corruption-related offenses is reflected in the provisions of articles 66-69 of the Title Law, which says, in particular, about: compensation of losses and damages caused to the state as a result of committing a corruption offense or related to corruption; cancellation of legal acts, decisions issued (taken) as a result of committing a corruption offense or related to corruption, or declaring them illegal in court; restoration of rights and legitimate interests; compensation of losses and damages caused to individuals and legal entities as a result of committing a corruption offense or related to corruption; confiscation of property illegally obtained as a result of committing a corruption or corruption-related offense, and penalties in favor of the state, funds in the amount established by the court of the cost of illegally obtained services or benefits.

Conclusions. Our study shows that the basis for the formation of the list and content of the principles of preventing and combating corruption in Ukraine is the principles of administrative law, as a natural display of values, fundamental principles of organization and activities of subjects of public administration, which are mainly aimed at meeting the needs of the realization and protection of the rights and freedoms of citizens by preventing and suppressing corruption and corruption related offenses. In turn, the activities to prevent and combat corruption is based on the following principles: the rule of law; legality; integrated

implementation of legal, political, socio-economic, informational and other activities; prioritization of precautions; inevitability of responsibility for the commission of corruption and corruption-related offenses; openness and transparency of public administration activities (state authorities and local governments); public participation in activities to prevent and counter corruption, state protection of persons assisting in the implementation of such activities (accusers); ensuring the restoration of violated rights and legitimate interests, compensation for damages, harm caused by a corruption offense.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. United Nations Convention against Corruption : Resolution adopted by the General Assembly on 31 October 2003 N 58/4 // United Nations [Electronic resource]. – Access mode: <http://undocs.org/en/A/RES/58/4>.
2. Criminal Law Convention on Corruption, Strasbourg, 27.01.1999 N ETS 173 // Council of Europa [Electronic resource]. – Access mode: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007f3f5>.
3. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 46. – ст. 2047
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – ст. 2056.
5. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47. – ст. 2051.
6. Адміністративне право України: Підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 544 с.
7. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. Колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Юридична думка, 2004.- 584 с.
8. Загальне адміністративне право : підручник / І. С. Гриценко, Р. С. Мельник, А. А. Пухтецька та інші ; за заг. Ред. І. С. Гриценка. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 568 с.
9. Кожен третій українець готовий вийти на вулицю проти корупції – дані дослідження Global

Barometer [Електронний ресурс] // Transparency International Ukraine. – Режим доступу: http://ti-ukraine.org/_publications/kozhen-tretij-ukrajinets-hotovyj-vyjty-na-vulytsyu-proty-koruptsiji-dani-doslidzhennya-global-corruption-barometer/.

10. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – ст. 446.

11. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 04/11/1950 ETS No.005 // Council of Europa [Electronic resource]. – Access

mode:<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680063765>.

12. Protocol No. 4 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, securing certain rights and freedoms other than those already included in the Convention and in the first Protocol thereto, Strasbourg, 16/09/1963 ETS No.046 // Council of Europa [Electronic resource]. – Access mode:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168006b65c>.

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – ст. 1122.

14. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – ст. 545.

15. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля : Міжнародний документ від 25.06.1998 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 33. – ст. 12.

16. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – ст. 51.

17. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (Тлумачення від 15.10.2013) // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50.

18. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – ст. 492.

Леонтьев Рудольф Георгиевич

*д-р экон. Наук, профессор, почетный работник высшего профессионального образования РФ,
главный научный сотрудник ВЦ ДВО РАН, г. Хабаровск, Российская Федерация;
E-mail: Rleontyev1@mail.ru*

АКТУАЛЬНОСТЬ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ С КИТАЙСКОЙ СПЕЦИФИКОЙ (УРОКИ ЭКСПЕРТИЗЫ)

АННОТАЦИЯ:

В статье представлен экспертный анализ содержания начальных подразделов, которые присутствуют или должны присутствовать в автореферате диссертации о модели развития промышленности с китайской спецификой: тема диссертационного исследования; актуальность исследования; степень разработанности проблемы.

Ключевые слова:

Научное исследование, актуальность темы, степень разработанности проблемы, модель развития промышленности, китайская специфика, уроки экспертизы диссертации.

Leontyev R.G.

*Computer center of the Far East office Russian Academy of Sciences
Khabarovsk, Russia*

ACTUALITY OF INDUSTRY DEVELOPMENT MODEL WITH CHINESE SPECIFICATIONS (EXPERTISE LESSONS)

ANNOTATION:

The article presents an expert analysis of the content of the initial subsections, which are present or should be present in the thesis abstract on the model of industrial development with Chinese characteristics: the topic of dissertation research; the relevance of research; degree of elaboration of the problem.

Key words:

Scientific research, the relevance of the topic, the degree of development of the problem, the model of industrial development, Chinese specificity, dissertation examination lessons.

Говори лишь о том, что знаешь.

Китайская пословица

Известно, что, для всякого научного исследования, необходимо осуществить правильный выбор проблем. При этом следует уметь отличать квазипроблемы (мнимые) и псевдопроблемы (ложные) от действительно научных проблем. Также известно, что наибольшее количество квазипроблем и псевдопроблем связано с недостаточностью информированностью научных исследователей. Поэтому иногда обнаруживаются проблемы и соответствующие им темы научных исследований, целями разработки которых оказываются либо ранее полученные, либо никому ненужные бесполезные результаты. Это приводит к напрасным затратам труда научных исследователей и средств. Вот почему так важно, прежде всего, достаточно квалифицировано формулировать проблемы и положения любого научного исследования.

Общепринято, что итогом научного исследования может быть информационный доклад (служебная записка), аналитический обзор, доклад (сообщение) на научной конференции, статья в научном журнале или сборнике, монография и, наконец, такая научно-квалификационная работа, как диссертация на соискание ученой степени кандидата или доктора наук с ее авторефератом. И для каждого из этих видов научно-исследовательских работ представляется вполне целесообразным содержать, хотя бы, минимальную формулировку

актуальности научного исследования и адекватную теме, объекту и предмету исследования постановку научной задачи. Особенно тщательно необходимо представлять соответствующие атрибуты в диссертации и, естественно, в ее автореферате.

В настоящей статье и в последующих работах ее автора будут представлены рекомендации «как надо и как надо осуществлять экспертизу материалов диссертационного исследования на всех этапах его официального рассмотрения». Эти рекомендации или уроки исходят из конкретного примера экспертного анализа определенно неудачного диссертационного исследования [1,2]. Материалы настоящей статьи могут использоваться как учебное пособие для аспирантов и как некое вспомогательное методическое руководство, содержащее уроки экспертизы диссертационных исследований. Эти материалы могут быть интересными не только научным исследователям, аспирантам, докторантам и экспертам различного рода. Но и преподавателям и студентам университетов, специалистам и менеджерам сферы промышленности, позволяющее им лучше понять, что же действительно происходит в настоящее время с преобразованиями в промышленном секторе экономики КНР, признанной всем экономическим

сообществом Земли «общемировой фабрикой промышленных товаров народного потребления».

Итак, в ноябре 2013 года диссертационным советом одного из дальневосточных университетов был разослан автореферат диссертации китайской гражданки (далее соискатель) «Государственное управление структурными преобразованиями в промышленности (на примере Китая)» [1], выполненной в том же университете. Кроме того, данный автореферат [1] и объявление о защите соответствующей диссертации [2] были размещены на сайте Минобрнауки России. 12 декабря 2013 года диссертационный совет университета принял положительное решение по вопросу присуждения китайского соискателя российской ученой степени кандидата экономических наук.

Однако, знакомство с изложенным ниже содержанием настоящей статье уже позволяет читателю убедиться в существовании многочисленных и весьма серьезных претензий к автореферату китайского соискателя [1], заключающихся в несоответствии диссертации [1,2] официальным требованиям, установленным действующими тогда «Положением о порядке присуждения ученых степеней», утвержденным постановлением правительства РФ от 30 января 2002 года № 74 (в редакции постановления правительства РФ от 20 июня 2011 года № 475) и «Положением о совете по защите диссертаций на соискание ученой степени кандидата наук, на соискание ученой степени доктора наук», утвержденного приказом Минобрнауки России от 12 декабря 2011 года № 2817. А также общепринятым нормам подготовки автореферата [1] и китайской специфике отражения результатов научно-практических экономических исследований в национальных и зарубежных публикациях.

Вместе с тем в ранних публикациях [3,4] автора настоящей работы говорилось, что в структуре любого автореферата обычно рекомендуется выделять следующие разделы [5]:

7. Общая характеристика работы.

II. Основные положения диссертации, выносимые на защиту.

III. Выводы и рекомендации (или заключение).

IV. Список работ, в которых опубликованы основные положения диссертации.

В первом разделе автореферата «Основная характеристика диссертационной работы» и во введении любой докторской или кандидатской диссертации обычно выделяются несколько подразделов («позиций» [5]):

- актуальность исследования;
- степень разработанности проблемы;
- цель и задачи исследования;
- предмет и объект исследования;
- методологическая, теоретическая и эмпирическая база исследования;
- научные результаты, выносимые на защиту;
- научная новизна результатов исследования;

- теоретическая и практическая значимость работы;

- соответствие диссертации паспорту научной специальности;

- апробация и реализация результатов исследования;

- публикации (с выделением публикации в журнале по списку ВАК Минобрнауки России);

- структура (оглавление) диссертации.

Именно в соответствии с указанными официальными требованиями и общепринятыми рекомендациями [5] в настоящей работе представлен экспертный анализ содержания начальных подразделов, которые присутствуют или должны присутствовать в автореферате [1,2]: тема диссертационного исследования; актуальность исследования; степень разработанности проблемы; цель и задачи исследования.

8. Тема диссертационного исследования. Тема (название) рассматриваемой в настоящей работе диссертации [2] обозначена соискателем в автореферате [1] как «Государственное управление структурными преобразованиями в промышленности (на примере Китая)». Такая формулировка темы (названия) представляется не совсем понятной.

Дело в том, что в соответствии с пунктом 7 «Положения о порядке присуждения ученых степеней» диссертация на соискание ученой степени кандидата наук должна быть научно-квалификационной работой, в которой содержится решение задачи, имеющее существенное значение для соответствующей отрасли знаний, либо изложены научно обоснованные технические, технологические и иные решения и разработки, имеющие существенное значение для развития страны.

Поскольку диссертация соискателя [2] представлена на соискание ученой степени кандидата экономических наук, то она должна быть научно-квалификационной работой, в которой содержится решение задачи, имеющее существенное значение для экономической отрасли знаний, либо изложены научно обоснованные экономические решения и разработки, имеющие существенное значение для развития страны.

Однако тема (название) диссертации соискателя [2] сформулирована просто как «Государственное управление структурными преобразованиями в промышленности (на примере Китая)», то есть она (тема) означает лишь некий процесс, давно объективно существующий и проходящий независимо от намерения какого-то субъекта-соискателя (в данном случае – Ли Юйсянь) хоть как-то исследовать этот процесс.

И потому обозначенная тема (название) диссертации [2] фактически не отражает назначение данной научно-квалификационной работы, то есть не проясняет решение какой же конкретно задачи или проблемы пытался осуществить в ней соискатель.

Остается лишь предположить, что, ориентируясь на сформулированную в ней соискателем

цель диссертационного исследования, тема диссертации [2] должна звучать, например, как «Развитие теории государственного управления структурными преобразованиями в промышленности (на примере Китая)» или «Формирование эффективного государственного управления структурными преобразованиями в промышленности (на примере Китая)». Но это, к сожалению, всего лишь догадки читателя.

Такая неопределенность темы (названия) диссертационного исследования [2] относительно рассматриваемой в нем главной проблемы (задачи) может затруднить определение и понимание его актуальности как начального подраздела данной научно-квалификационной работы.

2. «Актуальность исследования». Известно [5], что любой автореферат начинается с обоснования актуальности проблемы исследования. Ведь обоснование актуальности исследования – это элемент, позволяющий судить о глубине понимания автором проблемы собственного исследования и соответственно о качестве выполненного исследования. При обосновании актуальности исследования можно остановиться на следующих моментах (рекомендациях – *Р.Л.*) [5]:

- новые условия и предпосылки, которые обуславливают актуальность изучаемого явления в настоящее время;
- освещение данной проблемы в официальных документах;
- запросы общества, которые могут быть удовлетворены решением данной проблемы;
- освещение вопроса в научной литературе;
- научные проблемы, с которыми связана проблема исследования;
- потребности науки, которые могут быть удовлетворены решением данной проблемы;
- обоснование проблемы с позиций развития других наук;
- причины, по которым в настоящее время проблема становится актуальной;
- причины, по которым данная проблема привлекает внимание практических работников и какие потребности практики могут быть удовлетворены решением данной проблемы;
- имеющиеся достижения, которые следует обобщить, проанализировать.

Обоснование актуальности проблемы исследования может быть проведено с использованием разных подходов. Чрезвычайно важным представляется многоаспектность доказательства актуальности, попытка соискателя рассмотреть актуальность избранной проблемы с разных позиций [5].

Если в ракурсе представленных здесь рекомендаций из работы [5] подвергнуть анализу все семь абзацев сформулированного в автореферате [1] соискателем подраздела «актуальность исследования» (стр. 3-4), то читатель без особого труда может обнаружить следующие негативные обстоятельства:

а) ни одна из приведенных выше рекомендаций из работы [5] не нашла свое отражение во всех

семи абзацах сформулированного в автореферате [1] соискателем подраздела «актуальность исследования» (стр. 3-4);

б) во всех семи абзацах сформулированного в автореферате [1] подраздела «актуальность исследования» (стр. 3-4) так и не обозначена в явном виде рассматриваемая в диссертации проблема, необходимость решения которой обуславливает актуальность соответствующего исследования;

в) так, например, в седьмом абзаце подраздела «актуальность исследования» [1] (стр. 4) утверждается, что «опыт Китая, государственные подходы к государственному управлению структурными преобразованиями сферы промышленного производства, в том числе стратегические решения по развитию депрессивных территорий имеют большое значение для других стран, в том числе России». Однако из констатации этого явления совершенно непонятно, что же может быть признано соответствующей проблемой, которая хоть как-то мешает использовать это «большое значение» или просто проявиться полезности этого же «большого значения»:

- либо неисчерпывающая освещенность соответствующего «опыта Китая» в российских научно-практических публикациях;
- либо недостаточно глубокая проработанность методологических основ и методических рекомендаций научного изложения указанного «опыта» в китайской научно-практической литературе;
- либо неточности формулирования и неполнота изложения всех специфических особенностей соответствующего «опыта Китая»
- либо отсутствие методологии и методических рекомендаций использования соответствующего «опыта Китая» в российских условиях;
- либо опять же, ориентируясь на сформулированную соискателем цель диссертационного исследования [1,2], якобы, «отсутствие дальнейшего развития теории государственного управления структурными преобразованиями в промышленности (на примере Китая)»;
- либо что-то другое;

г) и, наконец, в рассматриваемом здесь подразделе автореферата [1] (стр. 3-4) отсутствует ключевой вывод (исходя из представлений, сформулированных соискателем в автореферате [1]) о том, что, например, «таким образом, тема настоящего диссертационного исследования, связанная с необходимостью дальнейшего развития теории государственного управления структурными преобразованиями в промышленности (на примере Китая), на современном этапе является весьма актуальной»;

д) по разным причинам большие сомнения вызывает авторское изложение содержания всех семи абзацев сформулированного в автореферате [1] подраздела «актуальность исследования» (стр. 3-4), что, в частности, связано с, вероятно, недостаточным знанием русского языка китайским со-

искателем, и поэтому эти сомнения не являются предметом рассмотрения настоящего доклада;

е) вместе с тем, следует отметить, что сформулированный в подразделе «актуальность исследования» автореферата [1] (стр. 3) четвертый абзац, посвященный российско-китайскому сотрудничеству, представляется вообще лишним, поскольку он не имеет никакого отношения к содержанию всего диссертационного исследования [1,2].

В итоге указанные обстоятельства никак не позволяют судить о глубине понимания соискателем проблемы, рассматриваемой в его собственном диссертационном исследовании [1,2], и, соответственно, о качестве выполнения этого исследования как научно-квалификационной работы.

3. «Степень разработанности проблемы». Общепринято, что во введении любой докторской или кандидатской диссертации и в первом разделе ее автореферата «Основная характеристика (диссертационной) работы» после первого подраздела «актуальность темы диссертационного исследования» должен формулироваться подраздел «степень (научной) разработанности проблемы» (или «краткий обзор литературы»), который также является обязательным формальным атрибутом любой такой диссертации.

В соответствии с рекомендациями, представленными в известной работе [5], в подразделе «степень (научной) разработанности проблемы» следует указывать следующие сведения. В работах каких авторов исследовались поставленные в диссертации вопросы. На основании этого обзора следует выделить неизученные аспекты проблемы, к которым должна относиться и проблема, поставленная в диссертации. Здесь нужно перечислить прошлых и современных, отечественных и зарубежных учёных, занимавшихся данной проблемой в различных ракурсах, указать недостаточно освещенные пункты, а также искажения, обусловленные слабой освещенностью темы в отечественной литературе, если таковые имеют место. Обосновать обращение именно к этой теме можно, например, недостаточной её исследованностью или обилием в зарубежной литературе неизвестного отечественной научной общественности материала по данной теме, которые следовало бы ввести в научный оборот [5].

Прежде всего, во втором подразделе первого раздела автореферата «Основная характеристика (диссертационной) работы» следует [3,4,6,7] прояснить вопрос, в каком порядке должны быть расставлены абзацы подраздела «степень научной разработанности проблемы» (или «краткий обзор литературы») всякого диссертационного исследования. То есть абзацы, в которых характеризуются работы (труды) различных групп авторов. Относительно разрешения данного вопроса можно следовать руководствоваться следующими соображениями [3,4,6,7]:

а) для расстановки абзацев, в каждом из которых характеризуются работы (труды) какой-то

одной группы авторов, можно предложить два принципа такой расстановки с разными приоритетами применения:

- основной принцип или *принцип первоочередного применения*;

- дополнительный принцип или *принцип вторичного применения*;

б) при применении *основного принципа* абзацы, в каждом из которых характеризуются работы (труды) какой-то одной группы авторов, расставляются в порядке все большей (по мере увеличения) близости содержания каждой абзацной группы этих работ (трудов) к теме диссертационного исследования;

в) если основной принцип по каким-либо причинам не может использоваться, то может быть применен дополнительный принцип;

г) при реализации *дополнительного принципа* абзацы, в каждом из которых характеризуются работы (труды) какой-то одной группы авторов, располагаются по периодам времени публикации соответствующих абзацных групп этих работ (трудов) по мере увеличения близости каждого из этих периодов к настоящему времени.

И здесь главная трудность некоторых соискателей (научных руководителей) – это полное отсутствие у них понимания предназначения и сущности обязательного для всякой диссертации и автореферата подраздела «степень (научной) разработанности проблемы», часто представляемого под другим названием – «краткий обзор литературы». То есть понимания того, что в подразделе «степень (научной) разработанности проблемы» должна раскрываться не степень разработанности соответствующей проблемы самим соискателем в его диссертационном исследовании. А степень разработанности соответствующей проблемы в существующих работах других авторов (ученых и специалистов). И, как раз, либо отсутствие разработок других исследователей по соответствующей теме, либо недостаточная разработанность соответствующей проблемы в существующих трудах еще больше подчеркивает не только формулированную в первом подразделе первого раздела автореферата «Основная характеристика (диссертационной) работы» гипотетическую актуальность темы диссертационного исследования, но и явственнее отражает фактическую злободневность необходимости проведения соответствующего исследования. И при этом соискатель должен доказать, что эта проблема до него не была достаточно исследована и решена полностью. Тем самым он должен «застолбить» своей диссертации особое место в сфере экономических исследований [3,4,6,7].

Вопреки указанным выше рекомендациям [3-7] соискатель в своем автореферате [1] вообще не сформулировал этот обязательный для всякой диссертации и автореферата подраздел «степень научной разработанности проблемы». И это, в итоге, вообще никак не позволяет судить о глубине понимания соискателем проблемы, рассматривае-

мой в его собственном диссертационном исследовании [1,2], и, соответственно, о качестве выполнения этого исследования как научно-квалификационной работы.

Список использованной литературы

1. Ли Юйсянь Государственное управление структурными преобразованиями в промышленности (на примере Китая): автореф. ... канд. Экон. Наук / Ли Юйсянь. – Хабаровск: ФГБОУ ВПО «Тихоокеанский государственный университет», 2013. – 24 с.
2. Ли Юйсянь Государственное управление структурными преобразованиями в промышленности (на примере Китая): дис. ... канд. Экон. Наук / Ли Юйсянь. – Хабаровск: ФГБОУ ВПО «Тихоокеанский государственный университет», 2013. – 180 с.
3. Леонтьев Р.Г. Квазихарактеристика псевдодиссертации о фальши железнодорожных тарифов (как не надо и как надо представлять характеристику работы): научный доклад № 6 на заседании

ДВО РАТ / Р.Г. Леонтьев. – Владивосток – Хабаровск: ВЦ ДВО РАН, 2013. – 104 с.

4. Леонтьев Р.Г. «Квазихарактеристика псевдодиссертации о фальсификации тарифов на железной дороге» (или как не надо и как надо формулировать общую характеристику диссертации) // Вестник транспорта. – 2014. - № 3. – С. 2-11.

5. Аристер Н.И., Резник С.Д. Управление диссертационным советом: практическое пособие. – Пенза: ПГУАС, 2008. – 462 с.

6. Леонтьев Р.Г. Фальшь разработанности тарифной проблемы (или как не надо и как надо формулировать степень научной разработанности проблемы) // Вестник транспорта. – 2012. - № 9. – С. 18-23.

7. Леонтьев Р.Г. Фальшь разработанности тарифной проблемы (или как не надо и как надо формулировать степень научной разработанности проблемы) (окончание) // Вестник транспорта. – 2012. - № 10. – С. 25-28.

УДК1

**Коринтели А.М.
Положенкова Е.Ю.**

Институт сферы обслуживания и предпринимательства (филиал) Донского государственного технического университета в г. Шахты.

НАУЧНОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ-ВОЗМОЖНОСТИ И ГРАНИЦЫ

**Korinteli A. M.
Polojenkova E. Y.**

Institute of service sector and entrepreneurship (branch) of don state technical University in Shakhty

SCIENTIFIC FORECASTING-POSSIBILITIES AND LIMITS

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается особенность научного прогнозирования: направления в прогнозировании и их характеристики, классификация типологии прогнозирования. Представлены примеры подходов объяснения понятия и характеристик прогнозирования. Представленные исследования понятия прогнозирования в науке позволили обосновать ее фундаментально методологическую функцию.

ANNOTATION

The article deals with the feature of scientific forecasting: directions in forecasting and their characteristics, classification of forecasting typology. Examples of approaches to explain the concept and characteristics of forecasting are presented. Presents a study of the concept of prediction in science is allowed to justify its fundamental methodological feature.

Ключевые слова: прогнозирование, наука, функция прогнозирования, направления в прогнозировании, научное знание.

Key words: forecasting, science, the function of prediction directions in the prediction of scientific knowledge.

В современной социокультурной ситуации, феномен науки и её последствия воспринимаются весьма неоднозначно, и для этого, действительно, есть основания. Они связаны и с современным экологическим кризисом, и неспособностью науки разрешить сложные проблемы социально-экономической, политической, духовной сфер человеческой жизни. Данные факты обостряют противостояние сциентистов и антисциентистов. При этом современное общество не перестает испытывать радикальные модернизации: растут масштабы

и темпы экономических, социальных и политических процессов. Происходит трансформация всех сфер жизни общества [1]. Возникает проблема влияния прогресса на человеческое общество, которая выходит за рамки не только науки и производства, но и требуют комплексного прогнозирования [2]. Любое «научное» открытие требует первичного прогноза. Всё более актуальным становится прогнозирование всевозможных «сценариев» в жизни человека.

В человеческом обществе наука выполняет ряд функций, определяемых как внешнее проявление ее характерных свойств в различных областях. Традиционно выделяют четыре основные функции: теоретико-познавательную, практическую, идейно-воспитательную и прогностическую. Все они тесно взаимосвязаны, их довольно сложно дифференцировать, такое деление условно [3]. Прогностическая функция заключается в формировании (моделировании) научно обоснованных сценариев развития общества и человечества, социальных противоречий и конфликтов. Эти сценарии включают в себя морально обоснованные цели

общественного развития и реальные способы их реализации [4].

Термины «предсказание», «прогноз», «предвидение» можно трактовать в двух вариациях: в первом случае – это знание о будущем независимо от того, каким способом это знание получено; во втором – сложное движение познания, как исследовательский процесс, целостная операция, процедура познания [5]. При этом в теории прогнозирования выделяют три направления: религиозные представления о будущем, утопические теории о лучшем будущем, научный подход к формированию образа будущего [6] (рисунок 1).

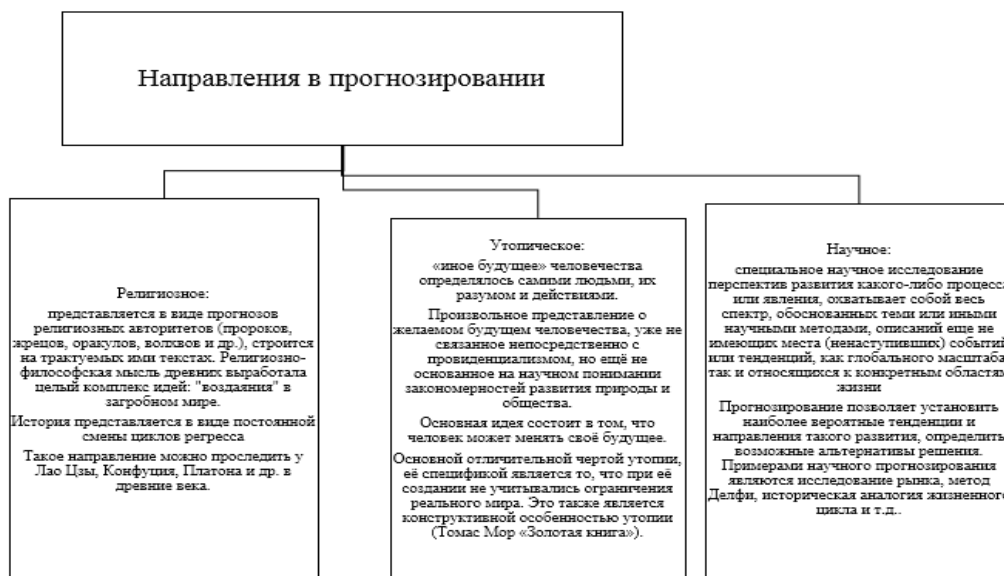

Рисунок 1 – Направления в прогнозировании

Каждый тип прогнозирования характеризуется стремлением к модернизации, изменению, движению, к отказу от однообразия.

Однако каждое направление предполагает ряд границ. Невозможно иметь истинное знание о том, что ожидает в будущем. Так религиозное понимание «воздаяния» в загробном мире непостижимо человеком; утопическое воспринимается как нечто

несбыточное, нереализуемый социальный идеал; научное – зависит от большого количества переменных, т.е. событий и явлений, оказывающих влияние на развитие событий, которые постоянно изменчивы.

В более широком смысле прогнозирования можно классифицировать по следующей типологии [7] (табл. 1).

Таблица 1

Классификация типологии прогнозирования

Признак классификации	Разновидность типологии классификации
Культурно-исторический уровень науки	донаучное: обыденное, провиденциальное, утопическое научное: соответственно историческим формам науки
Объект науки	социологическое, политическое, этическое, эстетическое, технологическое, естественнонаучное, экологическое
Тип развития и охвата сферы науки	экстенсивное, региональное, тактическое, методологическое, апостериорное и, с другой стороны, интенсивное, глобальное, стратегическое, методологическое, априорное
Тип субъекта предсказания	субъективное, индивидуальное, личностное, коллективное и, с другой стороны, объективное, надиндивидуальное, концептуальное, обезличенное
Темпоральная (временная) ориентация объекта	ретроспективное, презентивное, прогностическое, атемпоральное
гносеологические уровни	внелогическое: перцептивное, бессознательное, интуитивное эмпирическое, умозрительное, теоретическое
Логические формы	дедуктивное и индуктивное, экстраполяционное и интерполяционное, аналитическое и синтетическое

Объективное прогнозирование представляет собой концептуальное предвидение. Формирование концепций может определить прогностическую функцию науки как рефлексию прогностической деятельности социального субъекта. Каждая научная концепция вносит свой вклад в прогностическую рефлексию [8]. Субъективная форма прогнозирования характеризуется перечнем вы-

сказываний мыслителей, носящих единичный характер, тесно связанных индивидуальной прогностической деятельностью социального субъекта (предсказание солнечного затмения Фалесом Милетским, гибель Земли придет в 2060 году Исааком Ньютоном и др.) [8]. В литературе существует несколько подходов в объяснении сущности прогнозирования (таблица 2) [9], [10], [11].

Таблица 2

Примеры подходов объяснения понятия и характеристик прогнозирования

Авторы	Характеристика прогнозирования
Пифоны и другие представители греческой философии	Предвидение во многом зависит от интуиции и не имеет никакого отношения к науке.
Гераклит, Анаксагор и другие	Связь символического и метафорического образного отражения мира
Ляо-цзы, Конфуций и другие представители древнекитайской философии	«Образ» - главный способ постижения истины бытия
Вайнштейн А., Райков Т., Богданов А., Бердяев Н., Зараева А., Каменского А., Глоба П., Чижевский А. и др. Гумилев Л., Леонтьев В. И., Карпов А.В., Регуш Л.А., и др. и др.	Прогнозирование как вероятностная оценка будущего перемещения технологии, означающей весь диапазон процессов любого перемещения (вертикального и горизонтального)
Бестужева-Лады И. В., Уэлса Г., Циолковского К.Э., Джонсона Д. и др.	Вероятностное утверждение о будущем с относительно высокой степенью достоверности. Прогноз не предусматривает решения проблем будущего, а содействует научному обоснованию планов и программ развития. Прогнозирование характеризует возможный набор необходимых путей и средств претворения в жизнь намечаемой программы действия.
Шустера К. и др	Прогнозирование имеет конкретный характер и обязательно связан с «календарем»
Шмидт и Д. Смит А. и др.	Прогнозирование - количественное предсказание
Лисичкина В. А. и др.	Прогнозирование напрямую связано с необходимостью выработки специфически прогностической системы понятий
Базылев Н.И., Беляев А.А., Лосев А.В. и др.	Приоритетные ориентиры экономического развития, которые вырабатываются на основе прогнозирования развития экономики, выявления тенденций и направлений движения, формирования механизма рыночного хозяйствования, обеспечения занятости населения и регулирования безработицы. В ходе реализации указанной функции государство выполняет координирующую роль, что предполагает налаживание гибкой системы взаимодействия центра с экономическими и административно-хозяйственными структурами общества.
Брушлинский А.В., Осницкий А.К., Арутюнян Ю.В., Меерович М.И., Шрагина Л.И. и др.	Прогнозирование как один из механизмов в процессе раскрытия неизвестного, оно отражает процессуальный характер, включено непосредственно в мыслительный процесс и осуществляется тогда, когда человек еще усваивает, открывает для себя метод такого предвосхищения

Понятие прогнозирование относят к раскрытию нового класса объектов, их свойств и характеристик. Новые образы выступают средством познания и прогнозирования в человеческой жизнедеятельности. Поэтому одной из основ формирования прогнозирования можно назвать воображение. Воображение способствует созданию новых образов на основе переработки и творческого преобразования имеющихся у человека образов действительности (С.Л. Рубинштейн) [10]. Прогнозирование способствует развитию познавательной мотивации, выступает как регулирующая функция любого психического процесса (Л.А. Регуш, А.А. Денисова и др.) [11]. Иначе говоря, прогнозирование можно назвать «началом» любого

нового вида мысли. От уровня развития прогнозирования зависит и степень осознанности совершаемого вида деятельности человеком, возможности регуляции последовательности действий.

По Канту, идеал сущности, хотя он есть только представление, сначала реализуется, то есть превращается в объект, затем гипостазирован и в силу естественного продвижения разума к завершению единства даже персонифицируется. Регулятивное единство опыта основано не только на связи их многообразного содержания посредством рассудка мыслящего существа, как полагает Кант, но и на социокультурной деятельности людей.

Формирование нового научного знания представлено на рисунке 2.

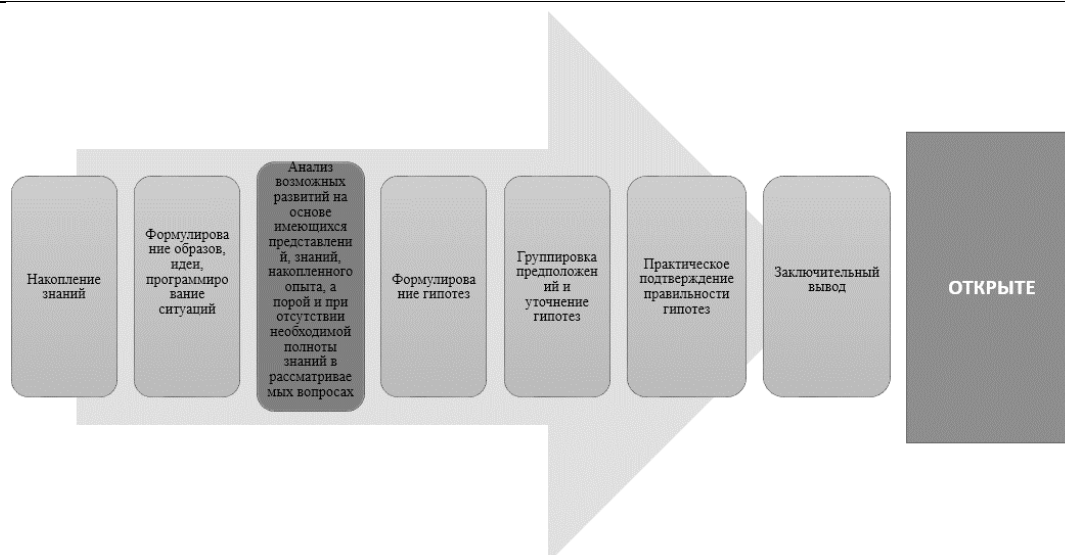

Рисунок 2 - Формирование нового научного знания

В итоге можно заключить, что предвидение выступает фундаментальной методологической функцией науки, процессом, усиливающим её потенциал, мотивацию, эпистемологические возможности.

Список литературы

1. Исаков, В.Б. Общественно-политические трансформации в России на рубеже столетий: социально-политические аспекты / В.Б. Исаков // Проблемы национальной стратегии. — 2010. — № 1 (2).
2. Карпова, Ю.А. Введение в социологию инноватики / Ю.А. Карпова. — СПб.: Питер, 2004.
3. Алексеева Л.А., Додонов Р.А., Муза Д.Е. Философия науки и техники. Учебно-методическое пособие для магистрантов. Издание третье, испр. и доп. — Донецк: ДонНТУ, 2010. — 128с.
4. Наука: функции, особенности, взаимодействие с философией и образованием. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.countries.ru/library/science/scfoi.htm>.
5. Асеева И.А. Прогностические практики в науке и культуре. Курск: Изд-во КГМУ, 2009. 232 с.
6. Социальное прогнозирование [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://modernlib.net/books/bestuzhevlada_i_v/.
7. Гендин А.М. «Эффект Эдипа» и методологические проблемы социального прогнозирования // Вопросы философии, 1970, №5.
8. Ярская, В. Н. Научное предвидение / В.Н. Ярская. — Саратов, 1980.
9. Смирнов, Б. В. Прогнозирование, проектирование, моделирование в социальной работе: учеб. пособие — Харьков: Изд-во ДВГУПС, 2011. — 201 с.
10. Брушлинский А.В. Мышление и прогнозирование // Субъект: мышление, учение, воображение. — М.: Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «Модэк», 1996. — С. 103 – 339.
11. Регуш Л.А. Психология прогнозирования. Успехи в познании будущего/ Л.А. Регуш. — С.-Пб.: Речь, 2003. — 254 с.

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН

АНОТАЦІЯ: Стаття присвячена особливостям імплементації норм міжнародного права в кримінальне законодавство країн пострадянського періоду з питань захисту прав військовополонених. Автором досліджено порушене питання з позиції спорідненості норм міжнародного права за структурою, інститутами, конструкцією складів злочинів, покарання, механізму імплементації в кримінальне законодавство. Здійснено аналіз законодавства тих країн, що брали участь у збройних конфліктах. Наведено характерні риси, основні тенденції норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту прав військовополонених та визначено доцільність врахування позитивного досвіду розглянутих держав для удосконалення вітчизняного кримінального законодавства.

Ключові слова: захист прав військовополонених, кримінальне законодавство, механізм імплементації, норми міжнародного права, збройні конфлікти, права військовополонених.

Постановка проблеми. Часи, коли кримінальне право розглядалося виключно як національне утворення, вже певним чином залишився позаду. В сучасному світі, який характеризується неплинними процесами глобалізації, виникає наднаціональне кримінальне право та кримінально-процесуальні відносини, що поширюються, з поміж інших, і на злочини проти миру та безпеки людства. Як стверджує В.Туляков, це вимагає застосування інших, ніж юридико-догматичний, методів кримінально-правових досліджень [1, с. 29]. Метод порівняльного правознавства стає одним із провідних й універсальних у системі методологічної бази наукових досліджень, даючи можливість адекватно зіставляти систему міжнародного кримінального права із системою національного кримінального права конкретної держави, краще виявляти соціальну та правову природу українського кримінального права, а також запропонувати напрями використання зарубіжного досвіду правотворчості для вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства [2].

Дослідження законодавства пострадянських країн цікаве з позиції їх спорідненості за структурою, інститутами, конструкцією складів злочинів, покарання, механізму імплементації норм міжнародного права в кримінальне законодавство тощо. Адже, вони в своїй більшості є відображенням Основ кримінального законодавства СРСР. До того ж, загальні ознаки законодавства про кримінальну відповідальність походять і від Модельного Кримінального кодексу для держав Співдружності Незалежних Держав (СНД), який був розроблений на підставі постанови Міжпарламентської асамблеї держав - учасниць СНД від 28 жовтня 1994 «Про правове забезпечення інтеграційного розвитку (СНД)» і схвалений цієї асамблеєю 17 лютого 1996 р.

Особливий інтерес для дослідження питання імплементації норм міжнародного права щодо захисту прав військовополонених в національне законодавство іноземних держав, становить аналіз законодавства тих країн, що брали участь у збройних конфліктах. Позитивний досвід законотворчої діяльності в цій сфері надасть можливість удоско-

налити і вітчизняну систему кримінально-правового забезпечення прав військовополонених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Останнім часом у вітчизняній науці спостерігається підвищення наукового інтересу щодо дослідження кримінального законодавства інших держав. «Аксіомою можна визнати те, - зазначає Ю.В. Баулін, - що освоєння реальної дійсності неможливе без опанування минулого та іншого досвіду, а останнє – без порівнянь. Недаремно нормативна база усіх сучасних дисертаційних досліджень з актуальних питань кримінального права, як правило, включає, крім чинного і того, що діяло раніше, вітчизняного законодавства, також положення міжнародних договорів і кримінального законодавства інших держав [3, с. 9].

Окремі дослідження кримінально-правових засобів охорони військовополонених в теорії кримінального права були відмічені в роботах В.Міронової, В.Базова, М.Грушко, О.Шамари, М.Хавронюка, О.Бантисшева, С.Мохончук, А.Маєвської та ін. Проте питання особливостей імплементації норм міжнародного права щодо захисту прав військовополонених в кримінальне законодавство пострадянських країн залишається малодослідженим. Щодо в свою чергу зумовлює його актуальність та необхідність для розуміння та підвищення ефективності вітчизняного механізму кримінально правового забезпечення прав військовополонених.

Метою цієї статті є порівняльний аналіз механізму імплементації норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту прав військовополонених в кримінальне законодавство пострадянських країн, пошук його характерних рис і основних тенденцій та визначення доцільності врахування позитивного досвіду для удосконалення вітчизняного кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особлива частина КК Азербайджанської Республіки, затвердженого Законом від 30 грудня 1999 року, розпочинається Розділом VII «Злочини проти миру та безпеки людства» [4]. Як і для кримінального законодавства інших пострадянських країн для даної кримінально-правової системи є харак-

терним виокремлення в межах розділу окремої категорії воєнних злочинів. Так, главою XVII «Воєнні злочини», встановлена кримінальна відповідальність за найманство (ст. 114), порушення законів та звичаїв війни (ст. 115), порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів (ст. 116), бездіяльність чи віддання злочинних наказів під час збройного конфлікту (ст. 117), воєнний грабіж (ст. 118), зловживання знаками, що знаходяться під охороною (119).

Значна частина норм КК Азербайджана спрямована на захист прав військовополонених. В межах ст. 115 «Порушення законів та звичаїв війни» передбачено наступні форми суспільно-небезпечного діяння: примушення військовополонених та інших осіб, які охороняються міжнародним гуманітарним правом служити в збройних силах держави, що взяла їх у полон (115.1), жорстоке або нелюдське поводження з військовополоненими (115.2), застосування тортур (115.2), проведення над ними медичних, біологічних та інших досліджень (115.2), вилучення органів для трансплантації (115.2), використання військовополонених в якості заслону для захисту своїх військ або об'єктів (115.2), утримання в якості заручників (115.2), пунктом 115.3. передбачено кваліфікований склад злочину за ознакою вчинення зазначених вище дій, що спричинили смерть чи спричинення інших тяжких наслідків, а п. 115.4. - вбивство військовополонених.

Звертає на себе увагу, що права військовополонених визначені в якості одного із об'єктів злочину передбаченого і ст. 116 КК Азербайджану де мова йде про порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту. Зокрема, в п. 116.0.15 встановлено відповідальність за необґрунтоване перешкоджання повернення військовополонених до своєї країни.

Окремо від воєнних злочинів права військовополонених в якості об'єкта злочину передбачені і в ст. 346 КК Азербайджана (Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні). Його особливістю є те, що на відміну від воєнних злочинів, суб'єктом даного злочину є інший військовополонений (військовослужбовець, що знаходиться в полоні), якій вчинює насильство над іншим військовополоненим чи інше жорстоке поводження (346.1) та ст. 346.2 – спричинення смерті потерпілому з необережності або інші тяжкі наслідки).

Окремо слід відзначити заходи кримінально-правового впливу щодо осіб винних у посяганні на права військовополонених. Зокрема, звертає на себе увагу значна диференціація меж кримінального покарання. Так, порушення прав військовополонених в межах суспільно небезпечних дій, передбачених ст. 115 КК Азербайджана, передбачає покарання від трьох до восьми років позбавлення волі за діяння передбачені п. 115.1; від п'яти до десяти років позбавлення волі за діяння передбачені п. 115.2; відповідно від десяти до п'ятнадцяти років за п. 115.3 та від дванадцяти до

п'ятнадцяти або довічним позбавленням волі за діяння передбачені п. 115.4.

Як видно з наведених санкцій, максимальні терміни покарання пов'язуються виключно з настанням тяжких наслідків. Натомість, аналогічні порушення прав в межах ст. 116 КК Азербайджана, яке не передбачає наслідків у вигляді смерті чи інших тяжких наслідків має значно тяжче покарання – від семи до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Вочевидь це обумовлено тим, що конструкція ст. 116 КК Азербайджана побудована таким чином, що покарання передбачено не диференційовано відносно конкретних діянь, а загальне для всієї групи злочинів в межах даної статті. Зокрема, необґрунтоване перешкоджання поверненню військовополонених і цивільних осіб в свою країну, знаходяться в межах одного складу злочину поряд із застосуванням в збройних конфліктах зброї, засобів і способів ведення війни, заборонених міждержавними угодами Азербайджанської Республіки, використання голоду серед цивільного населення, в якості способу ведення військових операцій тощо.

Республіка Вірменія. Як і у вітчизняному кримінальному законодавстві, в КК Вірменії злочини проти миру та безпеки людства передбачені в останньому розділі XII Особливої частини і не містять на відміну від законодавства інших країн окремо виділеної глави присвяченої воєнним злочинам [5].

В той же час, кримінальне законодавство Вірменії відрізняється різноманітністю форм суспільно небезпечних діянь, що посягають на права військовополонених. Так, ст. 390 «Значне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів» передбачено захист військовополонених, а також інших осіб, які знаходяться під захистом норм міжнародного гуманітарного права (осіб, які не брали безпосередньої участі у військових діях або позбавлених засобів захисту, поранених, хворих, медичного або духовного персоналу, цивільних осіб, цивільного населення, біженців, під заступництвом або інших осіб, які користуються захистом під час військових дій).

Форми об'єктивної сторони даного злочину розташовані диференційовано в залежності від характеру суспільної небезпечності та суспільно небезпечних наслідків. Зокрема, в ч. 1 передбачено вбивство (п.1), катування та нелюдське відношення, включаючи біологічні досліди (п. 2), умисне спричинення значних страждань або вчинення інших дій, що становлять загрозу фізичному чи психічному стану особи (п. 3), що відповідно карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі; ч. 2 ст. 390 передбачено спричинення шкоди здоров'ю (п.1), змушування військовополоненого до служби у збройних силах країни – противника (п. 2), позбавлення права військовополоненого на справедливе та об'єктивне судочинство (п. 3) – карається позбавленням волі на строк від п'яти до

дванадцяти років; ч. 4 ст. 390 – невиправдане затримання репатріації військовополонених (п. 2) – карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років; ч. 5 ст. 390 – медичне втручання щодо осіб, які опинилися під час збройних конфліктів у владі противника, взятих під варту чи інших чином позбавлених свободи, визнане серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права і представляє загрозу їх здоров'ю, фізичному чи психічному стану, не викликане станом здоров'я зазначених осіб і не відповідає загальною визначеним медичним нормам, зокрема, заподіяння особам фізичного каліцтва, проведення над ними медичних експериментів або наукових дослідів, видалення частин тіла або тканин чи проведення операції по їх трансплантації, навіть за згодою зазначених осіб – карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Окремою нормою в КК Вірменії передбачено відповідальність за потурання та співучасть у злочинах проти військовополонених. Так, ч. 1 ст. 391 – «Бездіяльність або віддання злочинного наказу під час збройного конфлікту», криміналізовано неприйняття під час збройного конфлікту начальником або посадовою особою, в межах його повноважень, всіх можливих заходів до запобігання злочинів, що вчинюються підлеглими, якщо він знав чи мав в своєму розпорядженні відомості, які в даній ситуації дозволяли йому прийти до висновку, що його підлеглий робить або має намір вчинити подібне, і якщо він в межах своєї компетенції практично не вжив усіх можливих заходів щодо недопущення такого порушення або до його попередження - карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років позбавлення волі.

Частиною 3 ст. 391 встановлено кримінальну відповідальність за віддання під час збройного конфлікту начальником або посадовою особою підлеглому свідомо злочинного наказу або розпорядження, спрямованого на вчинення злочинів, в тому числі і щодо військовополонених - карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років.

Доволі специфічний склад злочину в КК Вірменії розташований в Розділі XII Злочини проти порядку військової служби - ст. 382 (Злочинні дії військовослужбовця, що знаходиться в полоні). Даний склад злочину не пов'язаний з порушенням принципів міжнародного гуманітарного права, адже на відміну від воєнних злочинів, його суб'єктом є військовослужбовець, що перебуває у полоні та посягає на встановлений порядок проходження військової служби. Проте частково дана норма спрямована на захист прав інших військовополонених. Так, ч. 1 даної кримінально-правової норми передбачено злочин, якій є спорідненим із ознаками державної зради: добровільна участь військовослужбовця, який перебуває в полоні, в роботах, що мають військове значення або в інших заходах, які завідомо здатні завдати шкоди Республіці Вірменія або союзним з нею державам, за відсутності ознак зради батьківщині (ч. 1).

Натомість ч. 2 та ч. 3 ст. 382 КК Вірменії спрямована вже безпосередньо на захист прав військовополонених: застосування насильства до інших військовополонених або жорстоке поводження з ними з боку військовополоненого, який перебуває в положенні старшого (ч. 2); вчинення військовослужбовцем, який перебуває в полоні, дій, спрямованих проти інших військовополонених, з корисливих мотивів або з метою забезпечення поблажливого до себе ставлення противника (ч. 3).

Грузія. Злочини проти прав військовополонених в кримінальному законодавстві Грузії розташовані в главі XLVII (Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного гуманітарного права) останнього розділу XIV (Злочини проти людства) Особливої частини [6].

До особливостей конструкції цих складів злочинів слід віднести законодавчу дефініцію, в якій визначено, що посягання на права військовополонених має місце не лише під час міжнародних, а й під час неміжнародних конфліктів. Даний законодавчий припис характерний для всіх злочинів, які пов'язані саме з порушенням норм міжнародного гуманітарного права і відсутній в конструюванні інших воєнних злочинів, таких як найманство (ст. 410 – де просто застосовується термін “збройний конфлікт” та “інші військові дії”).

Пунктом з) ч. 1 ст. 411 (Умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту) передбачено відповідальність за умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час міждержавного чи внутрішньодержавного збройного конфлікту, зокрема необґрунтоване перешкоджання репатріації (карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років).

Додатково в ч. 2 ст. 411 КК Грузії передбачено відповідальність за умисне вбивство військовополоненого (п. а), катування або інше негуманне поводження, включаючи медичні експерименти (п. б), умисне заподіяння тяжких страждань або серйозних травм, що створюють загрозу фізичному чи психічному стану військовополоненого (п. в); примушення військовополонених до служби в збройних силах ворога (п. г) або, позбавлення права на неупереджений розгляд справ судом (п. д). Покарання за такі дії передбачено значно суворіше – від п'ятнадцяти до двадцяти років чи безстрокове позбавлення волі.

Стаття 412 КК Грузії (Умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час міждержавного або внутрішньодержавного збройного конфлікту, поєднана зі створенням загрози здоров'ю або фізичним каліцтвом) спрямована на заборону проведення медичних процедур, яких не вимагає стан здоров'я і які не відповідають загальною визначеним медичним нормам, зокрема дії, які спричинили фізичне каліцтво (п. а), проведення медичних чи наукових експериментів (п. б), вилучення органів, частин органів або тканин для проведення операції з пересадки (п. в).

Приміткою до ст. 413 КК Грузії передбачено положення щодо відповідальності за потурання і

співучасть у вчиненні злочинів проти військовополонених. Зокрема визначено, що командир або (і) інший керівник, що беруть участь у збройному конфлікті збройних сил або їх підрозділів несе відповідальність згідно з цією глави і в разі, коли вказане злочин скоєно особами, що перебувають під його командуванням і (або) контролем і було викликано бездіяльністю командира або (і) іншого відповідного керівника (дані зміни були внесені до КК Грузії 14.08.2003 Законом № 2980).

Республіка Молдова. Як і більшість інших законодавчих актів пострадянських країни КК Молдови вдається до розширеного законодавчого визначення способів посягання на права військовополонених [7]. При цьому серед воєнних злочинів, що розташовані в Главі I Особливої частини (Злочини проти миру і безпеки людства. Воєнні злочини) замість терміну «військовополонені» використовується термін «особа, що охороняється міжнародним гуманітарним правом».

КК Молдови в главі XIII (Значення деяких термінів) надає визначення поняття такої особи. Зокрема, передбачено, що особою, що охороняється міжнародним гуманітарним правом визнається в рамках міжнародного збройного конфлікту: будь-яка особа, яку охороняють Женевськими конвенціями про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. та Додатковим протоколом I, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р., зокрема хворі, поранені, особи, які потерпіли корабельну аварію, військовополонені та цивільні особи (п. а ст. 127-1) та в рамках неміжнародного збройного конфлікту: будь-яка особа, яка заходяться під охороною статті 3 Женевськими конвенцій від 12 серпня 1949 р. та Додатковим протоколом II, що стосуються захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 (хворі, поранені, особи, які зазнали аварії, особи, які не беруть безпосередню участь у військових діях, які знаходяться під владою ворожої сторони) (п. б ст. 127-1).

Самі ж форми суспільно небезпечного посягання на права військовополонених диференційовано передбачені в межах ст. 137 КК Молдови, зокрема:

1) примус за допомогою застосування сили або загрози одного або декількох військовополонених, до служби в збройних силах ворожої сторони (ч. 1 п. а); незаконне позбавлення волі або необґрунтована затримка репатріації одного або декількох військовополонених (ч. 1 п. с) - карається позбавленням волі на строк від 3 до 10 років.

Слід зазначити, що дані форми суспільно небезпечних діянь відповідно до законодавчого припису КК Молдови можуть мати місце тільки під час міжнародного збройного конфлікту.

2) нараження на серйозну небезпеку для життя або здоров'я військовополоненого за допомогою експериментів будь-якого роду, які не виправдані необхідністю медичного, терапевтичного або лікарського лікування, щодо яких особа не висловила своєї добровільної, ясної та попередньої згоди і які

не здійснюються в його інтересах; вилучення тканин або органів для трансплантації, за виключенням взяття крові або шкіри для використання в терапевтичних цілях у відповідності із загальноприйнятими медичними нормами при добровільній і попередній згоді особи; застосування невіданих з медичної точки зору методів лікування, необхідність в яких не викликана станом здоров'я військовополоненого і щодо яких особа не висловила свою добровільну, ясну і попередню згоду – карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років, з позбавленням права займатися певною діяльністю строком від трьох до п'яти років;

3) вчинення проти одного або декількох військовополонених: умисного заподіяння тяжких фізичних або психічних страждань або тяжких тілесних ушкоджень або тяжкої шкоди здоров'ю (п. а ч. 3); застосування тортур або нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, а також заподіяння каліцтв (п. б ч. 3); позбавлення права на розгляд справи законно створеним і неупередженим судом, винесення вироку або приведення його у виконання без дотримання процедури законного і неупередженого судового розгляду, що забезпечує дотримання всіх судових гарантій, встановлених міжнародним правом (п. г ч. 3) - карається позбавленням волі на строк від 10 до 20 років;

4) вчинення в рамках міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту вбивства одного або декількох осіб, що охороняються міжнародним гуманітарним правом (ч. 4) - карається позбавленням волі на строк від 15 до 20 років або довічним ув'язненням.

Передбачає КК Молдови на рівні ст. 138 і кримінальну відповідальність за потурання (нездійснення або неналежне здійснення належного контролю військовим командиром або особою, командувачем збройними силами, що призвело до вчинення злочину проти військовополоненого (ч. 3), віддання (ч. 2) та виконання явно злочинного наказу спрямованого на виконання злочинів проти військовополонених (ч. 1).

Російська Федерація. Як в плані виокремлення спеціальної категорії воєнних злочинів, в тому числі і злочинів проти міжнародного гуманітарного права, так і в частині деталізації злочинів проти прав військовополонених КК РФ є аналогічним до кримінального законодавства України. Виключно в межах ст. 365 (Застосування заборонених засобів і методів ведення війни), що розташована в Главі XXXIV (Злочини проти миру і безпеки людства) передбачена така форма суспільно небезпечного діяння, як жорстоке поводження з військовополоненими, що карається позбавленням волі на строк до двадцяти років [8].

Литовська Республіка: КК Литви (від 26 вересня 2000 року) містить доволі широкий спектр кримінально-правових засобів забезпечення прав військовополонених [9]. В Главі XV (Злочини проти людства та воєнні злочини), якою розпочина-

ється Особлива частина кримінального законодавства, передбачена ціла низка складів злочинів, потерпілими в яких визнаються військовополонені: ст.101 - вбивство осіб, які охороняються відповідно до міжнародного права; ст. 103 - заподіяння тілесних ушкоджень, катувань та інших видів жорстокого поводження осіб, що охороняються відповідно до міжнародного гуманітарного права; ст. 105 - насильницьке використання цивільних осіб або військовополоненими в Збройних Силах ворога; ст. 107 - затримка в репатріації військовополонених.

Особливостями їх конструювання вбачається законодавче визначення часу вчинення таких злочинів. На відміну від інших країн, де захист прав військовополонених пов'язується здебільшого із збройним конфліктом, в КК Литви часом вчинення таких злочинів визначена війна, міжнародний збройний конфлікт, окупація та анексія.

До форм суспільно небезпечного діяння проти військовополоненого КК Литви відносять: вбивство чи віддання наказу про вбивство військовополоненого (ст. 101) – карається позбавленням волі від десяти до двадцяти років чи довічним позбавленням волі; нанесення тілесних ушкоджень, катування, проведення біологічного чи медичного експерименту, вилучення органу чи тканини з метою пересадки, притягнення до кримінального покарання без об'єктивного та незалежного суду і гарантій захисту (ст. 103) - карається позбавленням волі від трьох до дванадцяти років; використання військовополонених в якості живого щита у військових операціях, примушування військовополонених до служби в збройних силах (ст. 105) – карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років; затримання після підписання мирної угоди чи закінчення військових дій звільнення та репатріації військовополонених (ст. 107) – карається штрафом чи позбавленням волі на строк до трьох років.

Латвійська Республіка. Особлива частина Кримінального кодексу Латвії (Krimināllikums) прийнятого 17 червня 1998 р. [10] розпочинається Главою IX – Злочини проти людства, миру, воєнні злочини, геноцид.

На відмінну від законодавства розглянутих вище країн в Латвії не передбачено деталізованого законодавчого закріплення різних форм суспільно небезпечного посягання на права військовополонених. Як і в КК України, тут міститься лише одна стаття 74 (Воєнні злочини), в якій надано визначення поняття воєнного злочину, як забороненого міжнародними договорами, обов'язковими для Латвійської Республіки, порушення правил і звичаїв ведення війни, які проявляються на окупованих територіях у вбивствах, тортурах, пограбуваннях, залученням на примусових роботах цивільного населення, заручників і військовополонених, невиправданому розоренні міст та інших об'єктів - що відповідно караються довічним ув'язненням або позбавленням волі на строк від трьох до двадцяти років.

Як видно із даного визначення, посягання на права військовополонених деталізовано лише у формі вбивства, тортур, пограбування та залучення до примусових робіт.

В той же час серед злочинів передбачених Главою XXV (злочинні дії на військовій службі) міститься ст. 355 (Злочинні діяння військовослужбовця, що знаходиться в полоні). Данною кримінально-правовою нормою передбачено відповідальність за насильство по відношенню до інших військовополонених або жорстоке поводження з ними, вчинені військовополоненим, які займають становище старшого, що відповідно караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Республіка Білорусь. Особлива частина КК цієї держави містить розділ VI “Злочини проти миру, безпеки людства і військові злочини”, який складається з двох глав: глави 17 “Злочини проти миру і безпеки людства” та глави 18 “Воєнні злочини та інші порушення законів і звичаїв ведення війни” [11].

Права військовополонених виступають об'єктом посягання суспільно небезпечних діянь передбачених в двох кримінально-парових нормах, що розташовані в главі 18 – ст. 135 (Порушення законів і звичайних війни) та ст. 136 (Злочинні порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів).

Змістом ч. 1 ст. 135 передбачено примушення військового насильства до служби в армійських силах противника, або позбавлення їх права на незалежний і безсторонній суд, або обмеження прав цих осіб на захист у кримінальному судочинстві караються обмеженням свободи на строк від трьох до п'яти років або позбавленням свободи на строк від трьох до семи років.

Частиною 2 криміналізовано заподіяння тяжких тілесних ушкоджень військовополоненим, їх катування, проведення над ними, без їхньої згоди медичних, біологічних та інших експериментів, використання їх для прикриття своїх військ або об'єктів від військових дій, захоплення і утримання таких осіб в якості заручників - караються позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років.

Відповідно в ч. 3 імплементовано положення щодо умисного вбивства військовополонених, за що передбачено покарання у вигляді позбавленням волі на строк від восьми до двадцяти п'яти років, або довічне ув'язнення, або смертна кара.

Пунктом 15 ст. 136 передбачено кримінальну відповідальність за невиправдану затримку репатріації військовополонених – карається позбавленням волі на строк від п'яти до двадцяти років.

Висновки. Аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн надав змогу виявити низку загальних характерних рис, що притаманні більшості країн і свідчать про певні тенденції в частині імплементации положень міжнародного гуманітарного права в частині захисту прав військовополо-

нених. Зокрема, вбачається за можливе об'єднати їх в наступні категорії:

1) Значна частина країн при конструюванні злочинів проти миру та безпеки людства виокремлює за ознакою видового об'єкту в певну групу на рівні глави воєнні злочини. Це слід визнати позитивним досвідом, адже така конструкція більш точно відображує відповідність національного законодавства загальноприйнятими положеннями міжнародного права;

2) Кримінальне законодавство розглянутих країн не обмежується законодавчою дефініцією "жорстоке поводження з військовополоненими", а вдаються до розширеного визначення форм суспільно небезпечного посягання на права військовополонених, серед яких слід виокремити: невинуватого затримання репатріації військовополонених; примушування військовополонених, до служби в збройних силах ворожої сторони; проведення біологічного чи медичного експерименту, вилучення органу чи тканини з метою пересадки; використання військовополонених в якості живого щита у військових операціях; позбавлення права на розгляд справи законно створеним і неупередженим судом, винесення вироку або приведення його у виконання без дотримання процедури законного і неупередженого судового розгляду, що забезпечує дотримання всіх судових гарантій, встановлених міжнародним правом; вбивство, застосування тортур тощо.

3) Загальною тенденцією слід визнати і криміналізацію на рівні окремої статті потурання з боку військового керівництва вчинення злочинів проти військовополонених;

4) Загальною рисою є також захист прав військовополонених за допомогою кримінально-правових норм передбачених і в розділах (главах), що встановлюють відповідальність за порушення встановленого порядку проходження військової служби. Здебільшого тут мова йде про склади злочинів, які передбачають кримінальну відповідальність за застосування насильства до інших військовополонених або жорстоке поводження з ними з боку іншого військовослужбовця, що перебуває у полоні;

5) Позитивним слід визнати також досвід тих країн, які пов'язують кримінально-правовий захист військовополонених не лише із часом ведення міжнародного чи внутрішнього збройного конфлікту, а й визначають в якості ознак об'єктивної сторони окупацію та анексію. Така дефініція беззаперечно сприяє уникненню правових колізій та посилює захист прав військовополонених.

Література:

1. Туляков В.О. Порівняльний метод у науці кримінального права // Вісник Асоціації кримінального права України. № 1(2). 2014. С. 29-40.

2. Савченко А. В. Поняття порівняльного кримінального права та загальна характеристика основних сучасних правових сімей: мультимедійний навч. посібник «Кримінальне право: Загальна частина» URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Lekc/T21/T21_P1.html. - (дата звернення 26.12.2017).

3. Баулін Ю.В. Передмова до монографії: Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації / Ю.В. Баулін. – К.: Юрисконсульт, 2006. – С. 9-12.

4. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. URL: http://www.taxes.gov.az/uploads/qanun/2011/mecelleler/cinayet_mecellesi_rus.pdf (дата звернення: 15.09.2015).

5. Уголовный кодекс Республики Армения URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show> (дата звернення: 22.12.17).

6. Уголовный кодекс Грузии. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf> (дата звернення: 22.12.2017).

7. Уголовный Кодекс Республики Молдова. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/> (дата звернення: 17.12.2017).

8. Уголовный кодекс Российской Федерации в ред. Федерального закона от № 250-ФЗ - Собрание законодательства Российской Федерации, 2017, № 31, ст. 4799 URL: http://www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&link_id=1&nd=102041891 (дата звернення: 24.12.2017).

9. Republic of Lithuania law on the approval and entry into force of the criminal code: Law 26 September 2000 № VIII-1968 URL: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=366707 (дата звернення: 05.12.2015).

10. Republic of Lithuania law on the approval and entry into force of the criminal code: Law 26 September 2000 № VIII-1968 URL: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=366707 (дата звернення: 22.12.2017).

11. Уголовный Кодекс Республики Беларусь. URL: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=101163> (дата звернення: 24.12.2017).

#11 (39), 2018 część 3

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

#11 (39), 2018 part 3

East European Scientific Journal

(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland.

The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska»

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland»

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com>